

Univerzita Hradec Králové

Ústav sociální práce

Pozdně-moderní rodina a služby pro rodinu

Diplomová práce

Autor: Bc. Lucie Dvořáková
Studijní program: N6731 Sociální politika a sociální práce
Studijní obor: Sociální práce
Vedoucí práce: PhDr. Martin Smutek, Ph.D.

Hradec Králové

2016

Zadání diplomové práce

Autor:	Lucie Dvořáková
Studium:	U14046
Studijní program:	N6731 Sociální politika a sociální práce
Studijní obor:	Sociální práce
Název diplomové práce:	Pozdně-moderní rodina a služby pro rodinu
Název diplomové práce AJ:	Post-Modern Family and Services for Families

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Diplomová práce se bude zabývat pozdně moderní rodinou a jejími proměnami. Bude zmapována dostupnost služeb pro rodiče dětí do tří let ve stanovené oblasti. Práce bude zaměřena na komunitní plánování, jeho strukturu, možný budoucí vývoj a rozšíření těchto služeb. Zvolené metody a techniky: kvalitativní výzkumná strategie, polostrukturovaný rozhovor, studium dokumentů.

ČERMÁKOVÁ, M. Proměny současné české rodiny. Praha: SLON, 2000.

MOŽNÝ, I. Rodina a společnost. Praha: SLON, 2006.

MOŽNÝ, I. Sociologie rodiny. Praha: SLON, 2002.

Garantující pracoviště:	Katedra sociální práce a sociální politiky, Ústav sociální práce
Vedoucí práce:	PhDr. Martin Smutek, Ph.D.
Oponent:	JUDr. Olga Sovová, Ph.D.
Datum zadání závěrečné práce:	4. 12. 2014

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně pod vedením vedoucího své diplomové práce a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 22. března 2016

.....
Lucie Dvořáková

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla poděkovat především vedoucímu své diplomové práce PhDr. Martinu Smutkovi, Ph.D. za cenné rady a metodické vedení práce. Ráda bych vyjádřila díky také všem informantům za jejich čas a spolupráci. Závěrem děkuji své rodině za trpělivost a podporu.

Abstrakt

DVOŘÁKOVÁ, Lucie. *Pozdně – moderní rodina a služby pro rodinu*. Hradec Králové, 2016. Diplomová práce. Univerzita Hradec Králové, Ústav sociální práce. Vedoucí práce: PhDr. Martin Smutek, PhD.

Diplomová práce se zabývá problematikou pozdně- moderní rodiny a služeb pro rodiny. Teoretická část definuje základní pojmy, které s tématem souvisí a prolínají se celou prací. První kapitola se věnuje rodině, a to z různých hledisek. Je zde vymezen historický vývoj rodiny, její proměny a bližší charakteristika fungování. V další části je v krátkosti zaměřena pozornost na rodinnou politiku a její specifika. Následně se věnuji popisu služeb, které mohou být poskytovány rodinám s dětmi. Nezaměřuji se tedy čistě na služby sociální, ale snažím se o komplexnější popis této oblasti. Poslední kapitola se zabývá komunitním plánováním a jeho východisky.

V metodologické části práce je využito kvalitativní výzkumné strategie – technika polostrukturovaného rozhovoru a studium dokumentů. V práci je stanoven hlavní cíl a několik dílčích cílů, jejichž pomocí má být zodpovězen. Výzkumná část se zabývá konkrétní strukturou dostupných služeb pro rodiny s dětmi do tří let v Hradci Králové. Dále se věnuji přiblížení postupu komunitního plánování v dané oblasti. Tento proces je obecně chápán jako základní předpoklad pro efektivní poskytování služeb v dané obci. S tím souvisí i poslední část, která se věnuje konkrétním výstupům komunitního plánování v Hradci Králové. Pozornost se zaměřuje nejprve obecně na služby pro cílovou skupinu rodin s dětmi, následně i na služby určené dětem do tří let, a jejich plánovanému rozvoji.

Klíčová slova: rodina, rodinná politika, služby pro rodiny s dětmi, komunitní plánování

Abstract

DVOŘÁKOVÁ, Lucie. *Post - modern family and Services for Families*. Hradec Králové, 2016. Master Degree Thesis. University of Hradec Králové, Department of Social Work. Leader of the Master Degree Thesis: PhDr. Martin Smutek, PhD.

The diploma thesis deals with problems of the post-modern family and services for families. The theoretical part defines basic concepts, which are related to the topic and appear in the whole work. The first chapter is devoted to the family, namely from different aspects. The historical development of the family is defined here, its transformations and closer characteristic of functioning. The attention is briefly focused on the family policy and its specifics in the next section. Subsequently, I devote to the description of services, which can be provided to families with children. I don't focus purely on social services, but I pursue for more comprehensive description of this area. The last chapter deals with the community planning and its solutions.

The qualitative research strategy – the technique of semi-structured interview and the study of documents – was used in the methodological part of the work. The work sets the main goal and several partial objectives, by means of which it should be answered. The research part looks into the specific structure of the services available for the families with children up to three years of age in Hradec Králové. Furthermore, I devote to bringing closer the community planning in this area. Generally this process has been seen as an essential condition for the effective provision of services in the municipality. Even the last part, which focuses on particular outputs of the community planning in Hradec Králové, is closely related to this. First of all, the attention concentrates on services for the target group of the families with children, then on the services intended for children under the age of three years of age and their planned development.

Keywords: family, family policy, services for families with children, community planning

Obsah

Úvod.....	9
1 Rodina a její definice	12
1.1 Historický vývoj rodiny	13
1.2 Proměny rodiny.....	17
1.3 Fungování rodiny	20
2 Rodinná politika v České republice	27
2.1 Východiska.....	28
2.2 Cíle a nástroje.....	30
3 Služby pro rodiny s dětmi	33
3.1 Služby péče o děti do 3 let	34
3.2 Sociální služby pro rodinu s dětmi.....	38
4 Komunitní plánování služeb	43
4.1 Principy komunitního plánování	44
4.2 Účastníci plánování	45
4.3 Fáze komunitního plánování	46
4.4 Komunitní plán.....	48
4.5 Přínosy KP	50
4.6 Rizika KP	51
5 Shrnutí teoretické části.....	52
6 Metodologická část	53
6.1 Hlavní cíl výzkumného šetření.....	53
6.2 Dílčí výzkumné otázky	53
6.3 Výzkumná strategie.....	54
6.4 Transformace dílčích výzkumných otázek.....	55
6.5 Výzkumný soubor a jeho charakteristika.....	57

6.6	Organizace a průběh výzkumu.....	59
7	Interpretace získaných poznatků.....	62
7.1	Dílčí výzkumná otázka 1.....	62
7.2	Dílčí výzkumná otázka 2.....	68
7.3	Dílčí výzkumná otázka 3.....	73
7.4	Závěr výzkumného šetření.....	81
	Závěr.....	85
	Seznam použitých zdrojů.....	89
	Seznam tabulek.....	98
	Seznam příloh.....	98

Úvod

Diplomová práce se bude zabývat pozdně moderní rodinou a službami, které jí mohou být poskytovány. Blíže se potom bude věnovat službám pro cílovou skupinu rodin s dětmi do tří let v konkrétní oblasti Hradce Králové. Práce bude zaměřena i na problematiku komunitního plánování.

Napříč generaci a staletími rodina plynule procházela změnami. Od své tradiční formy přešla k rodině moderní až k formě nynější, rodině pozdně moderní. Téma rodiny je a i v budoucnosti jistě bude stále velmi palčivé a diskutované. Zároveň je to i téma vděčné. Rodina samotná má mnoho podob, můžeme na ni pohlížet z mnoha aspektů a stále ji nemůžeme označit za definitivně prozkoumanou. Je to instituce, se kterou se během svého života setkává prakticky každý člověk a na většinu z nás má zásadní vliv. Je ovšem otázkou koho si vlastně máme pod pojmem rodina představit. Jednotná definice rodiny neexistuje a dnešní doba je natolik proměnlivá, že nelze stanovit jednotný výklad. Neméně reflektované téma je zároveň i krize rodiny. Vážně můžeme považovat dnešní rodinu za natolik vystavenou změnám, že dospěla až do stádia krize? Je dnešní doba natolik tekutá, že ani rodina již neznamena oporu, stabilitu a pevné vztahy? Na tuto otázku neznám odpověď a nechám ji na povolanějších osobách. Za sebe však mohu říci, že rodinu i přes všechny její transformace, vnímám jako nejdůležitější zdroj pomoci a podpory. Možná i proto mě téma rodiny značně zaujalo. Jelikož studuji sociální práci, jako vhodná souhra se mi jevilo zkombinování tématu rodiny a služeb, které jí mohou být poskytovány s následným zaměřením na jejich komunitní plánování. Nejdříve jsem se chtěla zaměřit pouze na služby sociální, ale následně mi přišlo vhodnější pokusit se pojmut celé spektrum služeb, které pro tuto cílovou skupinu přichází do úvahy.

Hlavním cílem diplomové práce tedy bylo zaměřit se na postmoderní rodinu a její proměny. Současně s tím pak zmapovat služby pro rodiny a jejich děti, které jim mohou být poskytovány v oblasti Hradce Králové. V návaznosti na tyto služby potom zjistit jak probíhá jejich plánování na komunitní úrovni a blíže se mu věnovat. Dílčími cíli tedy je zmapování dostupných služeb pro rodiny s dětmi na území Hradce Králové; zjistit jak zde probíhá komunitní plánování těchto služeb a jaké s ním mají účastníci procesu zkušenosti a v poslední řadě zjistit, jaké jsou výstupy

tohoto plánování. Jako nejvhodnější strategie, byla s ohledem na hlavní cíl výzkumu zvolena kvalitativní výzkumná strategie, která bude realizována prostřednictvím studia dokumentů a polostrukturovaného rozhovoru. Kvalitativní výzkumná strategie je vhodná zejména kvůli tomu, že chci zabývat tématem více do hloubky a vytvořit holistický obraz problematiky.

Aplikačním cílem práce je především poskytnutí komplexního přehledu služeb (sociálních či souvisejících), které přichází v úvahu pro poskytování rodině zejména s malými dětmi. Přehled může být nápomocný osobám, které pracují s danou cílovou skupinou. Zároveň je tato práce dobrým informačním materiálem pro širší veřejnost, která často netuší nic o tom, jak se služby v jejich okolí plánují a jaké možnosti mají, pokud je chtějí využít. Toto zpracování je tedy vodítkem i pro samotné rodiny, které často neví, kam se mohou obrátit, pokud potřebují radu, podporu či pomoc. Komplexní zpracování vybraného tématu, včetně zpětných vazeb od účastníků z praxe může být dobrým „odrazovým můstkem“ při práci v oblasti komunitního plánování pro rodiny s dětmi.

Teoretická část definuje základní pojmy, které s tématem souvisí a prolínají se celou prací. První kapitola se věnuje klíčovému tématu, tedy rodině z různých hledisek. Vymežují nejen historické proměny rodiny, její vývoj a bližší charakteristiku rodinného fungování. V krátkosti zaměřím pozornost na rodinnou politiku a její specifika, jelikož je zde znatelná vazba na utváření vhodných podmínek pro vývoj a fungování rodiny. V další kapitole se věnuji popisu služeb, které mohou být poskytovány rodinám s dětmi. Nezaměřuji se čistě na služby sociální, ale snažím se o komplexnější deskripci této oblasti. Poslední část se zabývá komunitním plánováním a jeho východisky s vazbou na Hradec Králové. Cílem teoretické části je vyjasnit čtenáři základní pojmy, které se prolínají celou prací a umožnit mu tak kvalifikovaný úvod do tématu.

V empirické části nejprve popisují metodologické ukotvení výzkumného šetření. Především výběr výzkumné strategie, popis hlavního cíle a dílčích výzkumných cílů výzkumného šetření atd. Hlavním cílem výzkumného šetření je zmapovat dostupné služby pro rodiče s dětmi do tří let v Hradci Králové s bližším zaměřením na sféru komunitního plánování. Zaměřím se na popis průběhu komunitního plánování, jeho

struktury a zhodnocení možného budoucího vývoje. Hlavní cíl výzkumného šetření byl následně přetransformován na hlavní výzkumnou otázku, a to: *Jakým způsobem probíhá komunitní plánování služeb pro rodiny s dětmi, ve vybrané lokalitě Hradec Králové, a to z pohledu účastníků tohoto procesu (zadavatelé a poskytovatelé)?*. Abych mohla odpovědět, je třeba nejdříve nalézt odpověď na dílčí výzkumné otázky, které byly stanoveny. Následně došlo k interpretování získaných výsledků a jejich zhodnocení.

1 Rodina a její definice

Ústředním tématem této práce je pozdně-moderní rodina, z toho důvodu je třeba se zaměřit nejdříve právě na pojem rodina. Rodina je základní součástí celé společnosti a prolíná se její historií, současností a zcela nepopíratelně i budoucností. Definovat jednoznačně tento pojem je velmi problematické. S tím souvisí také to, že už není považována za tak morfostatickou instituci jako dříve (již tedy není vnímána jako stabilizující prvek společnosti), i ona zaznamenává změny.

Rodina je logicky tématem, které leží ve středu zájmů mnoha oborů a z toho také může vyplývat nejednotnost pohlížení na rodinu skrze jednotlivé teorie a paradigmaty. Záleží na tom, jaký vědecký přístup uplatníme. Také různé oblasti téže vědy přistupují k pojmu rodina rozdílně. Neexistuje tedy definice rodiny, kterou lze označit za univerzálně a jednotně přijímanou všemi. Tato skutečnost však není překvapivá. Uvedu proto hned několik definic pojmu rodina. Například sociologie preferuje pojem sociální instituce nebo malá sociální skupina, sociální psychologie užívá pojmu primární skupina. Pedagogové vyzdvihují výchovně- socializační funkci rodiny, ekonomové považují rodinu především za výrobní či spotřební jednotku (Kraus, Poláčková, et al., 2001). Rodina je základní sociální skupina, instituce a prostředí, které na nás působí a má vliv. Z toho vychází i Matoušek a definuje rodinu jako *“základní jednotku každé společnosti.”* (Matoušek, 1997, str. 8). Podle Matějčka (1994) rodina vznikla nejenom z přirozeného pohlavního pudu, který vede k rozmnožování živočišného druhu, ale především z potřeby své potomky učit, vzdělávat, ochraňovat a připravovat pro budoucí život. V tomto smyslu je i další pojetí, a to že rodina je: *„obecně původní a nejdůležitější společenská skupina a instituce, která je základním článkem sociální struktury i základní ekonomickou jednotkou a jejímiž hlavními funkcemi je reprodukce trvání lidského biologického druhu a výchova, respektive socializace potomstva, ale i přenos kulturních vzorů a zachování kontinuity kulturního vývoje.”* (Maříková, 1996, s. 940).

Model rodiny, kterou tvoří rodiče s dětmi, případně prarodiči vykazuje značnou stabilitu ve všech epochách vývoje lidstva a ve všech známých současných společnostech. Neexistuje typ společnosti, který by se neopíral o rodinu jako o svůj základní článek (Matoušek, 1997). Kvapilová (1996) uvádí, že rodina představuje

malou primární neformální sociální skupinu, kterou tvoří jednotlivci, kteří jsou spojeni pokrevními, manželskými a adoptivními vztahy. V širším pojetí může rodina zahrnovat veškeré osoby, které jsou v nějakém příbuzenském svazku. V užším pojetí rodiny se hovoří o dvou rodičích a jednom či více dětech (nukleární rodina). Hudecová (in Kraus, 2014) uvádí, že rodina je sociální skupinou, která svým členům poskytuje:

- bezvýhradnou akceptaci jejich lidské existence,
- ochraňující prostředí (sociální i hmotné),
- podporu autonomie příslušníka rodiny,
- zajištění životních potřeb,
- východisko a zprostředkující článek při pronikání do makrosociálního prostředí (společnosti),
- vzájemnou podporu.

Sociologický slovník definuje pojem rodina jako „*formu dlouhodobého solidárního soužití osob spojených příbuzenstvím a zahrnující přinejmenším rodiče a děti. Další znaky toho, co je rodina, jsou sociokulturně podmíněny. Patří k nim společné bydlení, příslušnost ke společné příbuzenské linii, společná produkce a konzumování statků atd.*“ (Jandourek, 2001, s. 206). V dnešní době bych se o tom však nebála alespoň lehce polemizovat. Musí být v rodině vždy přítomné děti? Vztahy bez dětí nejsou rodinnými vztahy? Je však nepopiratelné že, přítomnost dětí je jedna z ústředních charakteristik, která se při vymezení rodiny používá, a to napříč širokým spektrem autorů i oborů, kterými se tento pojem prolíná.

1.1 Historický vývoj rodiny

Jelikož se diplomová práce soustředí na pozdně moderní rodinu, je žádoucí, aby byl alespoň stručně nastíněn vývoj rodinného uspořádání v čase. Možný (2008) uvádí, že rodina je tradičně chápána jako manželský pár s dítětem či dětmi. Jak jsem již zmínila v úvodu, rodina procházela a stále prochází vývojem. Nejčastěji jsou rozlišovány tyto formy:

- Tradiční
- Moderní
- Pozdně moderní – současná

Tradiční rodina

Do období průmyslové revoluce se hovořilo o tzv. tradiční, předindustriální nebo také stavovské rodině. Možný (1999) charakterizuje tradiční rodinu tím, že je založená na křesťanských zásadách, dále na trvání manželského svazku až do smrti jednoho z manželů a taktéž na odpovědnosti postarat se o svého partnera. Základní cíl je tedy založení rodiny, plození potomstva, výchova dětí a zachování rodinného majetku. Tato funkce byla v této době zvláště důležitá. Rodinný majetek se předával z generace na generaci a majetkové zajištění rodiny bylo významným bodem životních snah. Rodina byla základní ekonomickou jednotkou společnosti, která statky produkovala a následně i sama konzumovala. V případě vzniku problémů se vše řešilo v rámci rodiny. Byla tedy sama pro sebe hlavním zdrojem sociální pomoci (společně se svým nejbližším okolím). Základem tradiční rodiny byl monogamický manželský pár, založený na nerovném vztahu muže a ženy. Autoři (Matoušek, 1997; Čermáková, 2010) uvádí, že tradiční rodina byla typická patriarchálním vedením. Role muže a ženy byly zcela odlišné. Ženské a mužské činnosti byly striktně definované, avšak byly provázané. Tvořily jeden celek, jelikož společně zajišťovaly přežití celé rodiny. Žena byla podřízená muži, starala se o domácnost a vychovávala děti. To byl její primární úkol. Muž se měl starat o ekonomické zajištění rodiny. Do podoby vztahu mezi mužem a ženou mohla výrazně zasahovat církev. Manželská láska byla založena na duchovním základě. Sňatek byl uzavírán většinou z ekonomických a sociálních důvodů, často na základě rozhodnutí rodičů. Tento sňatek byl nezrušitelný, což rodinu činilo stabilním prvkem celé společnosti. Do minulého století také existovala představa, že tradiční rodina byla velká, několika generační a žila v rodném domě. Retrospektivní analýzou dat však bylo zjištěno, že v jedné domácnosti žilo pouze cca 4 – 6 osob. Příčinou byla zejména všeobecně vysoká úmrtnost (Možný, 1990). Je třeba brát v potaz, že i na tradiční rodinu lze pohlížet z různých hledisek. Někteří autoři uvádí, že spíše než pojem rodina by bylo vhodnější používat slovo domácnost, které v sobě pojímá jak pokrevně příbuzné členy rodiny, tak i další jedince, kteří žili a pracovali v domě. V naší zemi se rodina v tradičním pojetí rozpadá zhruba od 70. let dvacátého století, kdy došlo k definitivnímu překonání společenského odsudku rozvodu.

Moderní rodina

V druhé polovině 18. století a počátkem 19. století začalo ve společnosti docházet k zásadním politickým, sociálním a ekonomickým změnám. Postupně se proměňovala celá společnost. Tyto změny vyvolala průmyslová revoluce a nástup velkovýroby. Domácnost přestala být hlavním místem zaměstnání. Chudí venkované přicházeli do měst a objevil se tzv. „čtvrtý stav“ – dělnictvo. Začal se rozpadat tradiční venkovský život spojený se zemědělstvím. S nástupem industrializace a urbanizace došlo k výraznému oslabení vlivu církve a vzrůstu vlivu státu. Výrazně se prosazuje měšťanstvo a později střední třída, která se stává kulturním modelem a základní institucí sociální struktury (Možný, 2006).

Tradiční rodina se tak vyvinula v rodinu moderní. Zaniklo dříve typické pojetí domácnosti s širším okruhem osob, které zde žily. Nejcharakterističtější rys pro moderní rodinu bylo její složení – otec, matka, děti (tedy nukleární rodina). Změna nastává především v tom, že rodina dbá více na individualitu a na potřeby jednotlivce. Trvá skutečnost, že rodina je stále považována za velmi důležitý prvek společnosti, ale dává členům větší míru volnosti. Stále však trvá, že rodina je hlavním zdrojem pomoci. Objevuje se ale změna přístupu k plození a rození dětí. Žena nerodí děti po celé období své fertility a nemá pouze postavení pečovatelky, ale podílí se na finančním zajištění. Toto souvisí s posilováním ženských práv, industrializací, ekonomickým rozvojem, atd. (Možný, 1999). Žena tedy během dvacátého století získala značnou samostatnost osobní, finanční a společenskou.

Možný (2006) shrnuje charakteristiku moderní rodiny takto: hlavou moderní rodiny už není pouze otec, nýbrž oba dva rodiče. Stejně tak i autorita je mezi ně funkčně rozdělena. Role v rodině jsou komplementární, ale segregované. V mnohých oblastech rodina ztratila své výsadní postavení a s tím také monopol na sex – stále však zůstává monopol na plození dětí. Z hlediska historické demografie se tedy za hlavní rozdíly mezi rodinou tradiční a moderní považuje míra natality a mortality, existence tzv. demografických krizí v předindustriální společnosti. Pro moderní rodinu je také typické, že mnohem méně než rodina tradiční slouží jako ekonomická jednotka.

Pozdně – moderní rodina

Vývoj se nezastavil a i v moderní společnosti se postupně mění struktura rodiny, role členů a autorita. Dochází k tzv. vyžívání moderní doby v pozdně moderní. Mění se pohled a vnímání rodiny. V knize *Rodina a společnost* (2006) Ivo Možný uvádí, že od počátku 20. století radikální kritici rodiny prokazují, že rodina (jakožto zdánlivě nejstabilnější instituce) se nejméně od konce první světové války výrazně proměňuje. V průběhu 60. let 20. století začínají do dění v Evropě zasahovat lidé narození v tzv. poválečném baby-boomu. Tato generace ztrácí důvěru v rodinu a klade si otázky o jejím smyslu. V důsledku toho se během druhé poloviny dvacátého století změny zviditelňují (Možný, 2006). V této pozdně moderní době neexistuje dle Možného (2006) jednotná sociologická teorie rodiny, stejně tak jako neexistuje jednotná rodina. Rodina se stává víc individualizovanou než v minulosti. S tímto se ztotožňuje i Kraus (2015), podle něj současnou rodinu nejvíce charakterizuje individualismus a dynamismus. Dle převážné většiny autorů však můžeme rodinu stále považovat za stabilizující prvek společnosti (pokud rodina sama nezvládá některé životní situace, tak by se společnost měla zasadit o pomoc). Dominantní postavení rodiny v životních plánech lidí postupně oslabuje. Výrazným jevem pozdní moderní doby je to, že znovu dochází ke snížení porodnosti, což narušuje demografickou strukturu obyvatel. Dochází také k navýšení počtu soužití bez manželství a ke zvýšení počtu narozených dětí mimo něj. To zda si pořídí dítě (či kolik) je často dlouhodobě zvažovaným rozhodnutím (Matoušek, 2008). Dále Matoušek (2008, s. 182) popisuje, že *„dítě je v současnosti především citovou investicí. Z čistě ekonomického hlediska je dítě investice velká a nenávratná. Proto je pečlivě zvažována a proto se v rozvinutých zemích rodí děti stále méně“*. Hodnota rodiny a dětí se dostává do rozporu s jinými hodnotami. *„Rodina a manželství je stále více vnímáno především z pozice jednotlivce, pro něhož se stává prostředkem k naplnění osobních cílů a tužeb.“* (Možný, 1999, s. 205). Hodnotová orientace rodiny se mění. V minulosti bylo zvykem, že matka zůstávala v domácnosti, starala se o domácnost a pečovala o děti¹. Otec zastával roli živitele- pracoval a tím vydělával finanční

¹ Nelze uvažovat pouze takto stereotypně, přístupy k péči o děti jsou velmi individuální a záleží na řadě faktorů. Například Hakim (2000) vytvořila typologii přístupů žen v závislosti na jejich životních preferencích. Definovala tři typy: ženu orientovanou na povolání a kariéru; ženu orientovanou na práci v domácnosti a výchovu dítěte a tzv. adaptivní typ žen, které po nějakou dobu upřednostňují kariéru, ale po narození dítěte se orientují na rodinu.

prostředky. Tento model byl již většinou překonán. Dle Matouška (2008) „se během 20. století utvářela odlišná podoba rodiny. Ženy začaly masivním způsobem nastupovat na trh práce, rozšiřovala se antikoncepce a ženy také vlivem vstupu do zaměstnání získávaly stále větší volnost od mužů.“ Součástí postmoderní doby je tedy i konsensus, že pro rodinu je žádoucí či nezbytné, aby žena nejen vychovávala děti, ale také pracovala. Dále Sirovátka a Bartáková (in Sirovátka, Hora; 2008) uvádí, že jsme jedna ze zemí, kde se rodinná politika nastavila po roce 1989. Cílem bylo podpořit péči o děti a rodiny bez ohledu na nulovou podporu genderové rovnosti. Model, který předpokládal spolupráci rodiny a sociálního státu ve sféře skloubení zaměstnání a péče o děti byl nazýván „re-familizace“. Změna rodiny tedy souvisí i s proměnou pracovního trhu, dochází ke zvýšení tlaku na časovou intenzitu práce; zvyšuje se stres; fyzická i psychická náročnost práce; zaměstnanec musí vystupovat flexibilně a zvyšuje se i nejistota práce. Tyto faktory se samozřejmě odráží v soukromém a rodinném životě. Mezi důsledky těchto změn patří především zvyšující se nároky na ženy na pracovním trhu, ustupující význam manželství a rostoucí počet nesezdaných soužití (legalizace partnerského soužití již není nutnou podmínkou založení rodiny), rostoucí počet rozvodů a neúplných rodin. Dále odkládání rodičovství a zvyšování podílu singles. Tyto vztahy už pravděpodobně nebudou mít nikdy podobu tradiční rodiny, kdy manželství trvá a funguje celý život (Dudová R. a kol., 2007). Možný (2006) uvádí přehledný popis všech tří typů rodin s jejich základními charakteristikami (viz. Příloha 1).

1.2 Proměny rodiny

Z retrospektivního pohledu uvádí Guráně et al. (in Kraus et al., 2015) tyto proměny rodinných vztahů: demokratizace; individualizace; dynamizace rodiny; pluralizace rodinných struktur (např. volné soužití, opakovaná manželství, nevlastní rodiny, homosexuální rodiny, atd.). Rodina stále zabezpečuje své členy po hmotné stránce, stará se o jejich zdraví a výživu, vytváří specifické socializační a výchovné prostředí pro děti, předává jim kulturní dědictví, vštěpuje morální postoje, poskytuje útočiště, ochranu a podporu. Jak již bylo řečeno, rodina není neměnnou institucí, v průběhu času prochází více či méně markantními změnami. Při realistické úvaze je zřejmé, že v proměnách společnosti, se musí zákonitě odrazit i změny v rodině. Implicitně se však dá vyvodit působení opačné. Tedy, že změny v mikrosociálním prostředí

rodiny, mohou ovlivnit makroprostředí společnosti jako celku. Nejvýraznějším demografickým jevem je nejen u nás, ale i v západní Evropě, pokles porodnosti a plodnosti. Také význam rodiny jako místo pro solidaritu začíná být oslabován. Mnoho funkcí je postupně delegováno státním či jiným institucím, což může vést k určitému oslabování rodiny či její krizi (Jandourek, 2007). Dochází ke snižování významu, který je přikládán legitimitě a institucionalizaci partnerského svazku. Především mladí lidé často nevidí zásadní rozdíly mezi manželstvím a nesezdaným soužitím. Tato skutečnost souvisí se změnami postavení muže a ženy v rodině, které jsou podmíněny poklesem ekonomické závislosti žen na muži. Také celkové posilování individualismu a sociální atomizace ve společnosti má vliv na snižování významu přikládanému manželství. Oddanost člověka manželskému svazku nahradila nezávislost. Dnes vstupují do vztahu dva nezávislí jedinci s vlastní identitou, na které se po případném sňatku většinou nic nemění. Z rostoucího počtu nesezdaných soužití je pak patrné, jak vysoce je hodnota nezávislosti dnešní společností ceněna. Toffler (in Matoušek, 1997, s. 31) uvádí, že: „*Rodiny třetí vlny² už nejsou rodinami zakládány kvůli dětem, ale rodinami, v nichž jsou na prvním místě individuální zájmy dospělých osob.*“ Současně je zde dlouhodobě přítomná vysoká rozvodovost. Ani sociální a ekonomické změny 20. a 21. století na této skutečnosti nic nezměnily. Významně se mění taktéž hodnotový a normativní obsah mateřství a otcovství. V důsledku toho dochází ke změnám v postavení matky a otce při rozhodování o pořízení dítěte, výchově i jejich budoucím životě. Díky kulturně sociálním změnám, změnám legislativy a zabezpečení práv dětí, se proměňuje také postavení dítěte v rodině.

Tradiční rodina byla označena pouze za ideologický koncept, který se neodráží v realitě. Rodina se mění ve svých nejzákladnějších charakteristikách, jako je legitimita předmanželského sexu, svobodný výběr partnera, antikoncepce (Možný, 2006). Manželství dnešní doby je založeno na vzájemné přitažlivosti, osobních sympatiích a lásce. Výběr partnera je v rukou jedince, nikoli jeho rodičů. Tento typ manželství bývá označován přívlastkem egalitární. Hlavním rysem je podle Cheala rovnoprávné postavení muže a ženy, rozdělení autority a moci mezi oba partnery,

² Třetí vlna dle Tofflera: nový typ civilizace vyvolaný bouřlivým rozvojem nových technologií, zejména informačních (Matoušek, 1997).

diferenciace a hierarchizace genderových rolí není tak striktní (Cheal, 2002). V souvislosti s proměnou společnosti dochází ke změnám v soukromém životě rodičů a dětí. Zvyšuje se očekávání všech, kteří rodinu tvoří, a to především z citového, vztahového a seberealizačního hlediska. Jak již bylo zmíněno, v pracovní sféře jsou kladeny vyšší nároky, stoupá nejistota práce. To nutí rodiče věnovat více času práci na úkor rodiny. Současná rodina je také velmi ovlivňována moderními komunikačními prostředky, jako jsou média, internet či sociální sítě (Trélaun, 2005).

Proměny současné rodiny zasahují také sociální role rodičů. Po staletí byla rodina založena na komplementaritě ženské a mužské role. Žena v tradičním modelu byla „zakomponována v soukromé instituci rodiny“ (Maříková, 1999, s. 14) a její doménou byla péče o děti a domácnost. Muži směřovali do sféry veřejné. Společně se silně zakořeněnými stereotypy sexuálních rolí se vyvinula dělba práce, jejímž výsledkem byl model rodiny, kde je matka v domácnosti a zaměstnaný otec vydělává na živobytí rodiny. S vývojem společnosti se tento prototyp posunul a vyvinul. Nyní jsou šance nabízeny mužům i ženám. Mladé ženy již nespátřují v mateřství své jediné životní poslání, ale chtějí se realizovat i v profesním životě. V praxi to vypadá tak, že se snaží skloubit kariérou a rodinu, což je často vykoupeno značným vypětím a hledáním kompromisů (Možný, 2002). Ženám se tedy otevírá prostor pro realizaci i mimo rodinu a muži jsou vtahováni do soukromé instituce rodiny. Hledají se způsoby jak více participovat muže v rodinné sféře. Důležitým východiskem jsou právě změny tradičních společenských rolí. Součástí aktivní politiky rovných příležitostí je zvýšená pozornost situaci rodičů a snaha umožnit jim lepší sladění pracovních a rodinných záležitostí. Smyslem této politiky je tedy umožnit co nejvíce příležitostí osobní volby (Machovcová, 2004). Model rodiny, kterou tvoří žena v domácnosti, muž vydělávající peníze a jejich děti, je na ústupu. Dnes se hovoří především o pluralizaci a individualizaci hodnot, životních stylů a identit. De Singly (1999) říká, že současná společnost je stále více individualizovaná. Tento fakt ovšem neznamená zeslabení vazeb mezi lidmi nebo osamocení. De Singly (1999) upozorňuje, že v současných rodinách má trvalost rodinného uskupení daleko menší hodnotou, než kvalita interpersonálních vztahů. Je přesvědčen, že toto je důvodem k rozpadu manželství. „*Téma rodiny je stále živé a zdá se, že stále dost neprobádané. I přes mnohé katastrofické vize a předpovědi o klesající soudržnosti*

dnešní rodiny, o hrozbách plynoucích z rozvolněnosti manželských vztahů a nárůstu rozvodů, zůstává rodina stále nejvýznamnějším opěrným bodem a institucí socializace člověka.“ (De Singly, 1999, s. 7). Je třeba také zmínit, že z pohledu dítěte je rodina prvním a velmi závazným modelem společnosti s jakým se setkává. Je předobrazem pro jeho osobní vývoj, jeho vztahy k jiným skupinám lidí. Rodina dítěte orientuje na určité hodnoty, vystavuje ho konfliktům, poskytuje mu podporu (Matoušek, 1997).

1.3 Fungování rodiny

V této podkapitole bych se ráda věnovala rolím muže a ženy v rodině; funkcím, které jsou rodině přisuzovány; typům rodin, se kterými se můžeme setkat a solidaritě v rodině. Ráda bych se krátce zmínila o rolích, které jsou přisuzované mužům a ženám v rodině, potažmo v manželství. Způsob rozdělení rolí a povinností v rodině je důležitou skutečností, která významně formuje možnosti rodičů. Jak jsem zmínila v dřívější kapitole, v minulosti bylo typické, že rodina měla striktně předurčené role pro ženu a muže. Bylo obvyklé, že muž zajišťoval ekonomickou nezávislost rodiny a žena podřizovala veškerý svůj čas výchově dětí a zaopatření domácnosti. Ženám bylo předurčeno realizovat se prostřednictvím svého manžela a dětí. Nyní se však požadavky překrývají. Pracovní trh požaduje flexibilitu a individualismus, na druhé straně musí fungovat rodina a soukromé zázemí. Ženy a muži jsou nuceni soutěžit o pracovní místa, v této soutěži se pak rodina a děti stávají jistým břemenem, které zejména ženu diskriminují. Manželství a rodičovství je odsouváno do doby, kdy budou vyřešeny problémy se zaměstnáním, bydlením a člověk si vybuduje zázemí (Dudová R. a kol., 2007). *„Muži sice navenek uznávají rovnoprávnost žen, ovšem zůstávají přesvědčeni, že rovnost pohlaví je slučitelná pouze s dosavadním modelem rozdělení práce. V praxi nejsou schopni změnit své partnerské a rodinné chování a to vede většinou k destabilizaci partnerského vztahu. Pro ženu s dětmi to mnohdy znamená, že pracuje nejen v zaměstnání, ale musí obstarat domácnost i po příchodu z práce.“* (Dudová R. a kol., 2007). Pro většinu mužů tedy zůstává dilema práce a rodiny zřejmé. Ačkoliv je u nás převaha rodin se dvěma ekonomicky aktivními rodiči, od žen se stále očekává, že se vedle svého zaměstnání budou více podílet na péči o domácnost. Od muže se očekává finanční zabezpečení rodiny s případnou pomocí při zajišťování „chodu rodiny“. Deklarovaná pomoc v domácnosti je však

často ideálem, který v praxi nefunguje. V souvislosti s ideálem úspěšného manželství lze uvažovat také o povaze rozdělení genderových³ rolí v rámci manželského vztahu. Manželství bývá spojováno s rodově diferencovanou dělbou práce, vzájemně se doplňujícími genderovými rolemi, tedy muž – živitel rodiny a žena – hospodyně, pečovatelka a vychovatelka dětí. Ve většině domácností tak stále platí rozdělení rolí vycházející z tradičního modelu (Ettlerová, Nešporová, Svobodová in Sokačová, 2006).

V rámci rolí v soužití ženy a muže bych se také ráda, zmínila o trendu, který lze označit jako hegemonický diskurs mateřství⁴. Postupně se začal ustanovovat tzv. kult mateřství a vytváří se tzv. „mateřský mýtus“ (u nás většinou termínem „dobrá matka“). Mateřské roli je přisouzen zásadní význam ve zdravém vývoji dítěte a jeho výchově. Matka je zobrazována a vnímána jako výhradní pečovatelka dětí, jenž má zájmy a potřeby svých potomků stavět nad svoje. Děti jsou pro ni prioritou a jedinou možnou volbou, které dává všechn svůj čas. Zatímco mateřský mýtus glorifikoval mateřskou roli ženy, otcovská role ve výchově dítěte začala být marginalizována (Maříková, 2007). Sedláček a Plesková (2008) uvádí, že v současné rodině se již otcové více angažují v péči o dítě a jejich rodičovská pozice hraje velkou roli při utváření jejich mužské identity. V České republice je také velmi zakořeněný stereotyp, že pokud matka není v domácnosti a nestará se o dítě minimálně do tří let věku, může dojít k ohrožení jeho vývoje (často se objevuje tendence zůstat s dítětem doma i delší dobu). Dudová (2007) shrnuje základní tři body tohoto diskursu: matka patří k dítěti; dítě by mělo být do tří let s matkou; správná žena zvládne vše sama. Gjuričová (in Kolářová a kol., 2007, s. 10) toto také reflektuje: *„názor, že matku dítěte do tří let nikdo nenahradí a pokud má vlastní profesionální zájmy, není dobrou matkou, je předsudkem, který svazuje rozhodování rodičů a vytváří mezi nimi napětí...spokojená matka bývá dobrá matka, i pokud není s dítětem 24 hodin.“*

³ Havelková (in Smetáčková, 2005) popisuje gender jako sociálně utvářený soubor vlastností, zájmů, chování, vzhledu atd., který je v určité společnosti spojován s obrazem ženy nebo muže. Konkrétní náplň souboru mužských a ženských charakteristik je kulturně a historicky proměnlivá. V různých historických obdobích a různých kulturách se očekávání vůči ženám a mužům liší.

⁴ Dudová (2007) tento stav popisuje jako ideální mateřství, tak jak ho vnímá společnost. Jsou tak nastaveny hranice a pravidla chování pro všechny ženy. Stanovuje se, co je a není přípustné. Součástí mateřství nejsou jen konkrétní mateřské techniky a postupy, ale i kulturní hodnoty, normy a víra.

Typy rodin

Rodina prošla a stále prochází historickým vývojem. Nemění se pouze ve svých základních charakteristikách a funkcích, které plní, nýbrž i ve formě svého uspořádání. Existují tedy různé formy rodinného soužití (Možný, 2006). Mohou být ovlivňovány ekonomickou, sociální či právní situací ve společnosti. Zde uvádím některé typy rodin, se kterými se můžeme setkat. Rodina je složená z jednotlivých členů a může mít podobu rodiny úplné, neúplné či doplněné. Úplná rodina je ta, kde žijí společně oba biologičtí rodiče s dítětem (dětmi). Neúplnou rodinu tvoří jenom jeden z rodičů s dítětem (dětmi). Doplněná rodina je taková, kde je jeden z rodičů dítěte biologickým rodičem a druhý je tzv. nevlastní. Jiné hledisko poukazuje na rodinu vlastní či nevlastní.

Dále lze rozdělit rodinu na orientační a prokreační. Orientační (primární) je dle Jandourka (2007, s. 207) „rodina, ve které jedinec vyrůstá“. Jedinec se díky ní socializuje do společnosti, je zde vychováván, učí se a rodina má velký vliv na to, jaký jedinec v dospělosti bude. Prokreační (sekundární) je „rodina, již jedinec zakládá v dospělém věku zpravidla uzavřením manželství a ve které se mu narodily děti“ (Jandourek, 2007, s. 207). Vstupem do této rodiny jedinec mění role a z vychovávaného se stává vychovávajícím. Rodina orientační však má stále vliv a to zejména proto, že jedinec často přejímá výchovné styly, vzory partnerských interakcí a tak dále (Matoušek, 1997).

Lze rozlišit rodinu nukleární a širší (rozšířenou). Tendence poslední doby směřují právě k vytváření malých (čili nukleárních) rodin (Montoussé, Renouard, 2005). Nukleární rodina je „individualistická, dezintegrována a především městská rodina, která vznikla jako důsledek upadajícího vlivu tradičního systému příbuzenství. Tvořena je rodiči a dětmi“ (Jandourek, 2007, s. 207). Pojem nukleární rodina zavedl T. Parsons (in Možný, 1999) a šlo o manželský pár, vychovávající své děti. Byla to rodina dvougenerační, nelokální, s jasným „funkčním“ dělením ženské a mužské role. Nukleární rodinu integrovala do společnosti dvojí role otce: vedle toho, že plnil v rodině funkci instrumentálního vůdce, byl angažován i mimo rodinu. Parsons přisuzoval členům rodiny tyto role: manžel (instrumentální vůdcovství, nadřizený), manželka (expresivní vůdcovství, nadřizená), syn (instrumentální, podřizená role)

a dcera (expresivní, podřízená role). K tomu Parsons (in Možný, 1999, s. 45) uvádí: *všeobecně rozšířená skutečnost, že ženy jsou intimněji spojeny s ranou péčí o dítě (v čemž kojení hraje zásadní úlohu), je primární příčinou toho, proč ženská role v rodině i mimo ni jeví tendenci k větší expresivitě nežli role mužská*⁵. Součástí širší rodiny je logicky i další příbuzenstvo, tedy prarodiče, strýcové, tety, bratřenci, sestřenice apod. Existují samozřejmě i další možné pohledy na to, jak rozdělovat rodinu.

Funkce rodiny

Jak jsem již zmínila stát (či jiné instituce) má dnes větší možnosti podílet se, zasahovat či zcela přebírat řadu funkcí, které dříve mohla plnit pouze rodina. Na výchově a socializaci dětí se podílí nejen vzdělávací instituce, ale stále více i média. Rodina je však neustále jednou z klíčových institucí společnosti. Má v ní své postavení a plní základní funkce. Pokud je má rodina plnit musí být stabilizovaná a na to mají vliv vnější (např. přibývání volného času, zaměstnanost žen, právní systém atd.) a vnitřní (vztahy mezi partnery, pocit odpovědnosti vůči dětem atd.) vztahy rodiny. Pokud rodina tyto funkce neplní, ohrožuje jednotlivé členy, vztahy mezi nimi a může působit vážné dopady na její fungování. Kresbs (2005) říká, že *„mezi základní funkce rodiny patří biologická, výchovná, sociální a ekonomická*.“ Jiní autoři⁵ rozšiřují vymezení například o sexuální, reprodukční, pečovatelskou, emoční, socializační, kulturní, rekreační a ekonomickou. V podobném duchu uvádí funkce rodiny i Kraus (2014) a to:

- **Biologicko – reprodukční:** má vliv nejenom pro jedince (uspokojení biologických, sexuálních potřeb a také uspokojení potřeby pokračování rodové linie), ale i pro společnost jako celek (zabezpečení perspektivy svého rozvoje). Stát se zde angažuje prostřednictvím tzv. populační politiky.
- **Sociálně – ekonomická:** rodina je významným prvkem rozvoje ekonomiky. Členové se zapojují do výrobní i nevýrobní sféry v rámci povolání a zároveň je rodina významný spotřebitel, bez něhož by se trh obtížně obešel.

⁵ Arno Anzenbacher (in Šrajer, Musil, 2008) popisuje základní úkoly rodiny s reflexí do praxe jako: soudržnost a emocionální stabilizace členů rodiny; reprodukce; následná péče o děti a jejich výchova; vedení domácnosti; zdraví, rekreace a vzájemná pomoc.

- Ochranná: je klíčová v zabezpečování životních potřeb členů rodiny (přednostně pak ve většinou na potřeby dětí). Předpokládá se zde účast rodiny a přebírání zodpovědnosti za vlastní členy např. nutnost postarat se o nemocného člena rodiny. Existují taktéž zařízení, která nám mohou pomoci v péči o staré rodiče. V dnešní době je to zcela přirozené, stejně tak, jako nám pomáhají školky a podobná zařízení v péči o děti.
- socializačně výchovná: plní klíčovou roli v socializačním procesu dítěte. Je známou věcí, že již od narození přijímá a přejímá širokou škálu informací, které zpracovává. Není jenom pasivní součástí. Existuje více výchovných stylů, nelze generalizovat a tvrdit, že každá rodina je stejná. V dnešní době je však dobré zmínit i vliv právě mladší generace na tu starší, který není zanedbatelný. Existují tu však také různé třecí plochy. Rodina není jedinou institucí, která se podílí na formování člověka. Jsou tu školská zařízení, ale například i masová média, která jsou významným činitelem.
- Emocionální: typická funkce, která provází život v rodině. Vytváří citové zázemí, pocit bezpečí, lásky, jistoty, důvěry, pomoci, podpory atd. Často lze pozorovat, že emocionální funkce je plněna s obtížemi.

Je důležité skloubit jednotlivé složky tak, aby rodina plnila výše uvedené funkce (pro celek i jednotlivé členy) v souladu. Například Giddens (in Kraus, 2014) však uvádí, že pojem rodina evokuje tradiční funkce, role a jejich naplňování, které již současná rodina neplní. Z výše zmíněného vyplývá, že na rodinu jsou kladena očekávání, která ne vždy, a ne každá rodina dokáže splnit. Pokud tyto funkce plněny nejsou, můžeme hovořit o poruchách funkcí rodiny. Životní tempo, zvyšující se nároky, společenská, ekonomická i politická situace staví před rodinu nové úkoly, na které často není připravena a nezvládá je (Kraus, 2014). Z tohoto hlediska (plnění či neplnění funkcí) Dunovský (in Kraus, 2014, s. 137) rozlišuje tyto typy rodin:

- funkční rodina – zajišťuje správný vývoj dítěte;
- problémová rodina – závažnější poruchy některých či všech funkcí (zde se jedná o biologické, ekonomické, sociální a psychologické). Rodina je však schopna situaci řešit;

- dysfunkční rodina – vážné poruchy některých či všech funkcí, což ohrožuje dítě, jeho vývoj, případně i rodinu jako celek. Rodina není schopna sama situaci vyřešit;
- afunkční rodina – rodina přestává plnit svoje základní funkce. Pro dítě je takové prostředí škodlivé a může ho přímo ohrožovat. Řešením je odebrání dítěte a umístění jinam.

Rodina je determinována společenskými, kulturními, ekonomickými a náboženskými faktory. Tyto faktory působí na každou rodinu jiným způsobem. Rodina stále zůstává primárním prostředím socializace a sociální podpory (Jandourek, 2007). Rodinné či vztahové zkušenosti jsou důležité pro rozvoj osobní a skupinové identity (Beck and Beck Gernsheim, 1995). Situace, kdy rodina nezvládá svoje fungování, může vytvořit prostor pro vyhledání služeb.

Solidarita v rodině

Vazbu na solidaritu v rodinu uvádím zejména z důvodu jejího významu v rodině. Troufnu si tvrdit, že menší míra solidarity (např. z důvodu její nedostupnosti) v rodině s dětmi, může vést k většímu prostoru nutnosti využívání služeb pro rodinu s dětmi. *„Rodina v nejširším pojetí je chápána jako celek rozličných konstelací takové formy života, která obsahuje minimálně dvougenerační soužití dětí a rodičů, má trvalý charakter a vykazuje pevné vazby mezigenerační a vnitrogenerační solidarity (MPSV, Národní zpráva o rodině, 2004, s. 9, [online]).* Solidarita je prvek, který často bývá brán jako samozřejmost. Tuto podkapitolu zde uvádím proto, že souvisí s ochrannou funkcí rodiny a pro fungování může být klíčovou například při sladování soukromého a pracovního života, při péči o členy rodiny (ať už nemocné, seniory či právě děti). Montoussé a Renouard (2005) uvádí, že rodina byla po dlouhé časy jediným místem, kde se mohla projevat mezigenerační solidarita. Nyní to však není jenom na rodině samotné, ale část přebírá sociální systém státu. Mezigenerační rodinná solidarita je stále silná a má mnoho podob. Můžeme zaznamenat pomoc finanční, materiální, fyzickou – pomoc při běžných aktivitách či poskytování péče např. vnoučatům, nemohoucím rodičům atd., ale také podporu morální a duševní (Svobodová, 2009). Nelze předpokládat, že solidarita bude na takové výši jako v minulosti, avšak jistě nevymizela. Můžeme slyšet pesimistická

prohlášení o krizi rodiny a úpadku rodinné solidarity, ale i přesto zůstává rodina (nejenom pro jedince ve vyšším věku) zásadním zdrojem podpory a pomoci. Solidarita mezi generacemi probíhá obousměrně. Velmi aktuálně se začíná otevírat problematika tzv. sendvičové generace (skupina osob, přibližně ve věku 45 až 65 let), která jsou stlačena v „sendviči“ dvou závazků péče. Na jedné straně mají děti, které ještě nejsou samostatné, na druhé stárnoucí rodiče, kteří potřebují pomoc. Mezigenerační solidaritu ovlivňuje mnoho faktorů, ať už se jedná o gender, vzdělání, bydliště, religiozita, stárnutí populace, atd. Projevuje se v mnoha společenských oblastech a velkou váhu má především v sociální oblasti, ať už v sociální politice samotné, tak i při koncipování jednotlivých sociálních služeb.

2 Rodinná politika v České republice

O rodinné politice České republiky bych se ráda zmínila z toho důvodu, že v dnešní době již není tak samozřejmé, že si rodina dokáže pomoci sama (jako to tomu bylo dříve). Poskytování služeb je součástí tohoto procesu a v kontextu prorodinné problematiky je rozvíjena i oblast sociálních služeb a sociální práce. Stát a jeho koncepce pomoci je důležitým elementem, který ovlivňuje rodiny, jejich fungování a rozvoj. Přístupy států k rodinné politice jsou různé. Höhne (in Křížková, Dudová, Hašková, Maříková, Uhde; 2008) uvádí tyto typy politik: liberální, sociálně – demokratický, konzervativní a prorodinný. Kromě těchto modelů existují nejrůznější přechodné formy, v nichž se mísí nástroje rodinné politiky vycházející z různých systémů⁶.

Sirovátka (2006) říká, že v souhrnu má rodinná politika vliv na utváření životních šancí a životních strategií členů rodin v postmoderní společnosti. Smutek (2015) uvádí, že opatření státní rodinné politiky se projevují jak v rovině finanční pomoci rodinám, tak i nepřímou formou úlev na daních, či jako síť služeb pro rodiny s dětmi. Celkové vyznění pojetí sociálního státu není jen otázkou působení státu, ale také působení nestátních organizací, tržně založených mechanismů, ale právě i primárních institucí. Rodinná politika však není zaštiťována pouze centrálními státními orgány. V rámci krajů spadá rodinná problematika (včetně náhradní rodinné péče) většinou do kompetence odborů sociálních věcí a je zajišťována orgány sociálně-právní ochrany dětí. V rámci obcí je tato problematika většinou v kompetenci odborů sociálních věcí, které mají ve své působnosti také oblast sociálních služeb. Rozsah prorodinných aktivit v rámci komunálního institucionálního zázemí však z větší části závisí na vůli obecních zastupitelstev a rad. Charakteristickým prvkem této politiky je i průřezovost její agendy, která zasahuje do všech polí sociální politiky a do řady dalších politických oblastí. Zejména se přitom jedná o politiku daňovou, vzdělávací, zdravotní, bytovou, dopravní, azylovou a imigrační a v neposlední řadě také o komplex nástrojů regionální a komunální politiky. Všechny tyto politiky ovlivňují

⁶ Zároveň je třeba vzít v potaz i to, že na existující politiky má vliv i historický kontext. Což pro ČR znamená zejména to, že souhra ideologického, ekonomického a institucionálního odkazu komunistického režimu spolu s novými (ekonomickými, politickými, sociálními) podmínkami vedly spíše ke zhoršení než zlepšení konfliktu mezi prací a rodinou. Tato situace se začíná mírně zlepšovat (Saxonberg, Sirovátka, 2006).

život rodin a jejich opatření lze přizpůsobit potřebám rodiny (MPSV, Národní zpráva o rodině – zkrácená verze, 2004, [online]). Nástroje rodinné politiky v ČR jsou především: finanční podpora rodin; systém sociálního zabezpečení; aktivity vedoucí k podpoře rodin; ochrana před domácím násilím a slučitelnost rodinných a pracovních rolí. Finanční podpora rodiny se uskutečňuje pomocí: daňových opatření a systému sociálního zabezpečení (dávky nemocenského pojištění: peněžitá pomoc v mateřství, ošetřovné, vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství; dávky státní sociální podpory: rodičovský příspěvek, přídavek na dítě, příspěvek na bydlení, porodné, pohřebné; dávky pomoci v hmotné nouzi: příspěvek na živobytí, doplatek na bydlení, mimořádná okamžitá pomoc; dávky pro osoby se zdravotním postižením; dávky pěstounské péče).

2.1 Východiska

Každá ucelená rodinná politika se musí opírat o určitá východiska (ideová a etická), která jsou pevně určená, a to na jedné straně hodnotami sdílenými kulturně-civilizačním prostorem, v němž se aplikuje. Na druhé straně pak postojem politické reprezentace (MPSV, Národní zpráva o rodině, 2004, s. 9, online).

Pro bezproblémové fungování rodinného života jsou klíčové tři základní předpoklady: znalosti (a kompetence), čas a peníze. Přesto tyto předpoklady nejsou u mnohých rodin naplněny v uspokojivé míře. České rodiny se setkávají s řadou komplikací při zabezpečování svých potřeb a sladování pracovních a rodinných rolí. Problematické jsou rovněž vlivy soudobých proměn v kulturní a hodnotové sféře. Manželská rodina jako tradiční forma života stojí v protikladu k novým alternativám založeným na daleko volnějším, bezdětném vztahu a nároky, které jsou kladeny na rodiče v souvislosti s výchovou dětí, neustále rostou (Rodinná politika na úrovni obcí a krajů, [online]). Každý stát má zájem na tom, aby rodiny fungovaly, vychovávaly děti, vzdělávaly se, pracovaly a směřovaly k pokrytí svých potřeb či přání. To vše vede k tomu, že stát se prostřednictvím svých institucí snaží podporovat rodinu. Opatření státu směřují k podpoře jednotlivých funkcí rodiny, aniž by některou z nich upřednostňoval, zaměřuje se také na její ochranu a pomoc při řešení následků sociálních událostí (těhotenství, mateřství apod.). *„Rodinná politika ve své podstatě představuje souhrn aktivit a opatření za účelem podpory rodiny. Jelikož se jedná o politiku průřezovou, zasahuje do nejrůznějších veřejných oblastí*

života společnosti, jako je např. bydlení, školství, zdravotnictví, trh práce, infrastruktura. Na druhou stranu se však týká oblasti vysoce soukromé, a musí tedy respektovat autonomii a schopnost rodin samostatně se rozhodovat. Rodinná politika je proto soustředěna na podporu rodin ve výkonu jejich přirozených funkcí, nikoli na přebírání těchto rolí a zasahování do vnitřního života rodin, rozdělení sociálních rolí v rodině atd. Měla by pamatovat na všechny vývojové fáze rodin, stejně jako na jejich potřeby v konkrétních situacích.“ (MPSV, Rodina a ochrana práv dětí-podpora rodiny, [online]). Hlavními oblastmi podpory jsou:

- podpora vytváření vhodných socioekonomických podmínek pro fungování rodin, zaměřující se na: finanční zajištění rodiny; slučitelnost práce a rodiny - podporou svobodného rozhodování rodin o způsobu zajištění péče o děti; služby pro rodiny; finanční i nefinanční podpora rodičovské péče o děti;
- podpora rodinných a rodičovských kompetencí;
- podpora institutu manželství a jeho společenské prestiže;
- podpora rodin se specifickými potřebami;
- podpora všech subjektů podporujících rodinu, jmenovitě zapojení krajů a obcí do rodinné politiky (Rodinná politika na úrovni obcí a krajů, [online]).

Jakákoliv forma podpory rodiny od státu by neměla vytvářet závislost rodiny na státu. Rodinná politika zasahuje do různorodých oblastí, nevyjímaje oblast soukromou a musí respektovat autonomii i schopnost rodin rozhodovat se samostatně. Pokud však dochází k porušování práv v rodině, stát musí zasáhnout. Např. rodinné právo, jímž jsou upraveny vztahy v rodině, je obsaženo v Občanském zákoníku (Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník)⁷ v §655 - §975.

Stát je významným činitelem ve vývoji rodinné politiky a má zájem, aby měl k dispozici kvalitní informace, na základě kterých lze provést analýzy a přijímat potřebná rozhodnutí a zahájit proces plánování (Smutek, 2015). Základními principy při tvorbě jsou: sociální solidarita, sociální spravedlnost, sociální garance a participace. Tvorba komplexní koncepce rodinné politiky náleží do působnosti MPSV, které za tímto účelem vytvořilo v rámci své organizační struktury odbor rodinné politiky a sociální práce.

⁷ Všechny zákony, které jsou v diplomové práci, jsou uvedeny ve znění pozdějších předpisů.

2.2 Cíle a nástroje

K dosažení cílů rodinné politiky jsou nejčastěji používány přímé nástroje - peněžní transakce a nepřímé nástroje - poskytování veřejných statků, finanční pomoci, slev a výhod. K důležitým cílům rodinné politiky může patřit také posílení společenské vážnosti rodin a manželství, ochrana svobodného a všestranného rozvoje jednotlivce v rodině a zlepšování životních podmínek pro optimální rozvoj dětí (Krebs, 2005). V sociální oblasti se stát zaměřuje zejména na podporu osob či skupin v nepříznivé životní situaci, ohrožených sociálním vyloučením např. tělesně či zdravotně postižení lidé, neúplné rodiny, senioři či osoby a skupiny ze slabších sociálních vrstev (Rodinná politika na úrovni obcí a krajů, [online]). Většinou až v pozadí zůstává podpora zdravé a fungující rodiny. *„Hlavním cílem regionální rodinné politiky je vytvořit na úrovni krajů a obcí příznivé podmínky pro vznik a fungování rodin (prostředí přátelské rodině) prostřednictvím souhrnu provázaných opatření, spočívajících nejen ve finanční podpoře rodiny, ale zejména v podpoře služeb pro rodinu, společensko-kulturních akcí, vzdělávacích a osvětových aktivit, dostupného bydlení, dále přizpůsobováním a budováním infrastruktury.“* (Rodinná politika na úrovni obcí a krajů, s. 11 [online]).

Z jednotlivých nástrojů rodinné politiky zvláštní pozornost zasluhuje jedna z nejvýznamnějších dávek zabezpečující matku - mateřská dovolená, v jejímž rámci je poskytována peněžité pomoci v mateřství⁸ (podle zákona č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění) a později i otce v době, kdy pečují o malé dítě - rodičovská dovolená, v jejímž rámci je poskytován rodičovský příspěvek (podle zákona č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře). Tyto příspěvky se poskytují rodiči (který splní podmínky) v době, kdy není výdělečně činný a tím pádem mu dovolují, aby se mohl věnovat svým dětem. Po dobu čerpání „rodičovské dovolené“ nepřísluší náhrada mzdy nebo platu, ale rodiče mají nárok na dávku státní sociální podpory - rodičovský příspěvek dle zákona č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře. Rodičovský příspěvek je dávkou, která je jedním z hlavních nástrojů podpory rodin s malými dětmi. Kuchařová (2006) uvádí, zajímavé srovnání v rámci Evropy.

⁸ Délka podpůrní doby u peněžité pomoci v mateřství je v České republice je 28 týdnů a patří mezi nejdelší v celé Evropě (výjimečně v délce 37 týdnů, pokud žena porodí více dětí najednou). Matka a otec se mohou střídát v pobírání dávky, četnost omezena není (Palonciová, J. a kol., 2014).

Ve skandinávských zemích tvoří muži na rodičovské dovolené zhruba 70%, což vystupuje z jinak nízkého evropského průměru 1-2%. Dalším pokrokem v oblasti péče o dítě ze strany muže může být nová dávka tzv. otcovská (otcovská poporodní péče)⁹. V případě, že rodina splní podmínky (často v závislosti na příjmu), může mít nárok i na další dávky, např. porodné, přírůstek na dítě, atd. Závisí také na dalších specifických potřebách. Základní složky podpory rodin tvoří dávky nemocenského pojištění, dávky státní sociální podpory, opatření daňové a bytové politiky atd. Cílem práce však není stanovit souhrnný přehled všeho, co může být rodině poskytováno, a proto se tomuto tématu již dále věnovat nebudu.

Další cíle rodinné politiky mohou sledovat slučitelnost rodiny a zaměstnání. Zde je prostor i pro zaměstnavatelské aktivity, které mohou být nástroji personálních politik. Významnou roli při sladování soukromé a pracovní sféry hrají flexibilní formy zaměstnávání. Jedná se o možnost přizpůsobit pracovní dobu tak, aby vyhovovala oběma stranám. Využívání různých forem flexibilní práce je závislé na druhu vykonávané práce. Jedná se především o: *„kratší a změněné pracovní doby, pružné pracovní doby, práce z domova částečně nebo úplně (homeworking), práce na dálku (distanční spolupráce, teleworking), dohody o práci konané mimo pracovní poměr, tj. dohoda o provedení práce a dohoda o pracovní činnosti a konta pracovní doby.“* (Bičáková, 2008). Právě téma sladování rodinného a pracovního života se stalo, a to zejména po roce 1989, diskutovaným tématem. Trh práce klade velké požadavky na flexibilitu a zasahuje soukromý život. Požadavek na paralelní naplnění aspirací v oblasti rodinného, osobního i pracovního života či společenského uplatnění se stal v poslední době normou. V moderní společnosti jsou hlavními determinanty procesu sladování na jedné straně podmínky zaměstnanosti, jak kvantitativní (míra nezaměstnanosti), tak kvalitativní (míra flexibility, tj. nabídka částečných úvazků, flexibilní pracovní doby, práce z domova apod.). Na druhé straně je vše individuální a působí zde zejména osobní preference a reálné možnosti každého rodiče (převážně matky). Délka období, po které se žena věnuje výhradně péči o dítě, je podmíněna i nabídkou služeb denní nerodinné péče o děti (Palonciová, Barvíková, Kuchařová,

⁹ „Otcovská“ má trvat jeden týden a muži si ji mohou vybrat v prvních šesti týdnech po porodu. Během tohoto týdne by jim stát vyplatil dávku, která se bude počítat stejně jako peněžité pomoci v mateřství (MPSV, Otcovská dovolená: Týden volna za 70 procent platu, návrh míří do vlády, [online]).

Pechlová; 2014). Pokud nemá rodič příbuzné (zejména své rodiče), kteří se o dítě mohou starat během jeho pracovní doby nebo dostatečný příjem, aby mohl hradit jinou formu péče, často volí delší dobu rodičovské dovolené¹⁰(MPSV, Slučitelnost profesních a rodinných rolí, [online]). V České republice také převládá předsudek, že pokud se rodič (většinou matka) vrátí do pracovního poměru dříve než za tři roky, jde o kariéristku a „špatnou matku“. To dokládá i Pfeiferová (in Dudová, 2008, s. 190): „*upřednostnění pracovního života před péčí o rodinu je tedy u žen negativně sankcionováno sociálním okolím, a chce – li žena plnit očekávání spojená s výkonem mateřské role, musí především zajistit péči o děti a domácnost.*“ Špidla (in Křížková, Dudová, Hašková, Maříková, Uhde; 2008) poukazuje na přímou souvislost mezi rodičovstvím a uplatněním na trhu práce. Zatímco zaměstnanost mužů s dětmi stoupá, u žen je tendence opačná. Wichterlová (in Kolářová a kol., 2007) popisuje, že ženy pohybující se okolo rodičovské dovolené patří do skupiny nejčastěji nezaměstnaných a mnoho z nich si uvědomuje sílící tlak trhu, kdy přerušování pracovní dráhy znamená menší perspektivu a snížení jejich hodnoty. Se sladěním osobního a pracovního života by mohly a měly napomáhat služby, které pečují o děti předškolního věku. Otázkou je existence, dostupnost a kapacita těchto služeb, stejně tak jako to, zda mají čeští rodiče o takové služby vůbec zájem. Česká republika patří k zemím s nejdělsí dobou rodičovské dovolené v rámci Evropské unie a také zemi s nejnižší zaměstnaností matek.¹¹ Bartáková (in Sirovátka et al., 2006) prezentuje výsledky výzkumu OECD z roku 2005 (Society at a Glance), kde je Česká republika oproti jiným zemím (např. Belgie, Dánsko, Portugalsko, atd.) značně podprůměrem. Jenom pro demonstrování rozdílu uvádím, že: zaměstnanost matek s nejmladším dítětem (pod 3 roky) činila v Dánsku 71,4 %, zatímco v ČR to bylo pouze 16,8 %. Jak už bylo uvedeno, pro bezproblémové fungování rodinného života jsou klíčové tři zásadní předpoklady: znalosti/kompetence, čas a peníze. Ne u všech rodin však dochází k naplnění těchto předpokladů. V tomto okamžiku se otevírá prostor pro vyhledání a využití služeb, které mohou rodině pomoci.

¹⁰ Tomešová Bartáková (2009) uvádí, že je však třeba brát v potaz i to, že tato volba může být výsledkem preferencí rodičů, jelikož jsou zaměřeni na plnou osobní a dlouhodobou domácí péči.

¹¹ Kuchařová a kol. (2014) uvádí, že například ve Francii je zaměstnanost matek, a to zejména s malými dětmi, diametrálně odlišná. Zatímco v České republice převládá model přerušované pracovní kariéry matky, ve Francii se matky vrací velmi rychle, především díky lepším možnostem flexibilního zaměstnávání a širší nabídce služeb denní péče o děti do tří let mimo rodinu.

3 Služby pro rodiny s dětmi

S ohledem na zaměření diplomové práce je důležité věnovat se službám pro danou cílovou skupinu, což je v našem případě rodina s dětmi (do tří let). Služby pro rodinu¹² mohou být poskytovány v kontextu různých situací. Nejde tedy jenom o služby sociální, ale i různým způsobem související. Považuji za vhodné uvést komplexní přehled služeb pro rodiny s dětmi. Nejprve uvedu, jaké služby jsou (ve všeobecnosti) dostupné v ČR. Následně, se budu věnovat službám péče o děti¹³ a poté přímo službám sociálním. Mezi těmito službami je třeba vnímat rozdíl. Služby, které poskytují péči vytváření místo zejména pro podporu a rozvoj rodiny (např. sladění zaměstnání a soukromí). Prostor pro využívání sociálních služeb se otevírá většinou až v okamžiku, kdy rodina nedokáže sama zvládat situace¹⁴, ve kterých se ocitla (ať už jde o hrozbu sociálního vyloučení, zdravotní postižení, ohrožení vývoje dítěte, atd.). Důležitý je také pohled, jakým na služby nahlížíme, zda bereme rodinu (v níž se nachází malé dítě) jako celek, se kterým pracujeme, či se zaměříme konkrétně na práci s malými dětmi jako jednotlivci. Faktem však je, že pokud se chceme věnovat službám pro rodiny s dětmi do tří let, lze sledovat, že většinou zmiňovanou část tvoří právě služby, které zajišťují péči o děti.

Obecně můžeme dle MPSV (Zpráva o rodině – zkrácená verze, 2004, [online]) rozlišit dva typy služeb, které slouží k podpoře rodiny. Jedním z nich jsou služby sociální, které jsou zaměřeny buď na přímou podporu a pomoc rodině jako celku, nebo jednotlivým členům v sociální situaci, kterou nedokážou bez pomoci řešit. Druhým typem služeb pro rodinu jsou služby na podporu fungující rodiny. Tyto služby mají spíše preventivní a podpůrný charakter při péči o děti a harmonizaci práce a rodiny. Dle MPSV (Aktivity k podpoře rodin, [online]) lze rozlišovat:

¹² „Službami pro rodinu jsou míněny služby k prevenci sociálního vyloučení rodičů s malými dětmi, služby ke zvyšování rodičovských kompetencí a k posilování partnerských a manželských vztahů, služby péče o děti, poradenství v oblasti sladění pracovních a rodinných rolí a služby na podporu rodin v systému náhradní rodinné péče. Služby pro rodinu se svou podstatou liší od sociálních služeb.“ (MPSV, Rodinná politika na úrovni krajů a obcí, s. 11 [online]).

¹³ Jako pádný důvod vidím to, že pokud mluvíme o dětech do 3 let, jsou služby, které poskytují péči o děti jedním z prvních eventualit, které přijdou člověku do úvahy.

¹⁴ Obtížnou sociální situaci definuje Matoušek, (2003, s. 133) jako: „nepříznivý stav, souhru nepříznivých podmínek a okolností, vztahujících se k určité osobě nebo skupině společně posuzovaných osob a vlivů, které se jich bezprostředně či zprostředkovaně dotýkají.“

Komerčně poskytované služby na podporu fungující rodiny¹⁵:

- hlídání dětí do tří let věku¹⁶ a nad tři roky věku;
- pomoc s vedením domácnosti;
- volnočasové a vzdělávací aktivity pro děti.

Nekomerčně poskytované služby na podporu fungující rodiny:

- mateřská centra;
- poskytování volnočasových aktivit pro děti nebo pro rodiny s dětmi;
- podpora v oblasti slučitelnosti profesních a rodinných rolí;
- podpora a výchova k harmonickému partnerství, manželství a odpovědnému rodičovství;
- ostatní druhy aktivit k podpoře fungující rodiny.

Činnosti poskytované v rámci sociálně-právní ochrany dětí:

- preventivní a poradenská činnost v rámci sociálně-právní ochrany;
- činnost v rámci sociálně-právní ochrany dětí v náhradní rodinné péči;
- práce s dětmi vyžadující zvýšenou pozornost v rámci sociálně-právní ochrany dětí;
- zřizování zařízení sociálně-právní ochrany dětí.

Hlavním cílem této oblasti je zajištění nabídky účinné podpory a pomoci s řešením co nejširšího spektra problémů, které mohou rodiny zatěžovat.

3.1 Služby péče o děti do 3 let

Již v předchozí kapitole jsem uvedla, jaká tendence je v České republice preferovaná, tedy péče o dítě (do 3 – 4 let věku) jedním z rodičů v rodině. Rodina zůstává hlavní „arénou péče o děti“, místem socializace a prostorem pro přípravu soukromého a pracovního života (Lašek, Loudová, Vondroušová, Kalibová, Květenká, 2015). Nerodičovská péče o nejmenší děti je často realizována na neformální bázi - v rámci širší rodiny či výpomoci známých. Z hlediska sladování soukromého a pracovního života hraje stále významnou roli mezigenerační pomoc. To mohou doložit výsledky

¹⁵Dle zákona č. 455/1991 Sb., o živnostenském podnikání.

¹⁶Péče o děti do tří let věku v denním režimu je dle zákona č. 455/1991 Sb., o živnostenském podnikání, živností vázanou. Příloha č. 2 vymezuje živností vázané. Příloha č. 5 stanovuje požadavky na odbornou způsobilost pro vlastní výkon této činnosti, který je podnikatel povinen zajistit pouze fyzickými osobami splňujícími tuto odbornou způsobilost.

z provedeného výzkumu¹⁷, na kterém jsem se podílela. Netvrdím, že jde o všeobecně a plošně platnou skutečnost, ale přes 60 % respondentů zde označilo roli prarodičů za velmi důležitou až nenahraditelnou (i přes všechny proměny, kterými rodina prochází a nynější méně stabilní dobu). Prarodičovská péče bývá často využívanou formou pomoci v rámci rodiny, a to nejčastěji ve formě pomoci s péčí o děti (31 % respondentů využívalo prarodičovskou pomoc pravidelně a 28 % občas).

Ráda bych alespoň krátce uvedla, jaké další možnosti péče o malé děti jsou nabízeny. Rodiče, kteří se rozhodnou pro skloubení pracovního a rodinného života, musí při nástupu do zaměstnání řešit otázku zajištění péče o děti. Prvotní a nejžádanější pomoc je ta v rámci rodiny (mezigenerační solidarita). Pokud tuto pomoc vyhledat nemohou, musí se zaměřit na jiné alternativy. Problémem může být dostupnost těchto služeb, což souvisí i s deficitem služeb péče pro děti do 3 let věku, protože většinou panuje předpoklad, že tato denní péče probíhá převážně v rodině. Tomešová Bartáková (2009) uvádí, že malý počet dětí v institucionálních formách péče může být výsledkem těchto faktorů: nedostatečná nabídka jeslí; malá zainteresovanost státu a státní finanční podpory; finanční nedostupnost pro některé skupiny rodičů; provozní limity péče či hodnotové orientace s ohledem na zájmy dítěte¹⁸. Soukromá péče o nejmenší děti je novou záležitostí, která není na našem území doposud příliš rozvinutá. Logicky je nejvíce využívána v Praze a okolí. Pro většinu rodičů je pravidelné užívání příliš finančně náročné, navíc dávají přednost péči rodinné nebo státní institucionální (většinou od tří let). I chůvy často patrně působí neformálně, tj. v šedé zóně ekonomiky. Pravidla poskytování pravidelné péče o děti mladší tří let na základě vázané živnosti jsou vymezena velmi striktně, což způsobuje malý podíl podnikajících v této oblasti (Kuchařová a kol., 2009).

V současné době lze podle platné legislativy poskytovat služby péče o děti:

¹⁷ Výzkum vznikl v rámci řešení výzkumného grantu SPEV 2015 „Pozdně moderní rodina a proměny solidarity mezi generacemi“ na Ústavu sociální práce Univerzity Hradec Králové. Zaměřoval se na oblast Královéhradeckého kraje.

¹⁸ Z historického hlediska panuje v České republice přesvědčení, že malé děti, které navštěvují zařízení denní péče, v nich trpí. Například ve Švédsku je tento diskurs nastaven přesně opačně (Saxonberg in Křížková, Dudová, Hašková, Maříková, Uhde; 2008).

- „zřízením mateřské školy podle zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání, ve znění pozdějších předpisů (školský zákon) – věcně spadá pod MŠMT;
- provozováním některé z živností péče o děti podle zákona č. 455/1991 Sb., o živnostenském podnikání, ve znění pozdějších předpisů – spadá pod Ministerstvo průmyslu a obchodu;
- poskytováním služby péče o dítě v dětské skupině podle zákona č. 247/2014 Sb., o poskytování služby péče o dítě v dětské skupině a o změně souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů (zákon o dětské skupině) – věcně spadá pod MPSV.“ (MPSV, Slučitelnost profesních a rodinných rolí, [online]).
- Profesní kvalifikace - v oblasti služeb péče o děti MPSV uděluje autorizace fyzickým i právnickým osobám v souvislosti s profesní kvalifikací „Chůva pro děti do zahájení povinné školní docházky“ a „Chůva pro dětské koutky“. Rozšíření těchto profesních kvalifikací umožňuje zapojení většího počtu osob do péče o děti (MPSV, Slučitelnost profesních a rodinných rolí, [online]).

Mateřské „školky“

Instituce předškolního vzdělávání provozované na základě zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání a registrované v Rejstříku škol a školských zařízení. Zpravidla jsou přijímány děti až od 3 let, ale lze přijmout i děti mladší. Závisí na rozhodnutí vedení či zřizovatele, případně na nenaplněné kapacitě. Školky mohou být veřejné či soukromé. Veřejné zřizuje kraj, obec, obce či MŠMT jménem státu. Soukromé zřizuje církev, náboženská společnost, právnická či fyzická osoba. Soukromé se dále dělí na soukromé komerční, neziskové a firemní. Firemní jsou zřizované jako zařízení předškolního vzdělávání určená pro děti zaměstnanců konkrétního zaměstnavatele. Slouží především skupině rodin vymezené pracovním vztahem alespoň jednoho z rodičů. Je možné přijmout i děti osob, které zaměstnanci nejsou - kritéria přijetí určuje zřizovatel (Palonciová, Barvíková, Kuchařová, Psychlová, 2014).

Jesle

Dříve patřily jesle mezi zvláštní dětská zdravotnická zařízení, která pečovala o všestranný rozvoj dětí do 3 let. Nyní již jesle nepatří mezi zdravotnická zařízení. Provozování jeslí v tomto režimu se ukončilo do 31. 12. 2013. Cílem byla především skutečnost, že péči o všestranný rozvoj zdravých dětí do 3 let věku není třeba poskytovat ve zdravotnickém zařízení. Další řešení týkající se jeslí je plně v kompetenci jejich dosavadních provozovatelů a zřizovatelů (MZCR. Prohlášení ministerstva zdravotnictví o provozování jeslí jako zdravotnických zařízení [online]). Například v Hradci Králové jsou jesle organizační složkou magistrátu, řídí je odbor sociálních věcí a zdravotnictví, hradí rozpočet města a poplatky rodičů. Jesle tedy stále fungují, ale dostupnost je omezená a nachází se spíše ve větších městech a v malém počtu. Cílem je navázat na domácí pečování o děti a poskytnout komplexní péči v době, kdy se rodič o dítě nemůže sám starat. Existuje i koncepce mikrojeslí. Ty jsou koncipovány jako veřejná služba péče o děti, která nabízí pravidelnou profesionální péči o děti od 6 měsíců do 4 let v kolektivu maximálně čtyř dětí. Mikrojesle mají zaručovat kvalitu péče a finanční dostupnost pro všechny rodiče, kteří potřebují zajistit péči o své děti. Tato péče o dítě je doplňkem rodinné péče a není její náhradou, odpovídá věkovým a individuálním zvláštnostem dítěte. V současné době budou mikrojesle pilotně ověřovány (MPSV, Mikrojesle, [online]).

Dětské skupiny

Jedná se o zařízení, která se řídí zákonem č. 247/2014 Sb., o poskytování služby péče o dítě v dětské skupině (ve znění pozdějších předpisů). Tímto zákonem je nastaven základní právní rámec poskytování služby péče o dítě na nekomerční bázi, která má být určitou alternativou výchovné a vzdělávací péče poskytované dětem v rámci oficiálního systému předškolního vzdělávání v České republice. Poskytovatelem služby může být zaměstnavatel, územní samosprávný celek, obecně prospěšná společnost, ústav, nadace, nadační fond, vysoká škola atd. Pečující osoby v dětské skupině musí být odborně způsobilé. V dětské skupině může být max. 24 dětí od 1 roku do zahájení školní docházky (MPSV, Péče o dítě v dětské skupině, [online]).

Hlídaní dětí („Baby sitting“)

Forma péče o děti, která je realizována na základě živnostenského zákona. Služby nabízejí především soukromé agentury, které jsou přímo zaměřené na hlídání malých dětí v jejich domácím prostředí. Jsou zde jasně vymezené činnosti (a to nařízením vlády č. 278/2008 Sb., o obsahových náplních jednotlivých živností, ve znění pozdějších předpisů).

3.2 Sociální služby pro rodinu s dětmi

Nejprve alespoň stručně charakterizují sociální služby obecně. V obecné rovině je můžeme považovat za nástroj sociální politiky, který je směřován k osobám, které mají potřebu je využívat. Důvody pro využití sociálních služeb jsou různé – od zdravotního postižení až po hrozbu sociálního vyloučení. Funkce sociálních služeb je jak ochranná, tak i preventivní¹⁹. Hlavním účelem je pomoc potřebným osobám a tím zajišťovat i veřejný zájem, který je definovaný v zákonech (Národní strategie rozvoje sociálních služeb, [online]). Matoušek (2007, s. 9) je definuje takto: *„sociální služby jsou poskytovány lidem společensky znevýhodněným, a to s cílem zlepšit kvalitu jejich života, případně je v maximální možné míře do společnosti začlenit, nebo společensky chránit před riziky, jejichž jsou tito lidé nositeli. Sociální služby proto zohledňují jak osobu uživatelem, tak jeho rodinu, skupiny, do nichž patří, případně zájmy širšího společenství.“*

Sociální služby v České republice jsou upraveny zákonem č. 108/2006 Sb., o sociálních službách (ve znění pozdějších předpisů). Jde tedy o činnost(i), které zajišťují pomoc a podporu osobám za účelem sociálního začlenění či prevence sociálního vyloučení. Sociální služby zahrnují:

- Sociální poradenství

¹⁹ Očekává se, že systém sociálních služeb by měl plnit tyto funkce (Národní strategie rozvoje sociálních služeb na rok 2015, s. 7, [online]):

- *„aktivizační (podpora k převzetí odpovědnosti za řešení sociální situace),*
- *ochranná (zejména ochrana práv uživatelů),*
- *koordinační (zajištění informovanosti, dostupnosti, poradenství v řešení sociální situace),*
- *kompensační (vyrovnání nerovností),*
- *preventivní (předcházení vzniku či prohloubení stavu sociálního vyloučení),*
- *rehabilitační (kdy prostřednictvím činnosti sociální služby dochází k nápravě nepříznivé sociální situace a člověk se navrácí k běžnému způsobu života, který vedl před jejím vznikem).“*

- Služby sociální péče
- Služby sociální prevence

Sociální poradenství zahrnuje dva typy, a to: základní sociální poradenství a odborné sociální poradenství. Základní typ sociálního poradenství je povinnou činností při poskytování všech druhů sociálních služeb a jde o podání základní informací pro řešení nepříznivé situace, je poskytováno bezplatně. Odborné sociální poradenství je poskytováno se zaměřením na potřeby konkrétních sociálních skupin. Je realizováno v poradenských zařízeních (občanských poradnách, manželských a rodinných poradnách, poradnách pro osoby se zdravotním postižením atd.). Zahrnuje též práci s osobami, jejichž způsob života může vést ke konfliktu se společností. Služby sociální péče pomáhají zajistit soběstačnost s cílem umožnění zapojení do běžného života (v co nejvyšší možné míře). Služby sociální prevence mají zabránit sociálnímu vyloučení lidí, kteří jsou jím z různých důvodů ohroženi (krizovou sociální situací, životními návyky atd.). Cílem je napomoci k překonání nepříznivé sociální situace vedoucí k sociálnímu fungování ve společnosti a současně i ochrana společnosti před vznikem a šířením společensky nežádoucích jevů (Zákon 108/2006 Sb., o sociálních službách). Tímto zákonem jsou rovněž určeny základní formy poskytování služeb, tedy: ambulantní, terénní a pobytové. Taktéž jsou zde definovány zařízení sociálních služeb a základní činnosti, které jsou poskytovány.

Nyní přistoupím ke konkretizaci sociálních služeb, jejichž poskytování přichází v úvahu pro cílovou skupinu rodin s dětmi. Brozmanová Gregorová (2006) vnímá práci s rodinou ve dvou rovinách. V první rovině lze chápat rodinu jako sociální prostředí klienta – jednotlivce. Sociální práce je zacílená na odstranění či zmírnění problémů, a to prostřednictvím rodinného systému. V druhé rovině chápe jako klienta celou rodinu. Jde zde především o změnu fungování tohoto systému, respektive adaptaci celé rodiny na nové podmínky. Matoušek a kol. (2003) uvádí, že sociální služby pro rodiny s dětmi odlišují různí autoři z těchto hledisek: podle délky trvání; podle prostředí; podle užívané metody práce případně podle podnětu zahájení práce. Matoušek a kol. (2007) klasifikuje služby se sociálním kontextem pro děti a rodiny následovně. Oddělení sociálně právní ochrany dětí – státní orgány péče o dítě v obcích s rozšířenou působností. Prověřují zacházení s dětmi, navrhují opatření, navrhují ústavní výchovu, provozují kolizní opatrovnictví atd. K dispozici

je také kurátor pro děti a mládež. Zařízeními sociálně-právní ochrany jsou: zařízení odborného poradenství pro péči o děti; zařízení sociálně výchovné činnosti; zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, výchovně rekreační tábory pro děti. Ústavní výchova je dětem poskytována stále v kojeneckých ústavech do 3 let a další možnost pro starší děti je diagnostický ústav či dětský domov (dětský domov se školou), výchovný ústav. Doplňkovou službou je např. středisko výchovné péče a návaznou může být např. dům na půl cesty. V ČR je snaha omezovat děti v ústavní péči a snažit se tuto péči nahrazovat péčí v rodině - především náhradní rodinnou péčí. K dispozici jsou také azylové domy pro matky (možnost i pro otce) s dětmi. V oblasti školství působí pedagogicko – psychologické poradny, výchovní poradci, osobní asistenti. Rodinám s dětmi může být poskytována také speciální psychoterapeutická pomoc či pomoc v rodinných a manželských poradnách. Funguje zde také systém sanace rodiny.

Podle zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách (ve znění pozdějších předpisů) můžeme jako služby sociální péče, které jsou určeny přímo pro rodiny s dětmi specifikovat pouze tuto:

- pečovatelská služba: *„pečovatelská služba je terénní nebo ambulantní služba poskytovaná osobám, které mají sníženou soběstačnost z důvodu věku, chronického onemocnění nebo zdravotního postižení, a rodinám s dětmi, jejichž situace vyžaduje pomoc jiné fyzické osoby. Služba poskytuje ve vymezeném čase v domácnostech osob a v zařízeních sociálních služeb vyjmenované úkony.“* (zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, §40). Je určena pro rodiny, které potřebují podporu z důvodu narození 3 a více dětí při zajištění chodu domácnosti (do 4 let věku dětí). Nepředpokládá se ovšem samotná péče o děti. Jde o pomoc při zvládnutí práce v domácnosti včetně úkonů ve prospěch dětí a tím usnadnit (zejména) matce péči.

Jako služby sociální prevence pro rodiny s dětmi lze vybrat:

- raná péče: *„raná péče je terénní služba, popřípadě doplněná ambulantní formou služby, poskytovaná dítěti a rodičům dítěte ve věku do 7 let, které je zdravotně postižené, nebo jehož vývoj je ohrožen v důsledku nepříznivého zdravotního stavu. Služba je zaměřena na podporu rodiny a podporu vývoje dítěte s ohledem na jeho specifické potřeby.“* (zákon č. 108/2006 Sb., o

sociálních službách, §54). Brandová a Šándorová (in Smutek, Kappl eds. 2006) shrnují význam rané péče: má preventivní charakter; vytváří podmínky pro úspěšnou integraci; realizuje se především v přirozeném prostředí; nabízí se dle individuálních potřeb; posiluje rodinu a využívá jejího potenciálu pro rozvoj dítěte; má perspektivní účinky, jelikož je flexibilní; snižuje závislost na institucích.

- nízkoprahové zařízení pro děti a mládež: *„nízkoprahová zařízení pro děti a mládež poskytují ambulantní, popřípadě terénní služby dětem ve věku od 6 do 26 let ohroženým společensky nežádoucími jevy. Cílem služby je zlepšit kvalitu jejich života předcházením nebo snížením sociálních a zdravotních rizik souvisejících se způsobem jejich života, umožnit jim lépe se orientovat v jejich sociálním prostředí a vytvářet podmínky k řešení jejich nepříznivé sociální situace.“* (zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, §62). Zde je ovšem stanovena jasná věková hranice využívání služeb.
- sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi: *„Sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi jsou terénní, popřípadě ambulantní služby poskytované rodině s dítětem, u kterého je jeho vývoj ohrožen v důsledku dopadů dlouhodobě krizové sociální situace, kterou rodiče nedokážou sami bez pomoci překonat, a u kterého existují další rizika ohrožení jeho vývoje.“* (zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, §65). Posláním sociálně aktivizačních služeb pro rodiny s dětmi je bezplatné poskytnutí pomoci, podpory a poradenství pro rodiny s dětmi, které mají co dočinění se sociálním vyloučením. A to zejména v důsledku nepříznivé životní situace, kterou sami nejsou schopni vyřešit (je tak ohrožen vývoj dětí a fungování rodiny).

V ustanovení těchto služeb jsou tedy **rodiny s dětmi přímo** (v případě nízkoprahových zařízení pouze děti) **zmíněny** jako cílová skupina. Velmi často, se však objevuje ještě další specifické určení, a to určení věku dítěte. Zde je třeba rozlišovat, zda jako klienta chápeme samo malé dítě (zde budou služby velmi omezené), nebo celou rodinu, ve které se nachází i malé dítě (zde se otevírá možnost využití prakticky kterékoliv služby, záleží na specifických potřebách). Využívání některých služeb může být podmíněno specifickou situací rodiny a dítěte. Tento faktor může být například krizová situace nebo zdravotní postižení dítěte. Potom

přichází do úvahy využívání dalších služeb. Pro služby sociální péče bych uvedla např.: odlehčovací služby, osobní asistenci, denní stacionáře. Pro služby sociální prevence pak přichází do úvahy např.: telefonická krizová pomoc, azylové domy (pro matky s dětmi), krizová pomoc, intervenční centra v případě ohrožení domácím násilím atd. V úvahu samozřejmě přichází i možnost, že služby vyhledává dospělý (čili rodič), který má problém či řeší nepříznivou situaci, tím se otevírá možnost využívání i jiných služeb. Tím, že bychom se věnovali i této eventualitě, bychom však zbytečně komplikovali určení této práce. Rodinám s dětmi je tedy skupina, která se může značně prolínat i do jiných cílových skupin.

V okamžiku, kdy se zaměřím na specifikaci rodin s dětmi do 3 let, je situace obtížnější. Většina služeb má ve svých podmínkách pro poskytování služeb určenu právě hranici věku. Pokud se zaměřují na rodiny s dětmi, často se věnují až dětem starším, tedy od tří let věku, případně mají věkovou hranici stanovenou ještě výše. Pro naši cílovou skupinu (rodiny s dětmi do 3 let) přichází v úvahu oblast poradenství. Základní poradenství je poskytováno v rámci každé služby povinně, a to i tam, kde služba není primárně pro rodinu. U odborného poradenství přichází do úvahy občanské poradny, poté především manželské a rodinné poradny. V případě přítomnosti zdravotního postižení pak poradny pro tyto osoby. Pokud vezmeme do úvahy tyto eventuality, můžeme laborovat zejména se službami osobní asistence, rané péče, odlehčovacími službami²⁰, pečovatelskými službami, krizovou pomocí²¹ a sociálně aktivizačními službami pro rodiny s dětmi. Lze sem přiřadit také azylový dům pro matky s dětmi (poskytuje dočasné ubytování a sociální služby matkám či otcům s nezletilými dětmi, těhotným a týraným ženám, které se ocitly v krizové životní situaci a sami ji nedokážou vyřešit).

²⁰ Matoušek, Koláčková a Kodymová (2005) popisují odlehčovací služby jako pomoc rodinám, které celoročně pečují o dítě s postižením k tomu, aby tuto péči mohli zvládat. Cílem je umožnit rodině odpočinek a nabrání nových sil k péči o dítě. Jsou poskytovány buď v přirozeném prostředí, nebo krátkodobými pobyty mimo rodinu a také např. doprovázením dítěte do zařízení. Většinou jde o doplňkovou službu k jiným aktivitám.

²¹ Matoušek a kol. (2003) definují, že tyto služby jsou poskytovány v situaci ohrožení dítěte či dospělého, ale např. i při sjednocování rodiny. Je to služba terénní, ambulantní, případně i pobytová na přechodnou dobu.

4 Komunitní plánování služeb

Komunitní plánování v obecné rovině je „metoda, která umožňuje zpracovávat rozvojové materiály pro různé oblasti veřejného života na úrovni obce i kraje a která výrazně posiluje principy zastupitelské demokracie.“ (MPSV – odbor 22, Komunitní plánování – věc veřejná (průvodce), [online]). Charakteristickým znakem metody je důraz, který je kladen: na zapojování všech, kterých se zpracovávaná oblast týká; na dialog a vyjednávání; na dosažení výsledku, který je přijat a podporován většinou účastníků. (MPSV, Komunitní plánování – věc veřejná (průvodce), [online]). Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách přináší zásadní povinnosti ve vztahu k plánování sociálních služeb: popisuje součinnost a spolupráci obcí, krajů a MPSV při plánování sociálních služeb, a zakotvuje pojem „střednědobý plán rozvoje sociálních služeb“ (jako výsledek aktivního zjišťování potřeb lidí v určitém území a hledání způsobu, jak tyto potřeby uspokojit vzhledem ke zdrojům, které jsou v daném území k dispozici). Krajům ukládá povinnost zpracovávat tyto plány (§ 95, písm. d), obcím povinnost zjišťovat potřeby poskytování sociálních služeb na svém území (§ 94, písm. a). Krajské střednědobé plány rozvoje sociálních služeb tak mají nezastupitelnou roli při zajišťování dostupnosti poskytování sociálních služeb na úrovni kraje²². Jelikož sociální pracovníci jsou aktéry sociálních služeb, je i pro ně žádoucí, aby byl systém sociálních služeb efektivní, funkční a odpovídal nárokům, které jsou na něj kladeny (Žáčková, 2012).

Komunitní plánování sociálních služeb²³ je metoda, kterou lze na úrovni obcí nebo krajů plánovat sociální služby tak, aby odpovídaly specifikům místa a zároveň potřebám jednotlivých občanů. Dále je to otevřený proces zjišťování potřeb a zdrojů a hledání nejlepších řešení v oblasti sociálních služeb (MPSV – odbor 22, Komunitní plánování – věc veřejná (průvodce), [online]). Matoušek (2003)

²² Analýza střednědobých plánů rozvoje sociálních služeb ukázala, že jednotlivé plány jsou v rámci jednotlivých oblastí rozdílné ve formě, obsahu i způsobu zpracování. Nejproblematičtější oblastí je sestavování ekonomické nákladovosti a provázání strategie se zjištěnými potřebami. U většiny krajů není přímo pracováno s potřebami: buď nejsou zjišťovány všechny potřeby, které definuje zákon, nebo nejsou transformovány do jasných cílů. Plány také operují s různými programovacími obdobími (Národní strategie rozvoje sociálních služeb na rok 2015 [online]).

²³ Základní předpoklad je ten, že sociální služby mají respektovat individuálně odlišné potřeby lidí nacházejících se v nepříznivé sociální situaci a následně na ně reagovat. Přímé zaměření na potřeby jednotlivců přispívá k celkové efektivitě sociálních služeb (Národní strategie rozvoje sociálních služeb na rok 2015, [online]).

dále konkretizuje, že je to postup, který má zmapovat místní potřeby sociálních služeb a srovnat je s místními zdroji (zejména již existující organizace, které se angažují). Kromě těchto zdrojů jsou zde i další, které je třeba vzít v potaz: veřejné peníze, které se na služby vydávají či mohou být vynaloženy; občané, kteří jsou ochotni se zainteresovat; ekonomické subjekty, finanční fondy; projekty. Zdroje i možnosti jsou vždy limitované, to vede k tomu, že je nutné o službách rozhodovat a jejich spektrum plánovat. Cílem a smyslem je vybudovat kvalitní a na potřeby občanů odpovídající síť sociálních služeb, ve které budou zdroje a prostředky využívány: hospodárně, transparentně a srozumitelně. Matoušek (2003) popisuje komunitní plánování jako vyjednávání mezi zřizovateli, poskytovateli a uživateli služeb (dohromady tvoří tzv. „komunitní trojúhelník“ či „triádu“). Scháněl (in Hloušek, Hloušková, Scháněl, Zeman; 2008) uvádí, že plánování sociálních služeb tímto způsobem znamená, že v cílovém území vznikají postupy, jak rozvíjet sociální služby. Šveřepa (2007) vidí vizi plánování v tomto: umět popsat ideální stav sociálních služeb ve své obci nebo regionu; vědět komu budou služby poskytovány; umět si odpovědět na to, jaký druh služeb je ten hlavní (např. terénní, pobytové atd.) a vědět na základě čeho budou poskytovány.

4.1 Principy komunitního plánování

Uvádím zde principy komunitního plánování dle MPSV (Komunitní plánování – věc veřejná (průvodce), [online]).

- Partnerství mezi všemi účastníky - potřeby a cíle všech účastníků jsou na stejné úrovni a mají stejný prostor.
- Zapojování místního společenství - je nutné hledat různé metody a formy oslovení a zapojení, aby byla nabídka ke spolupráci srozumitelná.
- Hledání nových lidských a finančních zdrojů.
- Práce s informacemi - zajistit rovný přístup k informacím zúčastněným a předávání informací veřejnosti.
- Průběh zpracování KP je stejně důležitý jako výsledný dokument.
- Zohlednění již vytvořené a osvědčené spolupráce.
- Kompromis přání a možností - výsledkem je kompromisní řešení mezi tím, co chceme, a tím, co máme k dispozici. Nejde pouze o materiální, finanční

a lidské zdroje, ale také o dohodu, která vymezí, kdo a jak se bude na dosažení stanovených cílů podílet.

4.2 Účastníci plánování

Z předchozího textu tedy vyplývá, že účastníky komunitního plánování jsou:

- Zadavatel – ten, kdo je odpovědný za zajištění sociálních služeb, které odpovídají místním potřebám.
- Poskytovatel – subjekty, které poskytují státní či nestátní sociální služby (fyzická osoba, NNO, organizace zřízená obcí, organizace zřízená krajem, organizace zřízená státem). Všichni poskytovatelé mají rovné postavení.
- Uživatel – člověk v nepříznivé sociální situaci, kterému jsou služby určeny.

Dále se zapojuje i veřejnost, která musí být průběžně seznamována se záměry, výsledky a cíli komunitního plánu. Je žádoucí, aby se veřejnost účastnila od samého počátku. Zapojit se mohou i další subjekty, které jsou při přípravě osloveny a vyzvány ke spolupráci - místní organizace, zájmové skupiny, jichž se poskytování sociálních služeb dotýká (např. veřejné instituce, nemocnice, úřad práce, školy, NNO, policie), ale také občanské iniciativy, etnické skupiny včetně skupin, se kterými je obtížná komunikace. Čím vyšší je míra zapojení dalších organizací, tím vyšší je efektivita procesu komunitního plánování (Komunitní plánování – věc veřejná (průvodce), [online]). Vyjednávání mezi těmito stranami může mít různou podobu, např. veřejné shromáždění, konference, diskuze v masmédiích atd. Při plánování se vychází z porovnání existující nabídky sociálních služeb se zjištěnými potřebami (potenciálních či stávajících) uživatelů a výsledek srovnání slouží jako jeden z primárních podkladů ke zformulování priorit. Přitom je také nutné přihlédnout i k dalším důležitým údajům (např. nákladovost, rozmístění v regionu, kapacitní možnosti), zohlednit zkušenosti aktérů a zajistit návaznost plánování služeb na ostatní související oblasti (MPSV, Základní informace o komunitním plánování sociálních služeb, 2012, [online]). Cílem je zlepšit místní sociální politiku či charakter sociálních (případně i jiných) služeb a zajistit jejich dostupnost. Vychází se z předpokladu, že služby jsou poskytované podle potřeb uživatelů (kde, jak a jaké služby budou rozvíjeny). Podmínkou je, že tyto potřeby budou jasně specifikované a přijaté zadavatelem (tím, kdo služby financuje). Z pohledu managementu se pak komunitní plánování uskutečňuje ve třech

provázaných rovinách, a to v: politické rovině (zde pracují zadavatelé plánů); odborné rovině (zde pracují poskytovatelé služeb a jiní odborníci); uživatelské rovině (uživatelé služeb a veřejnost).

4.3 Fáze komunitního plánování

Žáčková (2012) uvádí, že proces komunitního plánování je otevřený v mnoha směrech a jednotlivé procedury nejsou striktně vymezeny. Nicméně je zde nezbytná znalost základních postupů. Na úvod a pro určení priorit, kterými se bude komunitní plán zabývat, je třeba zmapovat socio-demografickou strukturu obyvatel lokality a jejich potřeby. A v souvislosti s tím zanalyzovat dostupné služby a to, co nabízí. Žáčková (2012) popisuje, že již v tomto kroku existují různá úskalí, zejména podle toho, kdo tyto analýzy zpracovává. Pokud jde o expertní analýzy, jedná se např. o problém terminologických nepřesností, problém reprezentativnosti, problém závěrečné zprávy, atd. Pokud výzkum realizují sami zaměstnanci příslušného úřadu, jde o tyto problémy: nejasná formulace cíle, metodická neznalost či vnější zásahy.

Proces plánování sociálních služeb je typický tím, že v průběhu procesu dochází k opakování témat a úkolů. Po určitém období (cyklu) se k nim řešitelé vrací, přestože s nimi již pracovali. Mezi cyklicky se opakující témata patří např.:

- aktualizování popisu sociální situace v regionu;
- zjišťování a ověřování přání a potřeb uživatelů a veřejnosti;
- prověřování stanovených priorit – jejich naplňování a zároveň je můžeme měnit, případně svoji činnost obrátit k jiným problémům a oblastem, hodnocení plnění úkolů a monitorování dosahovaných výstupů (MPSV, Metodika pro plánování komunitních služeb, [online]).

Mezi průběžné činnosti patří:

- udržování výměny informací s veřejností;
- trvalé práce na budování partnerství a spolupráce mezi účastníky;
- neustálé vzdělávání se v dalších oblastech a dovednostech;
- nabídka vzdělání v metodě komunitního plánování dalším osobám (MPSV, Metodika pro plánování komunitních služeb, [online]).

Analýzou a jednotlivými činnostmi se určí základní rámec pro následné komunitní plánování. Matoušek v knize Sociální služby (2007) uvádí fáze KP (které, převzal

a upravil podle Komunitního plánování – věc veřejná, 2006). Tyto fáze uvádím v Tabulce 1.

Tabulka 1: Fáze komunitního plánování

1. fáze	Příprava	<ul style="list-style-type: none"> • zformování pracovní skupiny • určení, koho je třeba do přípravy KP zapojit • přizvání dalších účastníků • plán na získání politické podpory obce (kraje)
2. fáze	Vytvoření řídící struktury	<ul style="list-style-type: none"> • zapojení všech účastníků při tvorbě řídicí struktury • vytvoření řídicí struktury • stanovení pravidel jednání řídicí struktury
3. fáze	Definování problémů a potřeb	<ul style="list-style-type: none"> • představení zájmů, potřeb a cílů všech účastníků • vytvoření postupů pro participaci veřejnosti na KP • analýza potřeb a zhodnocení existujících zdrojů • hodnocení slabých a silných stránek existujícího systému sociálních služeb • formulace příležitostí a rizik týkajících se rozvoje sociálních služeb
4. fáze	Návrh rozvoje sociálních služeb	<ul style="list-style-type: none"> • formulace hodnot, které tvoří základ KP • formulace cílů a priorit pojmenování překážek • přehled regionálních i nadregionálních zdrojů • dosažení souhlasu většiny účastníků KP
5. fáze	Formulace strategie rozvoje sociálních služeb	<ul style="list-style-type: none"> • formulace plánu a časových horizontů • zpracování konečné verze KP • zpracování systému sledování realizace KP • přeložení KP k diskusi veřejnosti • předložení KP ke schválení zastupitelstvem
6. fáze	Provádění plánů	<ul style="list-style-type: none"> • realizace plánu • informování veřejnosti o postupu realizace KP • průběžné vyhledávání a zapojování nových partnerů • případné revize výchozího plánu a formulace alternativ

Zdroj: Matoušek, 2007, s. 114

Následně je třeba monitorovat realizace daných opatření a aktivit. Je nezbytné sledovat, zda se vše plní v souladu se schváleným plánem. Způsob monitorování plnění je již v plánu rozvoje sociálních služeb a dle potřeby je dále rozpracováván. Monitorování se děje v průběhu plnění plánu a přináší také informace, které lze aktuálně zapracovat do plánu. Vyhodnocení se uskuteční po uplynutí období, na které byl plán rozvoje určen. Týká se celého plánu (na rozdíl od monitorování, kde sledujeme plnění konkrétních opatření a aktivit). Vyhodnocení a revize plánu otevírá další plánovací cyklus a je první částí přípravy další verze plánu. Účelem vyhodnocení je zjistit: co se změnilo v prioritních oblastech; zda a jak byly uskutečněné aktivity efektivní a účinné; zda se neobjevily nové oblasti a témata; zda se systém, nabídka či kvalita poskytovaných služeb posunuly ve směru vize (MPSV, Metodika pro plánování komunitních služeb, [online]).

Zejména kvůli zaměření hlavního cíle výzkumné části na KP v oblasti Hradce Králové, bych ráda reflektovala, v jaké fázi plánování se nyní v HK nacházejí. Dá se říci, že první dvě fáze jsou již ustálené, jelikož počátky KP zde spadají do období kolem roku 2002. V prosinci minulého roku bych schválen již 5. plán rozvoje sociálních a souvisejících služeb na území Hradce Králové na období 2016 -2018. V předchozím období byl tedy plán připravován a dá se říci, že nyní jsou již v šesté fázi = provádění čili realizace plánů, který byl zpracován (pokud se budu držet předchozího členění v Tabulce 1). Předchozích pět fází je uspokojivě naplněno a nyní nastává nový cyklus, ve kterém budou zohledňovány aktuální situace, potřeby a případné změny. Postupně bude směřováno k vytváření plánu na následující období.

4.4 Komunitní plán

Výsledkem popsaného snažení by měl být komunitní plán. *„Pro úspěšnost plánování je zapotřebí podpora ze strany politické reprezentace, a to jak při zahajování plánování, tak i v jeho průběhu a při uskutečňování reálných činností...Neméně významné je zabezpečit koordinaci celého procesu, kterou většinou provádí pracovník daného kraje či obce. Pracovní struktury v podobě pracovních, konzultačních nebo vyjednávacích skupin se skládají ideálně ze zástupců všech zainteresovaných stran. Po vytvoření střednědobého plánu rozvoje sociálních služeb*

se přechází od plánovací k realizační fázi, kdy dochází k faktickému naplňování priorit, resp. jednotlivých opatření. Součástí této etapy je také sledování postupu a míry plnění stanovených úkolů. Plán bývá zpracováván obvykle na několik let a po uplynutí tohoto období se celý plánovací cyklus opět opakuje.“ (MPSV, Základní informace o komunitním plánování sociálních služeb, 2012, [online]). Podle Bursové (2012, s. 607) by měl být zaměřený na: „prevenciu vzniku nepriaznivej sociálnej situácie; riešenie alebo zmiernenie nepriaznivej sociálnej situácie; zachovanie, obnovu alebo rozvoj schopností; zabezpečenie nevyhnutných podmienok na uspokojovanie potrieb; riešenie krízovej situácie; prevenciu sociálneho vylúčenia FO a rodiny.“ Komunitní plán by ideálně měl obsahovat tyto části:

- Popis a analýzu existujících zdrojů (státní, obecní i nestátní poskytovatele sociálních služeb a i souvisejících služeb, a to zejména: zdravotnictví, školství, pracovní příležitosti, volný čas, možnosti práce dobrovolníků);
- statistické, demografické, sociologické údaje atd.;
- popis a analýzu existujících přání a potřeb obyvatel v dané oblasti;
- představu budoucnosti sociálních služeb - stanovení priorit a cílů rozvoje;
- časový plán postupu prací a dále zásady, které je nutné při zpracování a naplňování dodržovat;
- způsob, jakým budou jednotliví účastníci na místní úrovni zapojeni do vytváření a naplňování plánu - stanovení podílů odpovědnosti a závazků;
- způsob, jakým bude plán sledován, vyhodnocován a či měněn (MPSV. Komunitní plánování – věc veřejná (průvodce), 2005, [online]).

Pokud to shrnu komunitní plán (či plán rozvoje služeb) představuje dosavadní průběh plánování a obsahuje: jaké je poslání a z jakého důvodu se něco dělá; jaká je vize a čeho chce dosáhnout; jaká je organizační struktura; jaké činnosti budou následovat po schválení plánu. Tím jsou shrnuty dosavadní poznatky a informace o tom: jaké služby jsou na území poskytovány; jaká je socio – demografická charakteristika území; jaké jsou potřeby v oblasti sociálních služeb a jakým způsobem se k nim dospělo. Tím jsou představeny priority rozvoje a proces, jakým se k nim dopracovalo. Následně je třeba vykonstruovat cíle, kterých chceme dosáhnout. Zejména jde o to, které služby chceme: zřídít, zachovat, rozšířit, změnit či zrušit. Jakými opatřeními k tomu dojít; jaké náklady se musí vynaložit a kde získáme

finanční prostředky a nakonec jakým způsobem a kdy vše vyhodnotíme (Šveřepa, 2007). Je důležité zmínit, že cesta k vytvoření plánu je především o diskutování, upravování a schvalování. Je tu prostor i pro zapojení veřejnosti. Konečná verze plánu se projednává se všemi pracovními skupinami. Poté se předkládá ke schválení orgánům obce např. komise pro sociální služby, rada, zastupitelstvo. Schválený plán je poté zveřejněn široké veřejnosti, a to např. na webových stránkách, případně v tištěné podobě (Šveřepa, 2007).

4.5 Přínosy KP

Pro **uživatele a poskytovatele** definuje MPSV (Komunitní plánování – věc veřejná (průvodce), 2005, [online]) přínosy takto:

- možnost podílet se na utváření celkového systému sociálních služeb;
- příležitost prosazovat vlastní zájmy a cíle;
- příležitost k navázání nové spolupráce;
- informace o aktivitách, potřebách a trendech v oblasti sociálních služeb.

Přínosy pro **obec** jsou definovány takto (MPSV, Komunitní plánování – věc veřejná (průvodce), 2005, [online]):

- komunitní plán zapojuje všechny účastníky systému sociálních služeb do přípravy a uskutečňování plánu sociálních služeb. Tím zvyšuje podíl občanů na rozhodování o způsobu zajišťování služeb, legitimizuje rozhodování řídicích a zastupitelských orgánů a zvyšuje míru zapojení občanů do dění v obci;
- podpora dialogu a spolupráce mezi obyvateli, tím je zvyšován pocit příslušnosti ke komunitě a umožňuje objevovat nové zdroje;
- možnost sdružení stávající zdroje a efektivity jejich využití;
- zvýšení dostupnosti a kvality sociálních služeb a rozšíření nabídky (zajištění, aby odpovídaly místním potřebám a reagovaly na změny);
- zvýšení efektivity investovaných financí.

Plány, které odpovídají skutečným místním a regionálním potřebám, představují správnou cestu, jak efektivně nakládat s veřejnými rozpočty a lidskými zdroji v příslušných regionech, krajích, státu.

4.6 Rizika KP

Rizika, která jsou spojena s komunitním plánováním, uvádí Matoušek (2007) jako tato:

- Zejména z počátku zavádění KP z Velké Británie byla nastolena otázka, zda a jak bude možné zavést tento systém v zemi s komunistickou minulostí, kde byl přerušen demokratický vývoj. Riziko bylo viděno především v tom, jak budou místní zástupci schopni formulovat místní potřeby a poté je prosazovat. Myslím, že toto riziko je dnes již překonané. Hlavním faktorem je podle mého názoru to, jak se bude k plánování přistupovat a vytvořit si fungující strategii.
- Zadavatelé mohou mít a mají jiné priority než ostatní účastníci. Tendenčně vystupují autoritářsky a odvolávají se na politickou odpovědnost.
- Poskytovatelé mají primární zájem o rozvoj svých služeb na trhu služeb.
- Zadavatelé a poskytovatelé mohou být v převaze nad uživateli, kteří mohou mít problém s formulací vlastních potřeb a jsou ve slabší pozici. Toto je oprávněná obava, a to i přesto, že jedním z principů je rovné postavení všech účastníků. Předpokládá se, že za uživatele by měl lobovat především sám poskytovatel.
- NNO nemají vždy dostatečnou společenskou prestiž a sebevědomí k rovnoprávnému vyjednávání s ostatními zainteresovanými subjekty.
- Státní orgány nemají vždy vůči uživatelům a NNO přátelské postoje.

Komunitní plánování není jednoduchým procesem, může se vyskytnout mnoho problémů a ti, co se účastní, nemusí být vždy reprezentativním vzorkem. Například v tom, že ne každý rozumí všem potřebám a cílovým skupinám (ne vždy lze do vyjednávání zapojit zástupce cílové skupiny) či zástupce nemusí být garantem názorů skupiny, kterou zastupuje. Je třeba také koordinovat velké množství osob, subjektů, organizací, služeb, potřeb a názorů. Pokud komunitní plánování efektivně nastaví, může být přínosem pro danou oblast a být řešením při řešení aktuálních sociálních problémů (Matoušek, 2007).

5 Shrnutí teoretické části

Diplomová práce se zabývá pozdně - moderní rodinou a službami pro rodinu. Hlavním úkolem teoretická části práce bylo přiblížit tuto problematiku prostřednictvím informací a poznatků získaných studiem odborné literatury, článků či webových příspěvků, které jsem se snažila komplexně zpracovat. Pokusila jsem se tedy interpretovat téma tak, aby po přečtení bylo zřetelné, co považuji za podstatné a hodné pozornosti. Cílem tedy bylo přinést fundovaně zpracovaný vhled do tématu. Teoretická část je rozdělena na čtyři kapitoly. První z nich je věnovaná rodině, a to nejen z pohledu rodiny pozdně - moderní, ale i v kontextu historického vývoje a proměn této instituce. Ačkoliv je rodina všeobecně známou, do jisté míry i dostupnou pro všechny jedince, neznamená, že je i lehce definovatelná či univerzálně stejná, ať již v čase či prostoru. To se odráží i na nejednotnost a širokém spektru definic rodiny. V rámci této kapitoly se snažím obsáhnout i malou typologii rodinných soužití, to jak rodina funguje, jaké jsou role muže a ženy či jak funguje solidarita v rámci rodiny. Druhá kapitola je věnována rodinné politice. Jde zde alespoň o obecný popis této formy politiky, jejích východisek a základních cílů, jelikož zde vidím úzkou vazbu rodinné politiky a následného poskytování a plánování služeb pro rodiny. Další pasáž se zabývá službami pro rodiny. Nejprve usiluji o uvedení souhrnného přehledu služeb, které mohou být rodinám poskytovány. Nezaměřuji se tedy jenom primárně na služby sociální, ale i na služby související. Vnímám to jako vhodný postup, zejména pokud se zacílíme na potřeby rodin s dětmi do 3 let, kde například služby péče mohou být alternativou k rodinné péči. U sociálních služeb (dle zákona 108/2006 Sb., o sociálních službách) vymezuji, jaké služby přichází v úvahu pro rodiny s dětmi, eventuálně pro děti do tří let věku. V posledním oddílu se věnuji komunitnímu plánování - východiskům, principům, kdo se ho účastní, co je výstupem. Komunitní plánování by mělo být především místem k diskuzi a snahou o efektivní fungování a rozvoj dané společnosti. Ačkoliv je naše společnost velmi individualizovaná a stále se mění, člověk potřebuje pocítovat jistotu. Pokud potřebuje pomoci s realizací svých potřeb, má se kam obrátit a v nepříznivých chvílích nezůstane sám. Tento přístup má své přínosy i rizika. Záleží zejména na tom, jak k němu aktéři v dané oblasti přistupují, a to se pokusím rozklíčovat v následující části své diplomové práce.

6 Metodologická část

V teoretické části diplomové práce byly vymezeny pojmy, které jsou pro téma klíčové a prolínají se celou prací. Tímto byla celá práce teoreticky ukotvena a také došlo k uvedení čtenáře do dané problematiky. Zde přistoupím k popisu použité metodologie. Nejprve vymezím hlavní a dílčí cíle výzkumného šetření. Dále popíši zvolenou výzkumnou strategii a transformaci dílčích výzkumných cílů do podoby vhodné ke zkoumání. Zdůvodním a popíši výběr výzkumného souboru, organizaci, průběh výzkumu a také způsob analýzy dat.

6.1 Hlavní cíl výzkumného šetření

Hlavním cílem výzkumného šetření je zmapovat dostupné služby pro rodiče s dětmi do tří let ve stanovené oblasti (Hradec Králové) s bližším zaměřením na sféru komunitního plánování. Zaměřím se na popis průběhu komunitního plánování, jeho struktury a zhodnocení možného budoucího vývoje. Komunitní plánování je v dnešní době klíčovou složkou pro rozvoj a kvalitu služeb poskytovaných v dané oblasti. Tomuto procesu by měla být věnována pozornost, a to nejen ze strany účastníků („komunitního trojúhelníku“), ale i veřejnosti.

Hlavní cíl výzkumného šetření byl následně přetransformován na hlavní výzkumnou otázku, a to: *Jakým způsobem probíhá komunitní plánování služeb pro rodiny s dětmi, ve vybrané lokalitě Hradec Králové, a to z pohledu účastníků tohoto procesu (zadavatelé a poskytovatelé)?* Popis průběhu komunitního plánování přímo od osob, které se na něm podílí, může přinést informace o tom, jak chápou tuto problematiku oni a také co v tomto procesu, vnímají jako klíčové. Jelikož je daná problematika široká a procesu se může účastnit množství participantů, ráda bych se zaměřila pouze na účastníky v roli zadavatele a poskytovatele.

6.2 Dílčí výzkumné otázky

Hlavní výzkumná otázka byla rozdělena do tří dílčích výzkumných otázek. K tomu, aby na ni mohla být nalezena odpověď, je třeba nejprve odpovědět na dílčí výzkumné otázky (dále pouze DVO).

DVO1: Jaké služby pro rodiny s dětmi do tří let jsou dostupné v Hradci Králové?

Cílem této dílčí výzkumné otázky je komplexně zmapovat jaké služby (sociální i související) jsou pro tuto specifickou cílovou skupinu dostupné ve stanovené oblasti, tedy na území Hradec Králové. Toto zanalyzování by mělo poskytnout souhrnný přehled služeb a uvést do dané problematiky.

DVO 2: Jaké zkušenosti mají účastníci s procesem komunitního plánování služeb pro rodiny s dětmi v Hradci Králové?

Cílem této dílčí výzkumné otázky je zjistit, jakým způsobem probíhá komunitní plánování v oblasti Hradce Králové, jak je organizované a následně tento proces popsat. Na objasnění této otázky by se měly podílet osoby, které s tímto procesem mají zkušenosti.

DVO3: Jakým způsobem jsou v Hradci Králové koncipovány plány rozvoje komunitního plánování pro rodiny s dětmi?

Cílem této dílčí výzkumné otázky bylo zjistit, jak vypadají konkrétní výstupy komunitního plánování, které jsou vytvořené pro danou cílovou skupinu a na, co se především zaměřují. Hlavním zdrojem informací by mělo být studium příslušných dokumentů.

6.3 Výzkumná strategie

Hendl (2005, s. 63) ve své knize uvádí toto: „*v sociálněvědním výzkumu se uplatňují dvě základní formy výzkumu – kvalitativní a kvantitativní.*“ Kvantitativní výzkum je strukturovanější, používá deduktivních postupů a cílem je testování teorií a hypotéz. Naopak kvalitativní výzkum využívá induktivní formy vědeckých metod, hloubkové studie případů, rozhovory a kvalitativní pozorování (Hendl, 2005). Creswell (in Hendl, 2005, s. 50) uvádí, že: „*výzkumník vytváří komplexní, holistický obraz, analyzuje různé typy textů, informuje o názorech účastníků výzkumu a provádí zkoumání v přirozených podmínkách.*“ Výzkumník na začátku výzkumu vybírá téma a určí základní otázky. V průběhu (sběru, analýzy dat) je lze různě modifikovat a doplňovat. Je to tedy pružná forma výzkumu (Hendl, 2005). Kvalitativní přístup obsahuje také řadu nevýhod, jako například časová náročnost sběru i analýzy dat, ovlivnitelnost výsledků výzkumníkem či jeho preferencemi (Hendl, 2005). Další

nevýhodou je omezený rozsah výzkumného vzorku, jelikož povaha výzkumu je náročnější a výzkumník se snaží proniknout do hloubky dané problematiky. Kvůli tomu je také velmi obtížné (či nemožné) generalizovat výsledek na širší populaci. Tato práce si však takovéto zobecnění za svůj cíl neklade. Po zvážení výhod i nevýhod obou strategií byla v rámci této diplomové práce jako vhodnější východisko pro vykonávání výzkumu, a to především s ohledem na hlavní cíl, zvolena kvalitativní výzkumná strategie. Hlavní cíl je orientovaný na komunitní plánování, jeho popis ve stanové oblasti z pohledu účastníků a zkoumání výstupů tohoto procesu. Z tohoto důvodu bylo za stěžejní metodu sběru dat zvoleno studium dokumentů, které bylo doplněno polostrukturovaným rozhovorem. Miovský (2006) uvádí, že studium dokumentů lze chápat dvěma způsoby. Z širšího pohledu se jedná o prakticky jakýkoliv materiál, ke kterému se váží data pro kvalitativní analýzu. Z užšího pohledu jde takovou o výzkumnou strategii, kdy výzkumník nevytváří nové zdrojové materiály, ale pracuje s těmi, které již existují. Důležitou částí realizace analýzy dokumentů je identifikovat relevantní dokumenty a také popis způsobu jejich získání. Za nejvíce relevantní v této situaci považuji využití výsledných komunitních plánů (plány rozvoje sociálních a souvisejících služeb). U této metody je také, oproti rozhovorům, malá možnost toho, že výzkumník bude materiály ovlivňovat svým přístupem. Tento způsob byl zvolen zejména kvůli charakteru cíle. Jako doplňková byla vybrána metoda hloubkového rozhovoru a jako nástroj byl zvolen polostrukturovaný rozhovor, který vychází z předem připraveného seznamu témat a otázek. Tyto témata a otázky se mohou v průběhu dále rozvíjet (Švaříček, Šedřová, 2007). Rozhovor je náročný především z časového hlediska, umožňuje ovšem získat velkým množstvím informací. Tento typ rozhovoru jsem zvolila především z důvodu, že i přes malé zkušenosti s vedením rozhovoru mi poskytne jistou oporu při realizaci rozhovorů. Měla jsem jistotu, že díky připraveným otázkám dojde řada na vše, co jsem chtěla zjistit, ale přesto nemusím dodržovat striktní scénář, kvůli kterému bych nemohla reagovat na nové podněty. To umožňuje lépe porozumět poskytovaným informacím.

6.4 Transformace dílčích výzkumných otázek

Prostřednictvím transformace budou stanovené dílčí výzkumné otázky převedeny do podoby vhodné ke zkoumání, tedy do tazatelských otázek. Ty potom posloužily jako

podklad pro vedení rozhovorů či studium dokumentů. Otázky byly soustředěny do tří okruhů, a to: struktura dostupných služeb pro rodiny s dětmi v Hradci Králové; okruh zaměřený na komunitní plánování v Hradci Králové z pohledu účastníků; okruh zaměřený na analýzu výstupů komunitního plánování. Celkem bylo vytvořeno 12 tazatelských otázek, jejichž znění se nachází v Tabulce 2.

Tabulka 2: Transformace výzkumných otázek do tazatelských otázek

Výzkumná otázka	Způsob zjišťování	Tazatelská otázka
DVO1: Jaké služby pro rodiny s dětmi do tří let jsou dostupné v Hradci Králové?	Studium dokumentů	TO1 Jaké sociální služby pro rodiny s dětmi do tří let jsou v Hradci Králové dostupné? TO2 Jaké související služby pro rodiny s dětmi do tří let jsou v Hradci Králové dostupné?
DVO2: Jaké zkušenosti mají účastníci s procesem komunitního plánování služeb pro rodiny s dětmi v Hradci Králové?	Studium dokumentů Polostrukturované rozhovory	TO3 Jak je organizováno komunitní plánování v Hradci Králové? TO4 Co vnímáte jako klíčové v procesu komunitního plánování služeb v Hradci Králové? TO5 Jaké máte zkušenosti s komunitním plánováním služeb v Hradci Králové? TO6 Považujete komunitní plánování za přínosné, případně v čem? TO7 Identifikujete v procesu komunitního plánování problematické okamžiky, případně jaké?

		<p>TO8 Jaké sociální služby pro rodiny s dětmi jsou v plánování klíčové a nejvíce rozvíjené?</p> <p>TO9 Jaké služby pro rodiny s dětmi do 3 let považujete pro tuto skupinu za primární?</p> <p>TO10 Je těmto službám věnována dostatečná pozornost při plánování a považujete je za využívané?</p>
DVO3: Jakým způsobem jsou v Hradci Králové koncipovány plány rozvoje komunitního plánování pro rodiny s dětmi?	Studium dokumentů	<p>TO11 Jak je koncipován komunitní plán?</p> <p>TO12 Na co se zaměřuje komunitní plánování v oblasti cílové skupiny rodin s dětmi?</p>

Zdroj: vlastní zpracování

6.5 Výzkumný soubor a jeho charakteristika

Pro účely kvalitativní výzkumné strategie je většinou typický menší výzkumný soubor. To umožňuje, aby jevy či procesy byly zkoumány více do hloubky. Tato strategie také dává přednost záměrnému výběru (Žižlavský, 2003). Cíleně tedy vyhledáváme takové osoby, které splňují zadaná kritéria a zároveň jsou ochotni se do výzkumu zapojit (Patton in Miovský, 2006). Stanovila jsem základní kritéria, která měla být splněna a podle nich provedla výběr výzkumného vzorku (zkušenost s komunitním plánováním, účast v tomto procesu a zaměstnání v organizaci, která se nachází v HK). Výzkum se zároveň zaměřuje na konkrétní oblast, v našem případě na Hradec Králové²⁴. Tato oblast byla zvolena zejména kvůli dostupnosti, jelikož jsem zde studovala.

²⁴ Hradec Králové se nachází v Královéhradeckém kraji, tedy v severovýchodní části Čech. Má rozlohu 105,6 km² a 21 katastrálních území. Počet obyvatel se pohybuje cca kolem 92 000 osob.

Pro účel této diplomové práce byli jako výzkumný soubor (nositelé potřebných informací) označeni účastníci komunitního plánování služeb pro rodiny s dětmi. Pro účely šetření bylo třeba získat osoby, které mají s tímto plánováním zkušenosti - čili zadavatelé a poskytovatelé služeb. Limitující byl zejména fakt úzkého zaměření výzkumu (kombinace geografického území a zaměření na plánování služeb, v ideálním případě pro cílovou skupinu rodin s dětmi do 3 let). Dalším kritériem tedy bylo zajištění dostatečného počtu informantů. Zde se ovšem vyskytl problém s ochotou oslovených spolupracovat. Jelikož jsem nezajistila dostatečné množství osob, tak aby byly rovnoměrně zastoupeny obě skupiny (poskytovatelé i zadavatelé), rozhodla jsem se nerozdělovat vzorek na dvě skupiny, ale ponechat pouze jednu pod souhrnným označením účastníci či informanté. Zajistila jsem vzorek zahrnující 6 osob. Myslím, že tento počet je postačující (pomocí rozhovorů je naplňován pouze jeden dílčí cíl) a vzorek byl saturován. Bylo zvoleno toto kódování: informant (I) a číslování podle typu a pořadí rozhovoru (např. I1, I2, atd.). Bližší specifikace např. v jakém zařízení informant pracuje, neuvádím, a to z důvodu, že by mohlo dojít ke snadné identifikaci oslovených osob.

Tabulka 3: Charakteristika výzkumného souboru

Informant²⁵	Délka působení v oblasti komunitního plánování (cca)	Způsob komunikace
I1	6 let	Osobní rozhovor
I2	přes 12 let	Osobní rozhovor
I3	kolem 9 let	e-mailová komunikace
I4	6 let	e-mailová komunikace
I5	3 roky	e-mailová komunikace
I6	3 roky	e-mailová komunikace

Zdroj: vlastní zpracování

²⁵ Pojem informant je v této práci myšlen jako kódové označení zúčastněných osob, a ne jako genderová nekorektnost ve vztahu k pohlaví. Stejně tak tomu je v celé práci.

6.6 Organizace a průběh výzkumu

Tato bakalářská práce byla vypracována v časovém rozmezí říjen 2015 – březen 2016. Časová posloupnost jednotlivých kroků je zanesena v Tabulce 4.

Tabulka 4: Časový plán vypracování diplomové práce

Jednotlivé kroky	Časové období
Zajištění podkladů a jejich prostudování pro teoretickou část diplomové práce	Říjen 2015 – listopad 2015
Vypracování teoretické části bakalářské práce	Listopad 2015 – únor 2016
Zpracování metodologické části bakalářské práce	Únor 2016
Realizace výzkumného šetření – rozhovory s informanty a studium dokumentů	Únor - březen 2016
Zpracování a interpretace výsledků výzkumu	Březen 2016
Úpravy a dokončení bakalářské práce	Březen 2016

Zdroj: vlastní zpracování

Nyní krátce popíši, jak probíhala realizace části výzkumného šetření, tedy rozhovorů. V průběhu února 2016, tedy před zahájením získávání rozhovorů, bylo provedeno vytipování osob, které by se mohly stát budoucími informanty. Bylo vybráno cca 10 osob (jako zástupci různých organizací), které se zdály být vhodnými informanty, jež splňují zadaná kritéria. Na ty jsem se obrátila prostřednictvím e-mailové komunikace a požádala o spolupráci. V e-mailu byla krátce představena diplomová práce, její zaměření a konkrétní požadavky. Zpátky se ozvalo 7 osob, se kterými jsem dále jednala. Zde ovšem nastal problém, který značně zkomplikoval plánování rozhovorů. Ukázalo se, že sladit v krátkém časovém úseku požadavek na osobní rozhovor a časovou vytíženost oslovených osob (možná neochotu k osobnímu setkání), bude dost problematické. Důležitým aspektem byl také fakt, že již nebydlím v Hradci Králové a dopravní dostupnost byla pro mě poměrně velkou překážkou. Bylo tedy třeba pružně zareagovat a změnit zamýšlený osobní rozhovor na možnost uskutečnit rozhovor formou e-mailové komunikace. V konečném důsledku tedy byly

provedeny dva osobní rozhovory a čtyři rozhovory touto alternativou (v Příloze 2 uvádím ukázkou rozhovoru s I5). Jelikož jsem prostřednictvím rozhovorů chtěla hledat odpověď pouze na jednu dílčí otázku ze tří, předpokládala jsem, že s počtem osob nebude problém a odpověď na DVO2 dokážu získat. Následně byly nalezeny termíny k provedení osobních rozhovorů a mohla jsem přistoupit k realizaci, s dalšími oslovenými jsem řešila situaci alternativně. Poměrně mě překvapilo, jaké problémy mohou nastat s e-mailovou komunikací. I přesto, že se jednalo o pár otázek a osoby slíbily účast, často se odmlčeli na dlouhou dobu. Dá se to vysvětlit tím, že je to pro ně práce navíc, která jim nic nepřinese. Nakonec ovšem došlo k získání potřebných podkladů.

Všichni zúčastnění byli seznámeni s účelem vedení rozhovoru (či e-mailové komunikace). Informanti byli poučeni o tom, že veškeré poskytnuté informace jsou získané pouze pro účely této diplomové práce. Znovu jsem se ujistila, zda s rozhovorem dobrovolně souhlasí a byla jim také zaručena anonymita a důvěrnost. Osobní rozhovory měly být se souhlasem informantů nahrávány na diktafon v mobilním telefonu. Diktafon v mobilním telefonu byl zvolen jako vhodná volba proto, že při větším množství informací není možné si vše zapamatovat či zaznamenat. Při následném přehrávání nahrávek nedojde k žádnému zkreslení poskytnutých informací a můžu s nimi dále pracovat a analyzovat je. O osobní rozhovor se jednalo pouze ve dvou případech, kdy jednou nebylo nahrávání vhodné vzhledem k prostředí. Zde jsem se snažila zaznamenávat alespoň poznámky psané ručně, což ovšem nemohlo obsáhnout celý rozsah informací. Byly tedy uskutečněny dva osobní rozhovory. Jeden rozhovor (I1) byl uskutečněn v kanceláři informanta, kde byl zajištěn přiměřený klid i soukromí. Rozhovor s I2 byl uskutečněn v kavárně, což nebylo úplně vhodné prostředí vzhledem k ruchu v okolí, který znemožnil nahrávání rozhovoru. V konečném důsledku to však podle mého názoru na rozhovor nemělo větší vliv. Rozhovor byl veden jako polostrukturovaný na základě připravených otázek. Pořadí otázek při rozhovoru s informanty bylo proměnlivé, podle toho, jak se rozhovor vyvíjel. Délka jednotlivých rozhovorů se pohybovala průměrně kolem 30 minut. V rámci tohoto výzkumného šetření byly tedy realizovány 2 rozhovory na osobní bázi a 4 prostřednictvím e-mailové komunikace. Ve svém výzkumu jsem dbala na zachování anonymity. Z toho důvodu nejsou blíže

specifikovány organizace, ve kterých působí či na jakých pracovních pozicích. Nikde neuvádím jména informantů ani další údaje, které by mohly vést k jejich identifikaci.

Po provedení rozhovorů získané informace uloženy, v případě rozhovorů co nejpřesněji přepsány v programu Word. Rozhovory, které byly uskutečněny prostřednictvím e-mailu, byly zkompletovány a taktéž archivovány. Pro dosažení autenticity zde byly ponechány i případné nespisovné výrazy. Alespoň krátce se chci zmínit také o způsobu analýzy získaných údajů. Po převedení dat do textové podoby jsem začala s údaji pracovat (redukce nepodstatného atd.) Jelikož jsem operovala nejenom s rozhovory, ale i se studiem dokumentů, způsoby jsem kombinovala. Miovský (2006) uvádí tyto fáze analýzy: kódování, archivace kódovaných dat, propojování dat, komentování a doplňování dat a vytváření závěrů. Toho jsem se také snažila držet. V rámci rozhovorů jsem použila techniku kódování a dále také metodu vytváření trsů (uspořádání dat do skupin na základě jejich podobnosti). Snažila jsem se tedy získané informace propojit. U DVO1 jsem se zaměřila spíše na metodu prostého výčtu jednotlivých služeb, jelikož cílem bylo zmapovat, jaké služby se v oblasti nacházejí. U DVO3 jsem se pak snažila údaje porovnat (metoda komparace) a okomentovat. Byla tedy provedena analýza získaných údajů podle témat, jejich vyhodnocení a v dalším kroku se mohlo přikročit k interpretaci.

Ve společenských vědách hraje významnou roli také etické otázky. Mezi důležité zásady etického jednání při výzkumu patří například potřeba získání poučeného souhlasu, svoboda odmítnutí, anonymita, otázka soukromí, bezpečí atd. (Hendl, 2005). Před zahájením byli všichni účastníci informováni o tom, jakým způsobem a za jakým účelem budou rozhovory probíhat. V rámci tohoto konkrétního výzkumu nebylo třeba zatajovat cíle a okolnosti výzkumu. Všichni zúčastnění dobrovolně souhlasili a mohli svoji účast kdykoliv ukončit. Všem účastníkům byla taktéž zaručena důvěrnost, anonymita. Důvěrnost znamená, že nebudou zveřejněna žádná data, jež by umožnila čtenáři identifikovat účastníky výzkumu (Švaříček, Šed'ová, 2007). Z tohoto důvodu jsem také neuváděla, v jaké organizaci informanti pracují, či jaké pracovní místo zastávají. Myslím, že jsem v rámci praktického výzkumu postupovala v souladu s etickými otázkami, a proto také předpokládám, že nedošlo k porušení žádných etických pravidel.

7 Interpretace získaných poznatků

V této kapitole dojde k interpretaci získaných poznatků, a to v kontextu stanovených dílčích výzkumných otázek.

7.1 Dílčí výzkumná otázka 1

Dílčí výzkumná otázka 1 byla stanovena takto: Jaké služby pro rodiny s dětmi do tří let jsou dostupné v Hradci Králové?

Cílem této dílčí výzkumné otázky je komplexně zmapovat jaké služby (sociální i související) jsou pro tuto cílovou skupinu dostupné ve stanovené oblasti, tedy na území Hradce Králové. Toto zanalyzování by mělo poskytnout souhrnný přehled služeb a uvést do dané problematiky. K zodpovězení otázky bylo využito studium dokumentů (materiálů, které jsou volně dostupné na webových stránkách). K odpovědi na tuto otázku byly stanoveny dvě podotázky. V jedné budou vyhledány a zmapovány sociální služby pro rodiny s dětmi do tří let a ve druhé služby navazující, na území města Hradec Králové. Tyto služby se vzájemně doplňují a dochází i k jejich společnému plánování. Taktéž samotné město (Hradec Králové) tyto služby deklaruje společně. Pro vyhledání sociálních služeb byl využit především Registr sociálních služeb MPSV a dále stránky MMHK, případně jednotlivých organizací poskytujících dané služby.

Sociální služby

Sociální služby (dle zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách) budu uvádět dle typologie tohoto zákona. Tedy v pořadí sociální poradenství, služby sociální péče, služby sociální prevence. Největším problémem při zpracovávání bylo ujasnění si, které služby splňují kritéria poskytování služeb pro rodiny s dětmi do tří let. Tento věkový limit je poněkud problematický. Přece jenom děti do tří let nejsou typickou skupinou uživatelů. Mnoho sociálních služeb má jako cílovou skupinu stanoveny rodiny, ale často právě rodiny s dětmi až od 3 let věku. Zaměřila jsem se tedy spíše na ten aspekt, že klientem služeb je celá rodina, ve které se nachází malé dítě, které je zohledňováno. Taktéž jsem se snažila obsáhnout celou škálu specifických oblastí, které se těchto rodin mohou týkat (především zdravotní postižení či obtížné životní situace). Rodiny s dětmi také nejsou až natolik specifickou skupinou, přece jenom okolnost, že má rodina malé dítě není primárním důvodem k vyhledávání sociální

služby. Spouštěčem k vyhledání sociální služby je většinou nějaká další, přidružená okolnost, což znamená, že tato cílová skupina se zároveň kryje s dalšími skupinami (zdravotní postižení, krizové situace, atd.). Tyto okolnosti jsem se snažila zohlednit. Při vyhledávání sociálních služeb jsem pracovala zejména s Registrem sociálních služeb (Registr sociálních služeb, [online]). Pro vyhledávání jsem se zaměřila na tyto aspekty: cílová skupina klientů – rodiny s dětmi; věková kategorie klientů – děti kojeneckého věku a děti předškolního věku. Nejprve tedy zmapuji sociální služby poskytující sociální poradenství (zaměřím se na odborné sociální poradenství, jelikož základní sociální poradenství je poskytováno v rámci všech služeb).

Odborné sociální poradenství

Při vyhledávání těchto služeb jsem se zaměřila na dvojici aspektů: cílová skupina klientů – rodiny s dětmi a věková kategorie klientů – bez omezení věku, či děti do 3 let věku. Tyto služby často vyhledávají spíše jednotlivci a ne přímo rodiny jako celky (pokud poradenství vyhledá rodič malého dítěte, jako „zástupce rodiny“, může se ve specifickém problému obrátit prakticky na jakékoliv odpovídající zařízení). Další roli hraje již mnohokrát zmíněný aspekt různých situací, ve kterých se rodina a její členové mohou ocitnout (zdravotní postižení, krize, atd.). V Hradci Králové můžeme dle registru MPSV (Registr sociálních služeb, [online]) nalézt celkem 12 registrovaných odborných poradenských zařízení (jedno z nich je pro seniory, z toho ho ve výčtu neuvádím). Poradenské služby²⁶, které jsou zaměřeny přímo na rodiny s dětmi:

- Manželská a rodinná poradna - Centrum sociální pomoci a služeb o. p. s.
- Občanská poradna Hradec Králové - Občanské poradenské středisko, o.p.s.
- Poradna pro oběti násilí a trestné činnosti NOMIA - NOMIA, z.ú.

V dalších situacích přichází v úvahu (pokud poradenskou pomoc vyhledá rodina či její člen (vyššího věku) kvůli specifické situaci, kdy se jedná např. o zdravotní postižení, ohrožení užíváním drog; osoby v tísní či cizince) také:

- Centrum pro integraci osob se zdravotním postižením Královéhradeckého kraje, o. p. s.
- Hradecké centrum pro osoby se sluchovým postižením o.p.s.

²⁶ Rozhodla jsem se veškeré služby uvádět konkrétně, jelikož jde zejména o jejich zmapování, neměl by anonymní výčet smysl.

- Tichý svět, o.p.s. - poradna
- TyfloCentrum Hradec Králové, o. p. s.
- Centrum drogových služeb ve vězení - Laxus z. ú.
- Ambulantní centrum Hradec Králové - Laxus z. ú.
- Poradna pro lidi v tísní Hradec Králové - Oblastní charita Hradec Králové
- Poradna pro cizince a uprchlíky - Diecézní katolická charita Hradec Králové

Pro podrobný přehled jsem se rozhodla uvést i tyto služby odborného sociálního poradenství, i když zcela neodpovídají typologii dané cílové skupiny. Není vyloučené, že člen rodiny s malým dítětem nemůže tyto služby vyhledat, i když nejsou primárně určeny přímo rodinám s dětmi.

Služby sociální péče

Tyto služby pomáhají zajistit soběstačnost a zapojení do běžného života. Stejně jako u předchozích služeb se zaměřím na služby, které jsou v registru MPSV deklarované jako sociální služby pro rodiny s dětmi do tří let (zde se velmi často objevuje podmínka poskytování služeb pro děti od tří let, ovšem některé služby mají tuto hranici sniženu). Na území Hradce Králové lze využít těchto služeb:

- HEWER - osobní asistence pro Královéhradecký kraj
- Věra Kosinová: Daneta, zařízení pro zdravotně postižené – osobní asistence
- Charitní pečovatelská služba Hradec Králové (Oblastní charita HK)

Je třeba podotknout, že pokud se zaměříme na sociální služby, které pracují s dětmi nad 3 roky věku (či s rodičem) jsou značně pestřejší. V tomto případě by se jednalo např. o odlehčovací služby, centra denních služeb, denní stacionář.

Služby sociální prevence

V této oblasti se jedná zejména o služby rané péče, krizovou pomoc, sociálně aktivizační služby a domov pro matky s dětmi, jak lze vidět ve výčtu:

- Středisko rané péče Sluníčko (Oblastní charita Hradec Králové)
- Centrum LIRA, z. ú. – raná péče
- Domov pro matky s dětmi Hradec Králové (Oblastní charita Hradec Králové)
- Dětské krizové centrum NOMIA – krizová pomoc
- Stopa čápa (Salinger, z.s.) – sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi
- Triangl (Salinger, z.s.) - sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi

Zde je situace stejná, jako u přecházejících služeb. Více služeb by bylo možné přidat také v okamžiku, kdy se o využití služby uchází dospělý člen rodiny (rodič či starší dítě), např. kontaktní centrum, intervenční centrum, nízkoprahové zařízení pro děti a mládež, atd.

Navazující služby

U navazujících služeb, které mohou využívat rodiny s malými dětmi, jde především o služby péče, mateřská centra a volnočasové aktivity. Jde tedy o služby, které nejsou zákonem č. 108/2006 Sb., o sociálních službách přímo deklarované jako sociální. Pokusila jsem se vytvořit ucelený seznam těchto služeb, na které se mohou rodiny s dětmi do 3 let v případě potřeby obrátit:

Obecné služby

- Krajský úřad Královéhradeckého kraje;
- Magistrát města Hradce Králové – především odbor sociálních věcí a zdravotnictví, sociálně právní ochrana dětí (opatrovnictví, náhradní rodinná péče, atd.), oddělení prevence, rozvoje a sociálně právní ochrany;
- Úřad práce Hradec Králové;
- dále např. zdravotnické služby; pedagogicko – psychologická poradna atd.

Služby péče o malé děti

- Jesle Orlická
- Mateřské školy – přijetí dítěte mladšího 3 let je možné a většinou záleží na rozhodnutí vedení. V HK lze nalézt několik typů školek: zřízené statutárním městem HK (18); mateřské školy jako součásti základních škol (14); školky zřizované krajem (6); soukromé školky (2); školky provozované církví (2)
- Hlídaní dětí – profesionální prostřednictvím agentur či nabídka neoficiálního hlídání, prostřednictvím inzerátů, možnost dětských skupin (2) není v HK nijak výrazně využita
- Dětský denní rehabilitační stacionář

Volnočasové aktivity, poradenství

- Mateřská centra - v HK se nachází cca 6 mateřských center (Beránek, Domeček, Sedmikráska, Žirafa (o. s. Baby Top), Pohoda, Hopík). Nabízí

především zázemí dětem, rodičům či dalším členům rodiny. Zaměřují se především na volnočasové aktivity, svépomocné vzdělávací aktivity, atd.

- SION – mateřské centrum, mateřská škola atd.
- Achat – poradenství, školské a pedagogicko – psychologické služby
- PROSTOR PRO – rodinné centrum Pohoda, náhradní rodinná péče Pecka,
- Centrum pro rodinu Hradec Králové, o.s. – Biskupství Královéhradecké
- YMCA Hradec Králové
- HoSt – Home Start ČR
- Místa přátelská rodině – centrum přátelské rodině Budulínek (Salinger, z.s.), magistrát města HK, informační centrum, Víla Amátka atd.
- Oblastní spolek Českého Červeného kříže Hradec Králové
- Knihovna města Hradec Králové

V informačním letáku (Sociální a související služby pro rodiny s dětmi a mládež, [online]) uvádí město Hradec Králové i dvě služby, které se nenacházejí přímo na území města, ale mohou být využity rodinami s malými dětmi, respektive přímo s malými dětmi, proto jsem se rozhodla je zde také uvést, jde o: Dětské centrum Veská (Pardubický kraj) a Sdružení ozdravoven a léčeben okresu Trutnov – Dětské centrum (Dvůr Králové nad Labem).

Shrnutí DVO1

Cílem DVO1 byla snaha o komplexní zmapování služeb (sociálních i souvisejících), které jsou na území Hradce Králové dostupné a poskytované cílové skupině rodin s dětmi do 3 let. Považovala jsem za vhodné věnovat se jak registrovaným sociálním službám, tak i těm, které na ně navazují či doplňují nabídku v Hradci Králové. K zodpovězení otázky bylo využito studium dokumentů (materiálů, které jsou volně dostupné na webových stránkách). Pro vyhledání sociálních služeb jsem využila zejména Registr sociálních služeb MPSV, na vyhledání souvisejících služeb potom především stránky Magistrátu statutárního města Hradec Králové a zde dostupné materiály. Měl být poskytnut ucelený přehled služeb, což se z mého pohledu povedlo. Samozřejmě nechci tvrdit, že se mi povedlo obsáhnout všechny služby, ze všech pohledů. Jiný autor může považovat za klíčové např. jiné rozdělení atd. Největším problémem při vyhledávání jednotlivých možností byla omezující cílová

skupina – rodiny s dětmi do tří let, a to zejména u služeb sociálních. Většina služeb má pro poskytování stanovenou věkovou hranici vyšší než 3 roky. Dalším aspektem je to, že pokud se v rodině nachází malé dítě, není jeho přítomnost automatickým důvodem k vyhledání sociálních služeb. K tomuto vyhledání většinou dochází až poté, co se přidruží další specifické situace (např. ohrožení vývoje dítěte, zdravotní postižení, sociální vyloučení, ohrožující chování, atd.). V takovém okamžiku často dojde k vyhledání konkrétních služeb, které nemusí být primárně určeny rodinám s dětmi. Jsou tedy skupinou, která zasahuje i do jiných cílových skupin. Jde především o pohled na to, zda pracuji s rodinou jako s celkem, či s vybraným členem rodiny jako s jednotlivcem. Pokud má být uživatelem služeb dítě pod 3 roky věku je výčet služeb značně omezený. V okamžiku, kdy se zaměříme na rodinu z pohledu celku, otevírá se o něco více možností (zejména oblast poradenství). V Hradci Králové můžeme najít poměrně stabilní nabídku služeb. Při bližším pohledu na charakter (a s ohledem na tuto cílovou skupinu) lze zjistit, že většinou jde o služby, které se zaměřují na malé děti se zdravotním postižením (raná péče, osobní asistence), případně na sociálně aktivizační služby či krizovou pomoc těmto rodinám. V oblasti poradenství jsem uvedla i zařízení, která poskytují poradenství v širším okruhu, jelikož pro poradenskou pomoc přichází starší člen rodiny (i zde převažují poradny pro zdravotně postižené). Za klíčové však považuji zejména manželskou a rodinnou poradnu, občanskou poradnu a dále i poradnu pro oběti násilí a trestné činnosti. Navázala jsem souvisejícími službami, které doplňují ty registrované sociální. Uvedla jsem přehled obecných služeb, kam se rodiny mohou obrátit pro informace, pomoc či podporu. S ohledem na teoretickou část jsem uvedla také možnosti služeb péče o malé děti. V Hradci Králové přichází v úvahu zejména jesle, které město provozuje a dále je zde široká síť mateřských škol (dítě mladší tří let je možné umístit, pokud to umožní poskytovatel). Dále je zde celkem široká nabídka hlídání dětí (agentury i velké množství individuálních nabídek hlídání). Rodiny s dětmi mohou vyhledávat také rodinná centra, kterých se v Hradci Králové nachází hned několik. Jsou tu i služby, které se zaměřují na poskytování různých informací či trávení volného času. Za zmínku stojí také Místa přátelská rodině, kterých se v HK nachází 18.

Lze předpokládat, že poskytované sociální služby jsou dostačující, jelikož je stabilně zajišťují stejné organizace a nedochází k výraznému nárůstu požadavků na zvyšování těchto služeb. Hradec Králové má tedy dostatečně širokou síť sociálních i navazujících služeb a rodiny s malými dětmi mají možnosti, kam se obrátit (ať již potřebují pomoc; podporu; možnost, jak pečovat o dítě či možnost trávení volného času). Důkazem toho je i to, že v minulosti byl Hradec dvakrát oceněn jako Obec přátelská rodině (1. místo za koncepční přístup k rozvoji prorodinné politiky v letech 2009, 2012 - cena MPSV).

7.2 Dílčí výzkumná otázka 2

Cílem této otázky bylo zjistit, jak probíhá komunitní plánování přímo v Hradci Králové. Obecnou rovinu komunitního plánování jsem interpretovala v teoretické části a nyní jsem se v interakci s účastníky pokusila reflektovat jejich zkušenosti a názory na komunitní plánování v HK pro cílovou skupinu – rodiny s dětmi. Na úvod je třeba zmínit, že komunitní plánování v HK není cíleno jenom na registrované sociální služby, ale i na navazující aktivity, které s problematikou souvisejí.

Obecný rámec komunitního plánování jsem již prezentovala v teoretické části práce, ale považuji za vhodné krátce to zmínit i zde, se zaměřením přímo na Hradec Králové. I6 se k tomuto tématu vyjadřuje takto: *„komunitní plánování v Hradci Králové je dlouholetý, široký a otevřený proces, do kterého jsou zapojeni všichni, kterých se zpracovávaná oblast týká.“* I zde tedy funguje tzv. komunitní trojúhelník, kterého se účastní zadavatel, poskytovatelé služeb a uživatelé služeb. *„Občas se účastní i uživatelé, zejména tehdy, pokud jsou na projednávané problematice zainteresováni.“* (I6). S tímto se ztotožňuje i I1. Jak je vidět účast uživatelů není až takovým pravidlem (*„není to tak, že by tam někdo pravidelně docházel...řeší se dané téma, organizace ho tam přizve a on je ta věrohodná osoba.“*) Dalším účastníkem může být i veřejnost, její zapojení ovšem není zcela ideální, jak uvádí I1: *„veřejnost jsem tam zažila třikrát, vždycky to bylo tak, že ta daná osoba byla nějak navázaná buď na nějakou neziskovku...anebo prostě někdo z jejich známých pracoval v sociální sféře a tak se o tom ten člověk dozvěděl...a měl potřebu řešit něco...ale vždycky jsou to ty angažovaný lidi...obecně si myslím, že hradečtí občané netuší, že něco takovýho tady je...veřejnost pravidelně nedochází.“* Toto lze zřejmě vysvětlit

tím, že většina lidí, která není přímo spojená nebo zainteresovaná v sociální oblasti, se o ni nezajímá, a to až do chvíle, kdy tyto služby nepotřebuje začít využívat. KP je potom organizováno následovně: jsou stanoveny čtyři pracovní skupiny dle cílových skupin. Jedná se o rodiny s dětmi a mládež, seniory, osoby se zdravotním postižením, národnostní a etnické menšiny a osoby v obtížné životní situaci. Jelikož jsou cílové skupiny provázané, mohou být zástupci organizací zainteresovaní ve více skupinách např. jako I2: *„v současné době jsme zastoupeni ve dvou pracovních skupinách.“* Jednotlivé pracovní skupiny mají stanoveného vedoucího, který skupinu koordinuje, a společně se setkávají jednou za měsíc. I1 uvádí, že: *„vedoucí skupiny se volí, je to na rok vždycky...po roce se to buď potvrzuje to vedení toho koordinátora, nebo se může přihlásit někdo jiný.“* Vedoucí všech pracovních skupin se potom schází se zástupci města v rámci koordinační skupiny. Na schůzkách je řešena celková koncepce komunitního plánování, jednotlivé cíle a opatření, apod. I6 přibližuje, že: *„všechny výstupy z komunitního plánování následně musí projít schvalovacím procesem, nejprve v poradních orgánech (komise rady města) a následně projednány radou a zastupitelstvem města...konečným výstupem je dosud 5 komunitních plánů, které jsou vždy platné během tříletého období.“* Strukturu organizační struktury příkládám v Příloze 3. Ještě bych dodala, že každá skupina si vytváří tzv. akční plán na aktuální rok, v něm jsou stanoveny úkoly, které si na daný rok vytyčila a jejich splnění má vést k naplnění tříletého komunitního plánu. Je tedy patrné, že v Hradci Králové mají s tímto plánováním poměrně bohaté zkušenosti a mají ustálenou organizaci procesu komunitního plánování. Tento proces by se tedy dal označit jako fungující a léty prověřený. Nyní bych ráda přistoupila přímo ke zkušenostem, jaké mají vybraní jednotlivci, kteří se účastní komunitního plánování služeb pro rodiny s dětmi a mládež.

Nejprve jsem se zaměřila na to, co informanti považují za nejdůležitější pro efektivní průběh komunitního plánování. I4 uvádí, že za klíčové v procesu KP považuje: *„snahu o komplexnost služeb, vytvoření kvalitní sítě sociálních služeb.“* I2 potom vnímá KP zejména jako klíč k: *„interdisciplinární spolupráci mezi službami.“* S tím se v podobné formě ztotožňuje i I5, která také rozvádí tuto úroveň: *„Vzájemné poznávání pracovníků různých organizací pracující s podobnou cílovou skupinou, možnost sdílet zkušenosti...možnost být v kontaktu s lidmi z města – těmi, které naše*

služby poskytují i to, že ostatní vědí o naší organizaci.“ I1 uvádí hned dva klíčové okamžiky: „*motivace a angažovanost poskytovatelů...ve chvíli, kdy si to tam chodí jen odsedět a nijak se nepodílejí na procesu, naplňování plánu, tak v tu chvíli je to k ničemu...dál myslím asi zájem města, což tady je, město tomu dává velkou váhu.*“ Pokud tedy shrnu klíčové body, jedná se zejména o vytvoření komplexní a kvalitní sítě služeb, efektivní spolupráci, dialog mezi účastníky v průběhu plánování a angažované zapojení do procesu. I z hlediska zkušeností, které informanti s procesem mají, je většinou hodnocen pozitivně, bez větších připomínek. Jak uvádí I6 cílem je: „*najít zlatou střední cestu, aby bylo, pokud možno, dosaženo spokojenosti na všech stránkách.*“ Všichni informanti se tedy shodují v tom, že KP považují za proces s převážně pozitivním přínosem. I5 uvádí: „*těžko se mi to hodnotí, když nevím, jak fungují v jiných městech...pro naši organizaci je důležité být součástí KP.*“ I6 doplňuje: „*přínosem je zapojení všech, kterých se daná problematika týká...je to dialog, kdy sami poskytovatelé mají možnost diskutovat, jak s uživateli, tak se zástupci města.*“ Obdobným způsobem se vyjadřuje i I4, která vidí největší přínos v okamžicích, kdy dochází k projednávání. „*Jsou odpovídány dotazy, zda je oblast dostatečně pokryta, která organizace danou problematiku řeší, zda má dostatečnou kapacitu...dále i poznání jiných sociálních služeb, případně hledání společného řešení konkrétní či obecné situace.*“ I1 uvádí, že díky komunitnímu plánování skupin se dokázala prosadit řada věcí, které ve městě nebyli, což je bezesporu pozitivní. Jako u všech procesů, i v Hradci Králové účastníci identifikují při plánování také problematické okamžiky. I4 a I6 se shodují, a jako problematické uvádí situace, kdy se jedná o rozšiřování sociálních služeb (např. cílové skupiny, navýšení kapacity) ve vztahu k zajištění potřebných finančních prostředků. I4 doslovně uvádí: „*objem financí je jen jeden, když se někde peníze přidají, jinde budou chybět.*“ I2 doplňuje tento aspekt o to, že některé služby si mohou konkurovat. Zároveň I1 uvádí, že: „*problematické může být téma, které není podporováno politicky...prostě ta politika města v danou dobu, ale to není o Hradci, to může být všude.*“ I5 uvádí spíše drobné organizační problémy, a to: „*vícekrát se také stane to, že na KP člověk dorazí a vůbec nic zajímavého se neděje, řeší se okrajové věci, nebo se do některých věcí příliš zabředává...ale vyloženě problematické asi nic nevnímám.*“ Lze tedy konstatovat, že během procesu

komunitního plánování jsou přítomné jak pozitivní, tak i negativní okamžiky. Klady vidí účastníci zejména v otevřeném jednání všech stran, na jejich výsledcích jsou potom postaveny konkrétní cíle.

Při zaměření na sociální služby pro rodiny s dětmi považují informanti jako prioritní služby k plánování a rozvoji, zejména: komunitní centra, nízkoprahové zařízení pro děti a mládež, krizová pomoc pro děti, raná péče, sociálně-aktivizační služby. I2 doplňuje, že pozornost by se měla zaměřit také na sociální byty pro sociálně slabé či zařízení pro ohrožené matky s dětmi. Trendem v této oblasti je podle I5 *„zachování stávajících služeb, čas od času se jedná i o nějaké rozšíření...omezení v tom případě, že nebyly na daný provoz služby poskytnuty dostatečné finanční prostředky.“* S tím souhlasí i I6, která reflektuje to, že komunitní plány se snaží reagovat na aktuální situaci, tudíž by měly odpovídat poptávce. Pokud vyvstanou nové potřeby, může být podpořen vznik nové služby. Může nastat i situace opačná, jak uvádí I3: *„může se stát, že ukončíme spolupráci s poskytovatelem...jeho výměnou za kvalitnější službu.“* Pokud se zaměřím na služby pro rodiny s dětmi do tří let, většina dotázaných uvádí jako primární tyto: jesle, mateřská a rodinná centra, případně místa přátelská rodině. Jak uvádí I3: *„je nezbytné si uvědomit, že rodinám s dětmi do tří let lze poskytovat omezené množství sociálních služeb...sociálně aktivizační služby pro rodinu s dětmi...azylový dům pro matky s dětmi...služby rané péče...ostatní služby jsou pak povahou pro rodiny a rodiče se staršími dětmi...plošně ještě téma rodinných a manželských poraden.“* Na doplnění uvádí I1 toto: *„kategorie do tří let je problematická...do tří let, no to je spíš práce s rodinou, ne přímo jen s tím dítětem...ty služby existují, ale nezaměřují se na toho malého...poskytujete ty služby, ale třeba rodiči, neplánujete přímo s tím dítěte...pro něj spíš ty návazné služby jako jesličky, u postižení raná péče.“* Zároveň všichni dotázaní považují pozornost, která je službám pro rodiny s dětmi věnovaná, jako dostatečnou, avšak nijak speciálně zvýšenou či zohledněnou. Jak popisuje I6: *„dle mých zkušeností je pozornost dostatečná, služby jsou součástí celého procesu komunitního plánování.“* Současně všichni považují služby pro rodiny s dětmi (ať již sociální či navazující) za využívané i poměrně frekventované, ale v takové míře, která je přiměřená a není považovaná za zvýšenou poptávku po těchto službách.

Shrnutí DVO2

Komunitní plánování služeb na území Hradce Králové vychází z dlouholetých zkušeností, neboť počátky komunitního plánování spadají do roku 2002 - 2003. Od té doby se celý proces ustálil a lze ho považovat za funkční a vyhovující stanoveným nárokům. Podle klasické šablony se na komunitním plánování v Hradci Králové podílí tzv. komunitní trojúhelník – zadavatelé, poskytovatelé a uživatelé. Kromě nich se může zapojit i veřejnost. Ovšem zapojení jak uživatelů, tak i veřejnosti není tak výrazné. U uživatelů se ovšem často vychází z předpokladu, že jejich potřeby obhajuje a prosazuje sám poskytovatel služeb, který zná svoji cílovou skupinu (uživatele) nejlépe a měl by být schopen prosadit jejich nejlepší zájem. Proces komunitního plánování v Hradci Králové je postaven zejména na jednotlivých pracovních skupinách a koordinační skupině, která vytvoří návrh plánu komunitního rozvoje služeb na stanovené období. Tento návrh následně prochází schvalovacím procesem (komise rady města a následně rada a zastupitelstvo města). Výsledkem je plán na nadcházející tříleté období, v současnosti vešel do platnosti již 5. plán rozvoje sociálních a souvisejících služeb města Hradec Králové na období 2016 – 2018. Od obecnějšího popisu fungování jsem následně přikročila ke konkrétním zkušenostem účastníků komunitního plánování. Vzhledem k tématu diplomové práce jsem se zaměřila na osoby, které jsou součástí pracovní skupiny Rodina s dětmi a mládež. Mohu zhodnotit, že oslovení informanti považují proces komunitního plánování z velké části za pozitivní. Největší klady vidí zejména v tom, že se jedná o otevřený proces, kde prostřednictvím diskuze a spolupráce dochází k zajištění takové sítě sociálních a navazujících služeb, jež komplexně pokryje poptávku a potřeby rodin s dětmi. Jeden z informantů identifikoval dva klíčové momenty, které jsou podle mého názoru důležité pro úspěch. Jde o angažovanost a motivovanost účastníků komunitního plánování a dostatečnou podporu města. Myslím, že mohu konstatovat, že oba aspekty jsou poměrně v souladu. Zejména v sociální oblasti plní dostatečná podpora města svůj úkol. Dokladem toho může být také fakt, že v minulosti byl Hradec Králové dvakrát oceněn prvním místem v soutěži MPSV Obec přátelská rodině za koncepční přístup k rozvoji prorodinné politiky (konkrétně roky 2009 a 2012). V roce 2011 získal rovněž prvním místo v od Krajského úřadu Královéhradeckého kraje za projekt systémového komunitního plánování sociálních služeb. Nelze ovšem říct, že se nevyskytují žádné problémy. O rizicích komunitního

plánování již byla řeč v teoretické části. Očekávala jsem, že se i v praxi mnoho bodů naplní. Ovšem jako největší problémy byly považovány pouze dvě oblasti, a to vzájemná konkurence služeb a s ní související finanční stránka (např. pokud dojde k navýšení nějaké služby, může to pro podobně zaměřenou službu znamenat úbytek finančních zdrojů). V cílové skupině rodiny s dětmi a mládež lze sledovat zajímavý trend. Oproti jiným cílovým skupinám je zde velký počet služeb, které nejsou přímo registrovanými sociálními službami, ale jsou službami, které na ně navazují. Pokud se zaměřím na rodiny s dětmi do tří let, je počet sociálních služeb poměrně omezený, jak uvádí i informanti. Obecně považují na nejrozšířenější a nejvyužívanější služby mateřských a rodinných center, jeslí a až poté služeb sociálních, jako je např. raná péče pro děti s postižením, sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi, azylový dům pro matky (otce) s dětmi či služby poradenské. Ostatní spektrum služeb je zaměřeno především na rodiny s dětmi staršími. Dalším aspektem je i fakt, že rodiny s dětmi se prolínají do dalších cílových skupin, v závislosti na svých specifických potřebách. Zároveň uvádějí, že ani při plánování nejsou rodiny s malými dětmi v centru přílišné pozornosti. Služby jsou tedy plánovány spíše jako komplexní soubor, než v zaměření na jednotlivé věkové kategorie.

7.3 Dílčí výzkumná otázka 3

Dílčí výzkumná otázka se zaměřila na to, jakým způsobem jsou v Hradci Králové koncipovány plány rozvoje komunitního plánování pro rodiny s dětmi (jak vypadají konkrétní výstupy; na co se zaměřují atd.). Hlavním zdrojem informací bylo studium příslušných dokumentů – tedy aktuální 5. plán rozvoje sociálních a souvisejících služeb města Hradec Králové na období 2016 – 2018 a pro srovnání také 4. plán rozvoje sociálních a souvisejících služeb města Hradce Králové na období 2013 – 2015. Tyto plány jsou vyhotovovány na stanovené období, v Hradci Králové se jedná o časové rozpětí tří let. MMHK je zveřejňuje na svých webových stránkách a jsou tak volně přístupné. Dostupné jsou také v tištěné podobě, která obsahuje úvodní slovo (většinou náměstka primátora), základní socio-demografický přehled týkající se Hradce Králové a obecnou předmluvu ke komunitnímu plánování, jako úvod do problematiky (co je KP, kdo se ho účastní, jak vzniká plán, jaké jsou priority, podklady, atd.). Aktuální plán rozvoje, který je dostupný na webových stránkách zatím tuto část postrádá a obsahuje pouze konkrétní cíle a opatření pro

jednotlivé cílové skupiny. Proto a také z důvodu, že obecný úvod nedoznává výjimečných změn, se budu věnovat části, která se zaměřuje přímo na cílové skupiny, v našem případě na rodiny s dětmi.

Při srovnání obou plánů je patrné, že při jejich vytváření se v HK drží stejné a zřejmě osvědčené šablony. Plán je tudíž rozčleněn do pěti oblastí podle tematického zaměření a tyto oblasti jsou odlišeny i barevně (každá z kategorií má přiřazenu svoji barvu). Jedná se o čtyři cílové skupiny: rodina s dětmi a mládež; senioři; osoby se zdravotním postižením; národnostní a etnické menšiny a osoby v obtížné životní situaci. Poslední pátá kategorie zastřešuje cíle a opatření, která jsou stanovena pro všechny cílové skupiny společně. Struktura jednotlivých cílů je následovná: nejprve je cíl krátce popsán a jsou stanovena opatření, pomocí nichž má být naplněn. Následně jsou jednotlivá opatření konkretizována: je uvedena charakteristika, předpokládané dopady, předpokládaná výše finančních nákladů a jejich zdrojů, předpokládaný počet uživatelů, předpokládaní partneři k zajištění a zhodnocení zda jde o novou službu či program (příklad uvádím v Příloze 3). Jelikož je tématem diplomové práce rodina považují logicky za hlavní oblast právě rodinu, děti a mládež. Tato oblast je charakterizována takto: *„V oblasti péče o rodinu, děti a mládež se zabýváme potřebami dětí a mládeže do 26 let věku, potřebami rodin s dětmi, zejména rodin neúplných s nezaopatřenými dětmi, dále situací dětí, jejichž rodinné prostředí není zcela vyhovující. Tato cílová skupina může využít služeb, které jsou zaměřené na sociální prevenci, pomoc a podporu v obtížných životních situacích a na služby volnočasových aktivit. Služby jsou zajišťovány v převážné většině neziskovým sektorem, formou registrovaných sociálních služeb (odborné sociální poradenství, nízkoprahová zařízení pro děti a mládež, sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi, terénní programy, služby pracující v režimu pověření k výkonu sociálně právní ochrany dětí), ale i formou volnočasových aktivit, mateřských či jiných center apod.“* (5. plán rozvoje sociálních a souvisejících služeb na území města Hradec Králové na období 2016 – 2018 [online]).

Nejprve bych ráda srovnala cíle a opatření k jejich plnění z pohledu dvou po sobě následujících plánů rozvoje (tedy 4. a 5. plánu rozvoje sociálních a souvisejících služeb na území města Hradec Králové). Nejdříve tedy k plánu, který byl plněn

v minulém na období, čili v rozmezí let 2013 – 2015. Pro oblast rodiny s dětmi a mládeže byly stanoveny čtyři základní cíle a k jejich plnění stanovená opatření:

- Na území města je podporována a rozvíjena síť prarodinných aktivit.
 - Zmapovat činnosti služeb pro rodiny s dětmi v návaznosti na změnu jejich financování a navrhnout podobu práce s celou rodinou, dětmi a mladými lidmi.
 - Realizovat vzdělávací aktivity na témata rodičovských kompetencí.
- Na území města jsou zachovány kapacity služeb pro rodiny s dětmi.
 - Zajistit základní předpoklady pro zachování stávajících služeb, tj. finanční a prostorové.
 - Zachovat kapacitu městských jeslí pro děti do tří let.
- Na území města jsou realizovány sociálně preventivní programy.
 - Podpořit sociálně preventivní programy a programy primární prevence; podpořit resocializační programy pro mládež.
 - Realizovat letní rekreačně výchovné tábory.
- Na území města jsou realizovány investiční projekty zaměřené na rozvoj aktivit určených pro rodiny s dětmi a mládež – lokalita Malšovice; demolice nevyhovujícího objektu a zpracovat záměr využití.

Stejně jako v minulém plánu jsou v aktuálním stanoveny čtyři prioritní cíle, kterým je v rámci této cílové skupiny věnována pozornost. Cíle a opatření, která vedou k jejich naplnění:

- Na území města je zajištěna síť sociálních služeb a navazujících aktivit pro rodiny s dětmi ohroženými nepříznivou sociální situací v potřebném rozsahu.
 - Zachovat kapacity sociálních služeb pro rodiny s dětmi ohroženými nepříznivou sociální situací.
 - Podporovat navazující aktivity na služby pro rodiny s dětmi ohroženými nepříznivou sociální situací.
 - Podporovat mezioblastní spolupráci při řešení konkrétních jevů, které působí na rodiny s dětmi v nepříznivé sociální situaci.
- Na území města je podporován proces sladování rodinného a pracovního života.
 - Zachovat kapacitu městských jeslí pro děti do tří let.

- Podporovat aktivity organizací pracujících s předškolními dětmi a jejich rodinami.
- Realizovat vzdělávací aktivity na téma rodičovské kompetence ve vybraných zátěžových situacích.
- Na území města jsou realizovány sociálně preventivní programy a aktivity
 - Podporovat sociálně preventivní programy a programy primární prevence.
 - Podporovat resocializační a probační programy.
 - Realizovat letní rekreačně výchovné tábory, příp. další pobyty.
- Na území obce s rozšířenou působností jsou zajištěny sociální služby a navazující aktivity pro rodiny s dětmi a mládež – jde o oblasti Chlumce nad Cidlinou, Nechanic, Smiřic a Třebechovic pod Orebem.

Při srovnání můžeme sledovat, že jednotlivé body jsou velmi podobné a dochází např. pouze k přesouvání jednotlivých opatření. Zároveň se cíle týkají stejných oblastí, i když je ve většině případů volena jiná formulace cíle. Není to nic překvapivého, jelikož pokud nenastane v nějaké oblasti značný deficit, plány na sebe v obecné rovině navazují a nejde tedy očekávat, že každý plán přijde se zcela odlišnými nároky na plnění. To by také značilo nevyrovnanost vývoje, která by se mohla odrážet v kvalitě, dostupnosti a rozvoji jednotlivých služeb. Je třeba zohlednit také to, že plány jsou tvořeny na tříleté období a obecnější vymezení je na místě.

Pokud srovnáme jednotlivé body těchto dvou po sobě jdoucích plánů, můžeme tedy sledovat podobnost (a prolínání jednotlivých bodů). Předchozí plán se v prvním cíli zaměřoval na podporu a rozvoj sítě prarodinných aktivit, kde bylo klíčové zmapovat činnosti služeb, pracovat s nimi v oblasti financování a také realizovat vzdělávací aktivity se zaměřením na rodičovské kompetence. V aktuálním plánu se první cíl zabývá přímo sítí sociálních služeb a navazujících aktivit pro rodiny s dětmi (předškolního či školního věku), které jsou ohrožené nepříznivou sociální situací. Vhodné mi přijde především zvýraznění nepříznivé sociální situace, která bývá rozhodujícím okamžikem pro kontakt zejména se sociální službou, pokud již rodina sama situaci nezvládá. Cílem je posílit jejich kompetence pro zvládání těchto okamžiků a umožnit jim zůstat součástí přirozeného prostředí. Za tímto účelem jsou

jim, dle jejich potřeb, nabízeny sociální, sociálně-pedagogické či volnočasové aktivity. Opatření k naplnění cíle jsou zejména ve smyslu zachování stávajících kapacit služeb; podpora navazujících aktivit, tak aby vhodně doplnily registrované sociální služby a podpora mezíresortní spolupráce. Druhý cíl byl v minulém plánu zaměřený na zachování kapacit (zejména na zajištění finančních a prostorových předpokladů) služeb pro rodiny s dětmi a na zachování kapacity městských jeslí. Aktuální plán v tomto bodě cílí na podporování procesu sladování rodinného a pracovního života. Myslím, že tato koncepce je více komplexní a navíc odpovídá současným trendům ve společnosti. Sladění rodiny a zaměstnání je význačným tématem naší doby, o čemž se zmiňuji již v teoretické části práce. Cílem je podpořit souhrn služeb, které nabízí prorodinné aktivity (mateřská, rodinná centra nebo jesle). Opatření se (jako v minulém plánu) zaměřují na zachování kapacity městských jeslí; dále na podporu organizací, které pracují s předškolními dětmi a jejich rodinou. Poslední opatření se zaměřuje na vzdělávací aktivity v oblasti rodičovských kompetencí ve vztahu k zátěžovým situacím. Snahou je poskytnout prostor k navázání nových kontaktů a upevnění rodičovských rolí a kompetencí. Třetí bod je shodný jak ve 4. plánu tak v 5. plánu rozvoje služeb: realizovat sociálně preventivní programy a aktivity. Poslední cíl v předchozím plánu zabýval realizací investičních aktivit na rozvoj aktivit pro rodiny s dětmi, a to v lokalitě Malšovice a Kukleny. Nyní se cíl zaměřil na zajištění služeb a aktivit pro rodiny s dětmi na území ORP. Zejména na monitorování, koordinaci poskytování sociálních služeb a spolupráci s obcemi na území. Jde o oblast: Chlumeck nad Cidlinou, Nechanice, Smiřice, Třebechovice pod Orebem.

Primárně jsem se v této dílčí otázce věnovala části komunitního plánu, jenž se zaměřuje na rodiny s dětmi. Jak ovšem vyplynulo z předchozích výstupů, rodina je cílovou skupinou, která se jako činitel prolíná i dalšími skupinami. Pokud se zaměřím na rodinu (s malými dětmi) ve vztahu k sociální oblasti, jde především o skupinu osob se zdravotním postižením, ale i osoby v obtížné životní situaci či skupina menšin. Na tomto lze demonstrovat propojenost jednotlivých skupin v závislosti na jejich specifických potřebách. To, že jste členem rodiny, neznamená, že musíte spadat pouze do cílové skupiny rodin s dětmi. S tím tedy souvisí i propojenost komunitního plánování pro cílové skupiny. S ohledem na zmapování

sociálních a souvisejících služeb pro rodiny s dětmi bylo zjištěno, že velké množství služeb může být poskytováno právě osobám se zdravotním postižením. K oblasti komunitního plánování pro zdravotně postižené patří opakovaně podpora sociálního poradenství. Ve vztahu k malým dětem potom zejména podpora služby rané péče a osobní asistence. Sféra rodiny zasahuje i do cílové skupiny národnostních a etnických menší a osob v obtížné životní situaci. Zde se taktéž jedná o zaručení odborného sociálního poradenství. Ve vztahu k dětem potom jde zejména o zabezpečení nízkoprahových služeb, sociálně aktivizačních služeb pro rodiny a také o zajištění služeb pro osoby v nouzi, a to včetně ubytování (v našem případě azylový dům pro matky (otce) s dětmi). Oblast plánování služeb pro seniory má taktéž souvislost s rodinou, ovšem ve vztahu k malým dětem není signifikantní, proto se této oblasti věnovat nebudu.

Jsou také stanoveny společné cíle pro všechny skupiny dohromady. Zde uvedu pouze jednotlivé cíle pro představu o tom, jak je směřován vývoj celého komunitního plánování na území HK. Těmito cíly jsou:

- Na území města je nastaven a realizován funkční systém podpory sociálních služeb registrovaných dle zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách a dalších navazujících aktivit – klíčová je podpora služeb a zaměření na zajištění stabilního financování.
- Na území města je zvýšena dostupnost samostatného bydlení sociálně potřebným spoluobčanům.
- Na území města je zvýšena informovanost veřejnosti o nabídce sociálních služeb a navazujících aktivit – oblast zaměřená na propagaci sociální oblasti a jejích činností; monitoring potřeb občanů HK a koordinace spolupráce.
- Jsou realizovány aktivity s cílem dalšího vzdělávání a výměny zkušeností v sociální oblasti se zahraničními partnery.
- Na území města je podpořen rozvoj dobrovolnické služby v oblasti sociálních služeb a v navazujících aktivitách.
- Na území města dochází k rozvoji podnikatelských záměrů určených k spolufinancování sociálních služeb a navazujících aktivit v rámci vlastní činnosti.

- Na území města pokračuje proces komunitního plánování sociálních služeb a navazujících aktivit – koordinace KP, jednotlivých skupin a zapojených subjektů; zejména pak zpracování návazného (6.) plánu rozvoje sociálních služeb a navazujících aktivit města Hradec Králové na období 2019 – 2021.

Pokud budu tyto společné cíle reflektovat s minulým plánem rozvoje, musím shledat, že nedochází k žádným markantním změnám. Plány se shodují ve všech bodech, kromě bodu prvního. Minulý plán se v prvním cíli zaměřoval na vytvoření sítě sociálních služeb, která měla korespondovat se sítí veřejně podporovaných služeb v rámci Královéhradeckého kraje. Tento bod byl splněn a nynější plán se zaměřuje zejména na stabilizaci a podporu stávajících registrovaných sociálních služeb, i těch navazujících. Kromě tohoto bodu je tedy ustanovení jednotlivých cílů konstantní a nenastávají žádné změny. Hlavním faktem, který se v tomto odráží, je také to, že plán je vytvořen na tříleté období. Nelze tedy stanovit přespříliš konkrétní cíle, které by v případě nastalých změn omezily možnost přizpůsobení. Dá se předpokládat, že cíle budou prakticky stejné (bez větších změn) i v rámci dalšího plánu, jelikož hlavním cílem je vždy udržet kvalitu stávajících služeb (pokud tedy vyhovují potřebám a tím i poptávce po těchto službách) a zároveň se pokoušet jednotlivé oblasti (v nichž vidíme rezervy) v rámci svých možností vylepšovat (a tím zabránit tomu, aby nastala stagnace či dokonce jejich úpadek).

Shrnutí DVO3

Jako hlavní poselství komunitních plánů vnímám fakt, že se snaží reflektovat plány minulé, navázat na jejich silné stránky a posilovat stránky slabé. Plány jsou výsledkem cyklického procesu, na jehož vzniku se podílejí kromě odborníků i uživatelé či veřejnost. V komunitních plánech se odráží nejen v minulosti naplňované plány rozvoje služeb, hlasy účastníků, ale také např. koncepce prorodinné politiky Hradce Králové, sociodemografická analýza města, atd. Jsou to tedy velice komplexní a provázané materiály. Komunitní plány by měly směřovat k optimálnímu nastavení sítě sociálních a souvisejících služeb na území Hradce Králové. Hlavním zájmem je zajištění kvalitních služeb (a dostatečného množství finančních zdrojů k jejich realizaci), které jsou dostupné všem občanům, kteří pociťují potřebu a mají zájem tyto služby využívat. Plán rozvoje sociálních

a souvisejících služeb je koncipován s ohledem na jednotlivé cílové skupiny (rodina s dětmi a mládež, senioři, osoby se zdravotním postižením, národnostní a etnické menšiny a osoby v obtížné životní situaci). Pro každou skupinu jsou uvedeny hlavní cíle (jeho krátký popis) a opatření, které mají vést k jejich naplnění. Jednotlivá opatření jsou pak charakterizována a jsou uvedeny informace o předpokládaných dopady, náklady, zdroje, partneři atd.

Dle mého názoru je současný plán rozvoje sociálních a souvisejících služeb v oblasti rodiny s dětmi a mládež zpracován koncepčně lépe než ten předcházející, a to i přesto, že jsou jednotlivé body velmi podobné. Za lepší považuji zejména formulaci jednotlivých cílů. Za velmi aktuální shledávám hlavně zařazení cíle, který se zabývá sladěním pracovního a rodinného života. Tato část je také nejvíce zaměřena na rodiny, a to zejména s malými dětmi. Jednotlivé věkové kategorie nejsou konkrétně zmiňovány. Pokud se tedy zaměříme přímo na skupinu dětí do 3 let, ta není v tomto výčtu s ohledem na sociální služby nijak zásadně zviditelněna, což odpovídá i výpovědím účastníků v minulé dílčí otázce. Zajímavostí je, že pokud se jedná o tuto cílovou skupinu, hrají velkou roli zejména služby volnočasové, zajištění péče, podpora či preventivní programy. Na rozdíl od ostatních cílových skupin, kde se velký důraz klade přímo na jednotlivé sociální služby. To si vysvětluji právě tím, že sociálních služeb, které mají ve svém určení přímo rodiny s dětmi, není mnoho. Tato kategorie totiž, není přímo předurčující k využívání sociálních služeb. Jak jsem již mnohokrát zmínila to, že je člověk členem rodiny, není samo o sobě nutnost k jejich využití. Mnohem typičtější situací je přítomnost např. zdravotního postižení, ohrožení obtížnou situací atd.

Komunitní plánování služeb pro rodiny s dětmi se zaměřuje především na zajištění dostačující sítě prorodinných služeb, ať už pro rodiny v nepříznivé životní situaci, či pro rodiny, které chtějí lépe propojit pracovní a osobní život. Jde tedy nejenom o sociální, ale i volnočasové či jinak podporující služby. Další služby, které mohou využívat rodiny s malými dětmi ve specifické situaci, se poté objevují i v rámci jiných cílových skupin (osoby se zdravotním postižením, atd.).

7.4 Závěr výzkumného šetření

Cílem provedeného výzkumného šetření bylo odpovědět na to, jaké služby pro rodiče s dětmi do tří let jsou v oblasti Hradce Králové dostupné a následně se zaměřit na komunitní plánování a koncepci jeho výstupů. Pomocí tří dílčích výzkumných otázek byla hledána odpověď na hlavní výzkumnou otázku, která zněla: *Jakým způsobem probíhá komunitní plánování služeb pro rodiny s dětmi, ve vybrané lokalitě Hradec Králové, a to z pohledu účastníků tohoto procesu (zadavatelé a poskytovatelé)?* Cílem tedy měl být především komplexní pohled na služby pro rodiny s dětmi a popis komunitního plánování těchto služeb prostřednictvím zkušeností, jaké s ním mají ti, kteří se na něm podílí. Stanovisko účastníků ke KP a popis zkušeností může být významný činitelem, který následně ovlivňuje nejen jeho kvalitu, ale i užitečnost a uplatnitelnost výstupů komunitního plánování v praxi.

Po snaze o komplexní zmapování služeb, které jsou na území Hradce Králové dostupné pro cílovou skupinu, mohu konstatovat, že velmi záleží, na tom na jaký kontext se zaměřím (sociální či související služby, práce pouze s malým dítětem či s rodinou jako s celkem). Jak jsem nastínila již v teoretické části, snažila jsem se tento problém pojmout komplexně a tedy vzít do úvahy všechny varianty. Z toho důvodu jsem se věnovala nejen přímo sociálním a souvisejícím službách, které v Hradci Králové podléhají komunitnímu plánování, ale reflektovala jsem i služby péče o malé děti (v HK je hlavní institucionální možností využití jeslí, případně možnost umístění dítěte do mateřské školy; dětské skupiny nejsou frekventované; je zde i oficiální síť služeb na hlídání dětí, otázkou je, zda není využíváno spíše neoficiálních cest – rodina atd.). Největším problémem při vyhledávání jednotlivých možností byla omezující cílová skupina – rodiny s dětmi do tří let, a to zejména u služeb sociálních, s čímž se ztotožnili i oslovení informanté. Většina služeb má pro poskytování stanovenu právě věkovou hranici vyšší než 3 roky. Dalším aspektem je, že pokud se v rodině nachází malé dítě, není to automaticky důvod k vyhledání sociálních či jiných služeb. K tomuto dochází většinou až ve chvíli, kdy se přidruží specifická situace (např. ohrožení vývoje dítěte, zdravotní postižení, sociální vyloučení, ohrožující chování, atd.). V takovém okamžiku často dojde k vyhledání konkrétních služeb, které nemusí být primárně určeny rodinám s dětmi. Jsou tedy skupinou, která zasahuje i do jiných cílových skupin. Pokud se zaměřím pouze na

registrované sociální služby, které ve své definici uvádí činnost s malým dítětem do tří let, bude výčet velmi krátký. Jedná se především o služby, které poskytují služby zdravotně postiženým dětem (raná péče, osobní asistence). V úvahu dále přichází krizová pomoc, sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi a při splnění podmínek také využití pečovatelské služby či azylový dům pro matky s dětmi. Pokud se zaměřím na rodinu, jako celek přichází v úvahu zejména využití služeb odborného poradenství. V HK je široká platforma zařízení, poskytujících tyto služby. Za klíčové však považuji zejména manželskou a rodinnou poradnu, občanskou poradnu, poradnu pro oběti násilí a trestné činnosti a poradny pro zdravotně postižené. Celkově lze předpokládat, že poskytované sociální služby jsou dostačující, jelikož je stabilně zajišťují stejné organizace a nedochází k výraznému nárůstu požadavků na zvyšování těchto služeb. Tyto služby jsou doplněny sítí navazujících služeb, na které se rodiny mohou obrátit pro informace, pomoc, podporu či trávení volného času. V této oblasti jde převážně o služby rodinných a mateřských center, či o různé organizace, které provozují aktivity za účelem trávení volného času a setkávání rodin s dětmi. Myslím, že po vypracování odpovědi na tuto dílčí otázku mohu konstatovat, že Hradec Králové má širokou a dostatečnou síť sociálních i navazujících služeb a rodiny s malými dětmi mají možnosti, kam se obrátit (ať již potřebují pomoc; podporu; možnost, jak pečovat o dítě či možnost trávení volného času).

Po zmapování poskytovaných služeb na území Hradce Králové jsem se zaměřila na to, jakým způsobem jsou služby plánovány. Na základě provedeného výzkumného šetření, následné analýzy a interpretace dokumentů a rozhovorů bylo zjištěno především to, že v Hradci Králové je komunitní plánování (nejen služeb pro rodiny s dětmi, ale celkově) poměrně dobře zapracovaným a fungujícím procesem. Nelze samozřejmě tvrdit, že nemohou být zakomponovány změny, které by KP ještě vylepšily. Vždy lze najít prostor ke zdokonalení, ovšem i z výpovědí informantů vyplývalo, že jejich zkušenosti s tímto procesem jsou převážně pozitivní. Jak jsem předpokládala, základní rámec komunitního plánování probíhá podle šablon, které jsem prezentovala v teoretické části práce. KP má svoji organizační strukturu (pracovní skupiny, koordinační skupina, schvalovací orgány) a účastní se ho tři strany tzv. komunitní trojúhelník. Kromě nich se může zapojit i veřejnost. Zde vidí i samotní informanté značné limity, čili zapojení jak uživatelů, tak veřejnosti není

výrazné. U uživatelů se ovšem většinou vychází z předpokladu, že jejich potřeby obhájí a prosazuje sám poskytovatel služeb, který zná svoji cílovou skupinu (uživatele) nejlépe a měl by být schopen prosadit jejich nejlepší zájem. Zde by mohl být právě zmiňovaný prostor ke zlepšení. Výsledkem komunitního plánování je plán rozvoje sociálních a souvisejících služeb na dané období (konkrétně na tři roky). Nejnovějším výstupem je již 5. plán rozvoje sociálních a souvisejících služeb města Hradec Králové na období 2016 – 2018, který byl schválen v prosinci minulého roku. Můžu tedy shledat, že mezi teorií a praxí nejsou značně hmatatelné rozdíly. Významným předpokladem kvalitního komunitního plánování je zejména dobrá organizace, nastavení podmínek pro tento proces a angažovanost účastníků. Nezanedbatelná je také dostatečná podpora města, kterou účastníci pocítují. Ze získaných výpovědí mohu vyvodit závěr, že účastníci považují proces komunitního plánování z velké části za pozitivní. Největší klady vidí zejména v tom, že se jedná o otevřený proces, kde prostřednictvím dialogu a spolupráce dochází k zajištění takové sítě sociálních a navazujících služeb, která komplexně pokryje poptávku a potřeby rodin s dětmi. Prostřednictvím spolupráce dochází také k obohacení účastníků, kteří získávají nové informace atd. Nelze ovšem říct, že se nevyskytují žádné problémy. Zmiňovaná byla zejména vzájemná konkurence služeb a s ní související finanční stránka. Dále také nepodporování daných témat aktuální politikou města. V okamžiku, kdy jsem se v rámci komunitního plánování zaměřila na zkoumanou oblast služeb pro rodiny s dětmi, bylo možné sledovat zajímavý trend. Oproti jiným cílovým skupinám je zde velký počet služeb, které nejsou přímo registrovanými sociálními službami, ale jsou službami, které na ně navazují. Služby pro rodiny s dětmi do tří let vnímají informanti jako značně limitující. Obecně považují na nejrozšířenější a nejvyužívanější služby mateřských a rodinných center, jeslí a až poté služeb sociálních, jako je např. raná péče pro děti s postižením, sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi, azylový dům pro matky (otce) s dětmi či služby poradenské. Zároveň ani při plánování nejsou rodiny s malými dětmi v centru přílišné pozornosti. Služby jsou tedy plánovány spíše jako komplexní celek, než v zaměření a upřednostňování jednotlivých věkových kategorií.

V souvislosti s komunitním plánováním je nutné zaměřit se také na výstup tohoto procesu čili komunitní plán (plán rozvoje služeb). V HK vstoupil aktuálně v platnost již pátý plán rozvoje. Cílem má být konstantní směřování k optimálnímu nastavení sítě sociálních a souvisejících služeb na území HK. Hlavním zájmem je zajištění kvalitních služeb (a zdrojů k jejich realizaci), které jsou v případě potřeby dostupné všem občanům. Důležité je zmínit, že plány nevznikají tzv. „od nuly“, ale jsou součástí cyklického procesu, který bere do úvahy mnoho faktorů, se kterými pracuje (minulé plány rozvoje služeb, analýzy, koncepce, zkušenosti účastníků, potřeby uživatelů atd.). Na vzniku se podílejí kromě odborníků i uživatelé či veřejnost. Jsou to tedy o velice komplexní a provázané materiály. Plán rozvoje služeb je koncipován s ohledem na jednotlivé cílové skupiny. Pro každou skupinu jsou uvedeny hlavní cíle a opatření k jejich naplnění. Srovnala jsem minulý a aktuální plán rozvoje služeb v oblasti pro rodiny s dětmi a mládež a shledávám, že současný (5. plán rozvoje sociálních a souvisejících služeb města Hradec Králové na období 2016-2018) je vhodně koncepčně zpracován, a to i přesto, že jsou jednotlivé body velmi podobné (zde je velmi patrné, že potřeby osob jsou stabilní, protože nelze sledovat výrazný výkyv ve změně jednotlivých cílů, jde spíše o jiné formulování cílů a přesouvání opatření mezi nimi). Za velmi aktuální shledávám hlavně zařazení cíle, který se zabývá sladěním pracovního a rodinného života. Tato část je také zároveň nejvíce zaměřena na rodiny, a to zejména s malými dětmi. Pro tuto cílovou skupinu hrají velkou roli zejména služby volnočasové, zajištění péče, podpora či preventivní programy. Není tu tedy kladen takový důraz na čistě sociální služby. Tato kategorie totiž, není nutně předurčující k jejich využívání. Mnohem typičtější situací je přítomnost např. zdravotního postižení, ohrožení obtížnou situací atd. KP služeb pro rodiny s dětmi celkově cílí především na zajištění dostačující sítě prarodinných služeb, ať už pro rodiny v nepříznivé životní situaci, či pro rodiny, které chtějí lépe propojit pracovní a osobní život. Další služby, které mohou využívat rodiny s malými dětmi ve specifické situaci, se poté objevují i přímo rámci jiných cílových skupin (osoby se zdravotním postižením atd.). Komunitní plánování je v dnešní době významnou sférou, která ovlivňuje rozvoj a kvalitu služeb poskytovaných v dané oblasti. To vyplývá i z mých zjištění. Tomuto procesu by ideálně měla být věnována pozornost nejen ze strany účastníků ale i ze strany veřejnosti.

Závěr

Sepsání této diplomové práce mě obohatilo o mnoho nových informací a poznatků. I přes stále zmiňovanou krizi rodiny, jsem stále toho názoru, že rodina je jednou z nejdůležitějších součástí našeho života. A to, i když se stále transformuje a mění svoje fungování a podoby. Rodina často nezvládá vyrovnat se s různými situacemi, které v jejím vývoji nastávají. Od toho je tu v dnešní době stát a společnost, která se snaží stabilitu a význam rodiny rozvíjet. Rodina je tedy podporovaná a její úpadek není až tak katastrofální. O důležitosti rodiny svědčí také fakt, že se tomuto tématu stále věnuje mnoho odborných knih, prací a článků. I přes množství autorů, kteří se rodinou zabývají, nelze říct, že by toto téma bylo vyčerpané a prozkoumané. Významným poznatkem, který si odnáším je, že **rodina je důležitou (primární) institucí v našich životech** a těžko ji něco nahradí. Je **základem nejen pro jednotlivce**, ale i pro **celou společnost**. Otázkou pro každého z nás potom je, co si vlastně představuje pod pojmem rodina? Je to pouze formální svazek muže a ženy? Musí být přítomné dítě, abychom mohli mluvit o rodině?

Hlavním cílem diplomové práce tedy bylo zaměřit se na postmoderní rodinu a její proměny. Současně s tím pak zmapovat služby pro rodiny a jejich děti, které jim mohou být poskytovány v oblasti Hradce Králové. V návaznosti na tyto služby zjistit jak probíhá jejich plánování na komunitní úrovni a blíže se mu věnovat. V teoretické části jsem se zabývala nejdůležitějšími pojmy týkajícími se rodiny, rodinné politiky, služeb a komunitního plánování. Z této části pak vyplynuly dílčí cíle, které mi pomohly získat odpověď na hlavní cíl. Dílčími cíli tedy je zmapování dostupných služeb pro rodiny s dětmi na území Hradce Králové; zjistit jak zde probíhá komunitní plánování těchto služeb a jaké s ním mají účastníci procesu zkušenosti a v poslední řadě zjistit, jaké jsou výstupy tohoto plánování. Okruh zaměření práce byl tedy poměrně široký, ale troufám si tvrdit, že jsem prostřednictvím dílčích cílů naplnila hlavní cíl práce. Jsem si ovšem vědoma toho, že získané výsledky nelze generalizovat na všechny účastníky KP v Hradci Králové a ani na jiné územní oblasti. Interpretované výsledky jsou tedy platné hlavně pro oslovené informanty, eventuálně pro město Hradec Králové. Mezi hlavní zjištění, které mi vypracování této diplomové práce přineslo, patří to, že **komunitní plánování služeb v Hradci**

Králové je zavedeným, fungujícím procesem, které je dobře podporován ze strany města. Podle předpokladů je zde KP zavedeno na stejných principech, které jsem uvedla na základě studia odborné literatury. Neshledala jsem zde žádné zvláštnosti. Jako významný prvek pocítuji (stejně jako informanti, kteří se tohoto plánování účastní) zásadní podporu ze strany města. Pokud je vytvářeno dobré prostředí k vytváření a poskytování služeb, lze předpokládat i kvalitní výsledky. A tento předpoklad funguje i opačným směrem **kvalitní komunitní plánování je předpokladem poskytování kvalitních služeb.**

V oblasti výstupů komunitního plánování je třeba zmínit, že **se výstupy na jednotlivá období nijak zvlášť neliší**, častou jsou pouze jinak seřazené či formulované. I to považuji za znak toho, že komunitní plánování je již zavedené a potřeby osob jsou dobře zmapované, tudíž se cílí na potřebné oblasti a není třeba zavádět zcela nové cíle. V Hradci Králové **jsou takto plánovány nejenom sociální služby, ale i služby, které na ně navazují.** V oblasti **rodin s dětmi do tří let** se objevuje problematický faktor úzce vymezené cílové skupiny. Zejména u sociálních služeb se i informanté shodují, že pro tuto skupinu mnoho služeb není – jedná se potom zejména **o služby rané péče, osobní asistence.** Případně jmenují také sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi, krizovou pomoc, azylový dům pro matky s dětmi. Je třeba vyjasnit, **zda se jedná přímo o práci s malým dítětem** (kdy se služby přibližují spíše ke zdravotnickým službám) nebo **s celou rodinou, kde se nachází malé dítě.** Zde je pak **spektrum širší** a jedná se zejména **o služby odborného poradenství. Nabídka služeb je pak doplněna zejména o služby informační, volnočasové, péče o děti atd.** Zejména v oblasti rodiny s dětmi a mládeže jsou tyto služby **frekventované** a podle informantů i **využívanější než služby sociální.** Zjištění byla tedy v souladu s tím, co jsem již proklamovala v teoretické části práce a nenalezla jsem žádný závažný rozpor.

Aplikačním cílem práce bylo poskytnutí komplexního přehledu služeb (sociálních či souvisejících), které přichází v úvahu pro poskytování rodině zejména s malými dětmi. Přehled může být nápomocný osobám, které pracují s danou cílovou skupinou. Zároveň je tato práce dobrým informačním materiálem pro širší veřejnost, která často netuší nic o tom, jak se služby v jejich okolí plánují a jaké možnosti mají, pokud je chtějí využít. Toto zpracování je tedy vodítkem i pro samotné rodiny, které

často neví, kam se mohou obrátit, pokud potřebují radu, podporu či pomoc. Komplexní zpracování vybraného tématu, včetně zpětných vazeb od účastníků z praxe může být dobrým „odrazovým můstkem“ při práci v oblasti komunitního plánování pro rodiny s dětmi.

Zvolená výzkumná strategie se poměrně osvědčila. Pro typ tohoto výzkumu byla vhodná. Při zpětné reflexi jsem objevila i určité nedostatky. Největším problémem bylo získání dostatečného množství osobních rozhovorů, zejména z důvodu časového tlaku. Musela jsem tedy hledat jinou alternativu, a tou byla e-mailová komunikace. Ani tento způsob nebyl zcela ideální, avšak v konečném důsledku to na kvalitu získaných informací vliv nemělo. Jako náročné (nejen časově) se ukázalo i kombinování rozhovorů (potažmo e-mailové komunikace) a studia dokumentů. S tím jsem však počítala již při volbě kvalitativní výzkumné strategie. Jelikož jsem chtěla získat komplexní soubor informací, což se mi i povedlo, považuji tuto strategii za vhodně zvolenou. Nejasností, která vyplynula při zpracovávání práce v kontextu s komunitním plánováním, je to zda je možné efektivně zapojit do tohoto plánování samotné uživatele a veřejnost. U uživatelů je problematické (zejména pokud jsou uživateli sociálních služeb), nemusí být natolik kvalifikovaní, aby dokázali efektivně hájit a prosazovat svoje zájmy. Zde je předpokladem, že by to měl v jejich zájmu dokázat prosadit poskytovatel služeb, který by potřeby měl znát. Může tu však být riziko toho, že bude prosazovat zejména zájmy svoje např. z důvodu získání více financí, a v konečném důsledku půjdou zájmy a potřeby uživatele do ústraní. U veřejnosti je problémem to, že pokud se osob toto téma nějak netýká, nemají důvod se zapojovat. Člověk se většinou o problematiku začne zajímat až v okamžiku, kdy je pro něj významná a dotýká se ho. To reflektují i sami informanti. Z toho vyplývá, že v teorii je zapojení uživatelů i veřejnosti bráno jako samozřejmé, ovšem v praxi to již tak běžný jev není. Ráda bych uvedla pár doporučení do budoucna:

- Neustávat ve snahách o zapojení veřejnosti do komunitního plánování služeb,
- Monitorovat potřeby veřejnosti a uživatelů, aby byly rozvíjeny a podporovány potřebné služby;
- Pokusit se identifikovat, zda jsou potřeby uživatelů, které propagují poskytovatelé, odpovídající skutečnosti.

Toto téma je velmi rozsáhlé a mohlo by jistě být rozpracováno ve větším rozsahu, což by však přesahovalo možnosti této práce. Námětem pro další výzkum by mohlo být rozpracování jednotlivých témat do větší hloubky – např. hloubková analýza komunitních plánů rozvoje služeb, která by mohla být klíčem ke zkvalitnění plánů. Další možností by bylo pokusit se zjistit, jak komunitní plánování vnímá právě veřejnost a pokusit se navrhnout metodický postup pro seznámení široké veřejnosti s touto významnou, ale opomíjenou skutečností.

Služby pro rodiny s malými dětmi a jejich plánování jsou významnou součástí poskytování kvalitní sítě služeb (sociálních i souvisejících), které odpovídají potřebám osob na území Hradce Králové.

Seznam použitých zdrojů

BECK, U.; BECK-GERNSHEIM, E. *The normal chaos of love*. Cambridge: Polity Press. 1995. 240 s. ISBN 0-7456-1071-4.

BIČÁKOVÁ, O. (MPSV). *Jaké jsou flexibilní formy zaměstnávání?* [online]. Publikováno: 20. 10. 2008. [cit. 15. 2. 2016]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/5793>

BRANDOVÁ, B.; ŠÁNDOROVÁ, Z. Klient služby sociální prevence – raná péče – v kontextu zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. In: SMUTEK, M.; KAPPL, M., eds. *Proměny klienta služeb sociální práce*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2006. s. 172 – 179. ISBN 80-7041-716-1.

BROZMANOVÁ GREGOROVÁ, A. Rodina ako klient sociálnych služieb - skúsenosti so sieťovaním pomoci. In: SMUTEK, M.; KAPPL, M., eds. *Proměny klienta služeb sociální práce*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2006. s. 234 – 242. ISBN 80-7041-716-1.

BURSOVÁ, J. Sociálne služby pre rodinu ako objekt komunitného plánovania. In: TRUHLÁŘOVÁ, Z.; LEVICKÁ, K., eds. *Od teorie k praxi, od praxe k teorii*. 1. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, 2012. s. 606-610. ISBN 978-80-7435-138-9.

ČERMÁKOVÁ, M. et al. *Proměny současné české rodiny: rodina – gender – stratifikace*. 1. vyd. Praha: SLON, 2010. 170 s. ISBN 80-85850-93-1.

Česko. Zákon č. 455 ze dne ze dne 2. října 1991, o živnostenském podnikání [online]. In: *Sbírka zákonů České republiky*. Částka 87. ISSN 1211-1244. [cit. 12. 2. 2016]. Dostupné z: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/1991-455>

Česko. Zákon č. 117 ze dne 26. května 1995, o státní sociální podpoře. *ÚZ: Sociální zabezpečení*. 2016. ISBN 978-80-7488-155-8.

Česko. Zákon č. 108 ze dne 14. března 2006, o sociálních službách. *ÚZ: Sociální zabezpečení*. 2016. ISBN 978-80-7488-155-8.

Česko. Zákon č. 187 ze dne 14. března 2006, o nemocenském pojištění. *ÚZ: Sociální pojištění*. 2016. ISBN 978-80-7488-152-7.

Česko. Vyhláška č. 505 ze dne 15. listopadu 2006, kterou se provádějí některá ustanovení zákona o sociálních službách. *ÚZ: Sociální zabezpečení*. 2016. ISBN 978-80-7488-155-8.

Česko. Zákon č. 278 ze dne 2008, o obsahových náplních jednotlivých živností [online]. In: *Sbírka zákonů České republiky*. Částka 94. ISSN 1211-1244. [cit. 12. 2. 2016]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2008-278>

Česko. Zákon č. 89 ze dne 3. února 2012, občanský zákoník [online]. In: *Sbírka zákonů České republiky*. Částka 33. ISSN 1211-1244. [cit. 12. 2. 2016]. Dostupné z: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2012-89>

DE SINGLY, F. *Sociologie současné rodiny*. Praha: Portál. 1999. 127 s. ISBN 80-7178-249-1.

DUDOVÁ, R.; HASTRMANOVÁ, Š.; HAŠKOVÁ, H.; MAŘÍKOVÁ, H.; VÍZNEROVÁ H.; VOHLÍDALOVÁ, M. *Souvislosti proměn pracovního trhu a soukromého, rodinného a partnerského života*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2007. 166 s. ISBN 978-80-7330-119-4.

DUDOVÁ, R. *Nová šance a rizika: Flexibilita práce, marginalizace a soukromý život u vybraných povolání a sociálních skupin*. 1. vyd. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2008. 308 s. ISBN 978-80-7330-138-5.

HAKIM, K. *Work – Lifestyle Choices in the 21st Century: Preference Theory*. Oxford: Oxford University Press. 2000. ISBN 9780199242092.

HENDL, J. *Kvalitativní výzkum – základní metody a aplikace*. Praha: Portál. 2005. 407 s. ISBN 80-7367-040-2.

HLOUŠEK, J.; HLOUŠKOVÁ, Z.; SCHÁNĚL, M.; ZEMAN, J. *Plánování sociálních služeb ve venkovském území*. 1. vyd. Hradec Králové: Občanské poradenské středisko o. p. s. 2008. 79 s. ISBN 978-80-86701-12-7.

HÖHNE, S.; KUCHAROVÁ, V.; SVOBODOVÁ, K.; ŠŤASTNÁ, A.; ŽÁČKOVÁ, L. *Rodina a zaměstnání s ohledem na rodinný cyklus*. 1. vyd., VUSPV, 2010. 108 s. ISBN 978-80-7416-059-2.

CHEAL, D. *Sociology of Family Life*. Houndmills: Palgrave Macmillan. 2002. 192 s. ISBN 0-333-66575-9.

KOLÁŘOVÁ, J. a kol. *Klíč k jeslím*. Praha: Gender Studies. 2007. 52 s. ISBN 978-80-86520-22-3.

KRAUS, B., POLÁČKOVÁ V. et al. *Člověk – prostředí – výchova*. Brno: Paido. 2001. 200 s. ISBN 80-7315-004-2.

KRAUS, B. *Společnost, rodina a sociální deviace*. Hradec Králové: Gaudeamus. 2014. 158 s. ISBN 978-80-7435-411-3.

KRAUS, B. et al. *Životní styl současné české rodiny*. 1. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus. 2015. 246 s. ISBN 978-80-7435-544-8.

KREBS, V. *Sociální politika*. 3. přeprac. vyd. Praha: ASPI, 2005, 502 s. ISBN 80-7357-050-5.

KŘÍŽKOVÁ, A.; DUDOVÁ, R.; HAŠKOVÁ, H.; MAŘÍKOVÁ, H.; UHDE, Z. *Práce a péče: Proměny „rodičovské“ v České republice a kontext rodinné politiky Evropské unie*. 1. vyd. Praha: SLON, 2008. 163 s. ISBN 978-80-86429-94-6.

KUCHAROVÁ, V. *Zaměstnání a péče o malé děti z perspektivy rodičů a zaměstnavatelů: uplatnění nároků na rodičovskou dovolenou a na volno na péči o nemocného člena rodiny v praxi: zpráva z výzkumu realizovaného jako součást projektu Programu Iniciativy Společenství EQUAL Role rovných příležitostí pro ženy a muže v prosperitě společnosti (Půl na půl)*. 1. vyd. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 2006, 112 s. ISBN 80-870-0718-2.

KUCHAROVÁ, V. a kol. *Péče o děti předškolního a raného školního věku*. 1. vyd. Praha: VÚPSV. 2009. 214 s. ISBN 978-80-7416-041-7.

- KVAPILOVÁ, S. *kapitoly ze sociální pedagogiky*. Olomouc: PF. 1996. ISBN 80-7067-669-8.
- LAŠEK, J.; LOUDOVÁ, I.; VOUNDOUŠOVÁ, J.; KALIBOVÁ, P.; KVĚTENSKÁ, D. *Čtyři pohledy na rodinu*. 1. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus. 2015. 112 s. ISBN 978-80-7435-531-8.
- MACHOVCOVÁ, K. *Rovné příležitosti mužů a žen v zaměstnání*. In: Valdřová, J. D. a kol. *ABC feminismu*. Brno: Nesehnutí, 2004. ISBN 80-903228-3-2.
- MAŘÍKOVÁ, H. et al. *Velký sociologický slovník. II. svazek, P/Ž*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1996. 80-7184-310-5.
- MAŘÍKOVÁ, H. *Trvalá nebo dočasná změna?* 1. vyd. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2007. 103 s. ISBN 978-80-7330-135-4.
- MATĚJČEK, Z. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha: Portál. 1994. 98 s. ISBN 80-85282-83-6.
- MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: SLON. 1997. 144 s. ISBN 80-85850-24-9.
- MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce*. 1. vyd. Praha: Portál, 2003, 288 s. ISBN 80-7178-549-0.
- MATOUŠEK, O.; KOLÁČKOVÁ, J.; KODYMOVÁ, P.; eds. *Sociální práce v praxi. Specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. 1. vyd. Praha: Portál, 2005. 352 s. ISBN 80-7367-002-X.
- MATOUŠEK, O. a kol. *Sociální služby: legislativa, ekonomika, plánování, hodnocení*. 1. vyd. Praha: Portál. 2007. 184 s. ISBN 978-80-7367-310-9.
- MATOUŠEK, O. *Metody a řízení sociální práce*. 2. vyd. Praha: Portál, 2008, 380 s. ISBN 978-80-7367-502-8.
- MIOVSKÝ, M. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. 1. vyd. Praha: Grada, 2006. 332 s. ISBN 80-247-1362-4.

MOŽNÝ, I. *Moderní rodina (Mýty a skutečnosti)*. Brno: Blok. 1990. 184 s. ISBN 80-7029-018-8.

MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*. Praha: SLON. 2002. 251 s. ISBN 80-86429-05-9.

MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006. 312 s. ISBN 80-86429-58-X.

MPSV. *Národní zpráva o rodině – zkrácená verze* [online]. Publikováno: 2004. [cit. 1. 2. 2016]. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/900/zprava_zkr.pdf

MPSV. *Rodinná politika na úrovni obcí a krajů* [online]. 1. vyd. 2008, 30 s. [cit. 15. 2. 2016]. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/6778/Rodinna_politika.pdf

MPSV – odbor 22. *Metodika pro plánování komunitních služeb* [online]. Publikováno: 11. 3. 2009. [cit. 7. 2. 2016]. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/6480/Metodika_obecna.pdf

MPSV – odbor 22. *Základní informace o komunitním plánování sociálních služeb* [online]. Publikováno: 29. 8. 2012. [cit. 7. 2. 2016]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/858>

MPSV – odbor 21. *Rodina a ochrana práv dětí-podpora rodiny* [online]. Aktualizace: 30. 1. 2013. [cit. 8. 2. 2016]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/14469>

MPSV – odbor 21. *Aktivity k podpoře rodin* [online]. Aktualizace: 30. 1. 2013. [cit. 10. 2. 2016]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/14471>

MPSV. *Národní strategie rozvoje sociálních služeb na rok 2015* [online]. [cit. 18. 2. 2016]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/20258/III.pdf>

MPSV – odbor 21. *Péče o dítě v dětské skupině*, [online]. Aktualizace: 19. 8. 2015. [cit. 5. 2. 2016]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/21382/pece.pdf>

MPSV – odbor 21. *Slučitelnost profesních a rodinných rolí* [online]. Publikováno: 10. 12. 2015. [cit. 5. 2. 2016]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/14472>

MPSV – tiskové oddělení. *Otcovská dovolená: Týden volna za 70 procent platu, návrh míří do vlády rolí* [online]. Publikováno: 10. 12. 2015. [cit. 5. 2. 2016]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/23270>

MPSV. *Mikrojesle* [online]. Aktualizace: 14. 1. 2016. [cit. 11. 2. 2016]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/23543>

MPSV. *Registr poskytovatelů sociálních služeb* [online]. [cit. 25. 2. 2016]. Dostupné z: http://iregistr.mpsv.cz/socreg/hledani_sluzby.do?SUBSESSION_ID=1457809144603_2

MZCR. *Prohlášení ministerstva zdravotnictví o provozování jeslí jako zdravotnických zařízení* [online]. Publikováno: 30. 7. 2013. [cit. 10. 2. 2016]. MZ ČR: © 2010. Dostupné z: http://www.mzcr.cz/dokumenty/prohlaseni-ministerstva-zdravotnictvi-provozovani-jesli-jako-zdravotnickych-zari_7612_3.html

PALONCYOVÁ, J.; BARVÍKOVÁ, J.; KUCHAROVÁ, V.; PEYCHLOVÁ, K. *Nové formy denní péče o děti v České republice*. 1. vyd. Praha: VÚPSV, 2014. 256 s. ISBN 978-80-7416-203-9.

SAXONBERG, S.; SIROVÁTKA, T. *Failing Family Policy in Post – Communist Central Europe*. Journal of Comparative Policy Analysis. Vol. 8, No. 2, 185 – 202, 2006. Dostupné z: <http://is.muni.cz/el/1423/podzim2008/SPP138/um/failing.pdf>

SEDLÁČEK, L., PLESKOVÁ, K. *Aktivní otcovství*. Brno: Nesehnutí, 2008. 60 s. ISBN 978-80-903228-9-9.

SIROVÁTKA, T. Rodinné chování a rodinná politika v České republice. In: Mareš, P.; Potočný, T. eds. *Modernizace a česká rodina*. 1. vyd. Brno: Barrister & Principal, 2003, s. 37 – 59. ISBN 80-86598-61-6.

SIROVÁTKA, T. et al. *Rodina, zaměstnání a sociální politika*. 1. vyd. Brno: Albert. 2006. 280 s. ISBN 80-7326-104-9.

SIROVÁTKA, T.; HORA, O. *Rodina, děti a zaměstnání v české společnosti*. 1. vyd. Boskovice/Brno: Albert, 2008. 330 s. ISBN 978-80-7326-140-5.

SMUTEK, M. *Modely rodinných politik a teorie implementace ve veřejné politice*. 1. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, 2015. 136 s. ISBN 978-80-7435-573-8.

SMUTEK, M.; DVOŘÁKOVÁ, L.; OCHMANNOVÁ, K.; WOHNEROVÁ, M. *Specifický výzkum: Pozdně moderní rodina a proměny solidarity mezi generacemi*. Hradec Králové. ÚSP 2015.

SOKAČOVÁ, L. *Kariéra, rodina, rovné příležitosti*. 1. vyd. Praha: Gender Studies, 2006. 25 s. ISBN 80-86520-12-9.

Statutární město Hradec Králové. *Školy a školská zařízení* [online]. Poslední aktualizace: 3. 1. 2011. [cit. 28. 2. 2016]. Dostupné z: <http://www.hradeckralove.org/urad/skoly-a-skolska-zarizeni>

Statutární město Hradec Králové. *Sociální a související služby pro rodiny s dětmi a mládež* [online]. Publikováno: 2013. [cit. 28. 2. 2016]. Dostupné z: <http://www.hradeckralove.org/file/6781/>

Statutární město Hradec Králové. *4. plán rozvoje sociálních a souvisejících služeb na území města Hradec Králové na období 2013 – 2015* [online]. Hradec Králové: statutární město Hradec Králové, 2013. [cit. 5. 3. 2016]. Dostupné z: <http://www.hradeckralove.org/urad/dokumenty-1>

Statutární město Hradec Králové. *Služby pro rodiny s dětmi a mládež* [online]. Aktualizace: 9. 2. 2016. [cit. 2. 3. 2016]. Dostupné z: <http://www.hradeckralove.org/urad/sluzby-pro-rodiny-s-detmi-a-mladez>

Statutární město Hradec Králové. *5. plán rozvoje sociálních a souvisejících služeb na území města Hradec Králové na období 2016 – 2018* [online]. Hradec Králové: statutární město Hradec Králové, 2016. [cit. 5. 3. 2016]. Dostupné z: <http://www.hradeckralove.org/file/9918/>

Statutární město Hradec Králové. *Struktura a kontakty: struktura komunitního plánování v Hradci Králové* [online]. Hradec Králové: statutární město Hradec Králové, 2016. [cit. 18. 3. 2016]. Dostupné z: <http://www.hradeckralove.org/urad/kontakty-na-vedouci-struktura>

ŠRAJER, J.; MUSIL, L. *Etické kontexty sociální práce s rodinou*. 1. vyd., České Budějovice, Brno: Albert, 2008. 152 s. ISBN 978-80-7326-145-0.

SVOBODOVÁ, K. *Seniorská generace a její životní situace*. In KUCHAROVÁ, V. ŠŤASTNÁ, A. *Partnerství, rodina a mezigenerační vztahy v české společnosti*. 1. vyd. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 2009. s. 89-106. ISBN 978-80-87007-76-1.

ŠVARŤÍČEK, Ř., ŠEĐOVÁ, K., a kol., *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. 1. vyd. Praha: Portál, 2007, 384 s. ISBN 978-80-7367-313.

ŠVEŘEPA, M. *Vodítka pro komunitní plánování sociálních služeb jako nástroj sebehodnocení procesu komunitního plánování*. 1. vyd. Hradec Králové: Občanské poradenské středisko, o. p. s. 2007. 23 s. ISBN 80-86701-04-2.

TOMEŠOVÁ BARTÁKOVÁ, H. *Cesta zpátky: návrat žen po rodičovské dovolené na trh práce v České republice*. 1. vyd. Brno: MUNI, 2009. 240 s. ISBN 978-80-210-5012-9.

TRÉLAÛN, B. *Překonávání konfliktů v rodině*. 1.vyd. Praha: Portál, 2005. 144 s. ISBN 80-7178-935-6.

ŽÁČKOVÁ, J. Realizace výzkumů v rámci komunitního plánování rozvoje sociálních služeb. In. TRUHLÁŘOVÁ, Z.; LEVICKÁ, K., eds. *Od teorie k praxi, od praxe k teorii*. 1. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, 2012. s. 356 – 362. ISBN 978-80-7435-138-9.

ŽIŽLAVSKÝ, M. *Metodologie pro Sociální politiku a sociální práci*. Brno: MUNI, Fakulta sociálních studií, 2003. 142 s. ISBN 80-210-3110-7.

Seznam použitých zkratk

ČR	Česká republika
DVO	Dílčí výzkumná otázka
HK	Hradec Králové
I	Informant
KP	Komunitní plánování
MMHK	Magistrát města Hradce Králové
MPSV	Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky
MŠMT	Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky
MZ	Ministerstvo zdravotnictví České republiky
NNO	Nestátní nezisková organizace
ORP	Obec s rozšířenou působností
TO	Tazatelská otázka
V	Výzkumník

Seznam tabulek

Tabulka 1: Fáze komunitního plánování	47
Tabulka 2: Transformace výzkumných otázek do tazatelských otázek.....	56
Tabulka 3: Charakteristika výzkumného souboru	58
Tabulka 4: Časový plán vypracování diplomové práce.....	59

Seznam příloh

Příloha 1: Základní charakteristiky tradiční, moderní a postmoderní rodiny	I
Příloha 2: Ukázka rozhovoru s I5	II
Příloha 3: Struktura komunitního plánování.....	IV
Příloha 4: Ukázka komunitního cíle	V

Příloha 1: Základní charakteristiky tradiční, moderní a postmoderní rodiny

	Tradiční	Moderní	Postmoderní
Struktura	široká, vícegenerační	nukleární, manželská	variabilní, individualizovaná
Zákl. kapitál	ekonomický	ekonomický, sociální, kulturní	sociální, kulturní
Legitimizace	sex, děti	děti	nelegitimizuje
Role	komplementární, hierarchizované	segregované, komplementární	individualizované
Funkce	univerzální	pečovatelské, statusotvorné, citové	citové
Autorita	otec	otec - matka, funkčně segregované	individualizované, slabá
Reprezentace diskurzu	náboženský, církevní	občanský	masmediální
Mezigenerační přenos	patrilinéární, autoritativní	demokratický, smíšený	slabý

Zdroj: Možný, 2006, s. 23

Příloha 2: Ukázka rozhovoru s I5

Rozhovor byl uskutečněn prostřednictvím e-mailové komunikace dle předem stanovených otázek.

V: Jak dlouho pracujete v oblasti komunitního plánování?

I5: „*přibližně 3 roky.*“

V: Co vnímáte jako klíčové v procesu komunitního plánování služeb v Hradci Králové?

I5: „*Vzájemné poznávání pracovníků různých organizací pracující s podobnou cílovou skupinou, možnost sdílet zkušenosti práce s cílovou skupinou, možnost být v kontaktu s lidmi z města – těmi, které naše služby poskytují i to, že ostatní vědí o naší organizaci – jejich aktualitách.*“

V: Jaké zkušenosti máte s komunitním plánováním služeb v Hradci Králové? (pozitivní, negativní, z jakého důvodu)

I5: „*Těžko se mi hodnotí, když nevím, jak fungují v jiných městech. Výše uvedené důvody, proč je pro naši organizaci, resp. moji pozici důležité být součástí KP jsou tím, co na KP vnímám jako pozitivní. Ale vícekrát se také stane to, že na KP člověk dorazí a vůbec nic zajímavého se neděje, řeší se okrajové věci, nebo se do některých věcí příliš zabředává. Což ale asi nejde nijak ovlivnit. Spíše ale převažují pozitivní zkušenosti.*“

V: Považuje komunitní plánování za přínosné? Pokud ano, tak v čem?

I5: „*Ano, přínos viz. odpověď na ot. č. 2.*“

V: Identifikujete v procesu komunitního plánování nějaké problematické okamžiky? Jaké?

I5: „*Vyloženě problematické asi nic nevnímám – tím nechci říct, že by se nedalo něco vylepšit, ale nevidím nějaké drobnosti jako problém.*“

V: Jaký je podle Vás trend v oblasti sociálních služeb pro rodiny s dětmi (zachování stávajících služeb, rozvoj nových služeb či omezení některých služeb)?

I5: „*V HK je trend určitě zachování stávajících služeb, čas od času se jedná i o nějaké rozšíření, tendence omezování jsem prozatím nezaznamenala. Jediné omezení, jsem zaznamenala v tom případě, že nebyly na daný provoz služby poskytnuty dostatečné finanční prostředky.*“

V: Jaké sociální služby pro rodiny s dětmi jsou v plánování klíčové a nejvíce rozvíjené?

I5: *„Pro toto období jsou to ze sociálních služeb – Komunitní centra, nízkoprahová zařízení pro děti a mládež, krizová pomoc pro děti, sociálně-aktivizační služby. V případě, že nejde o sociální služby, ale nějaké návazné, pak rodinná centra, náhradní rodinná péče.“*

V: Pokud zmíním služby pro rodiny s dětmi do tří let, jaký druh služeb Vás napadne jako primární pro tuto skupinu, případně jaké služby pro děti do tří let znáte?

I5: *„Rodinná a mateřská centra, jesle.“*

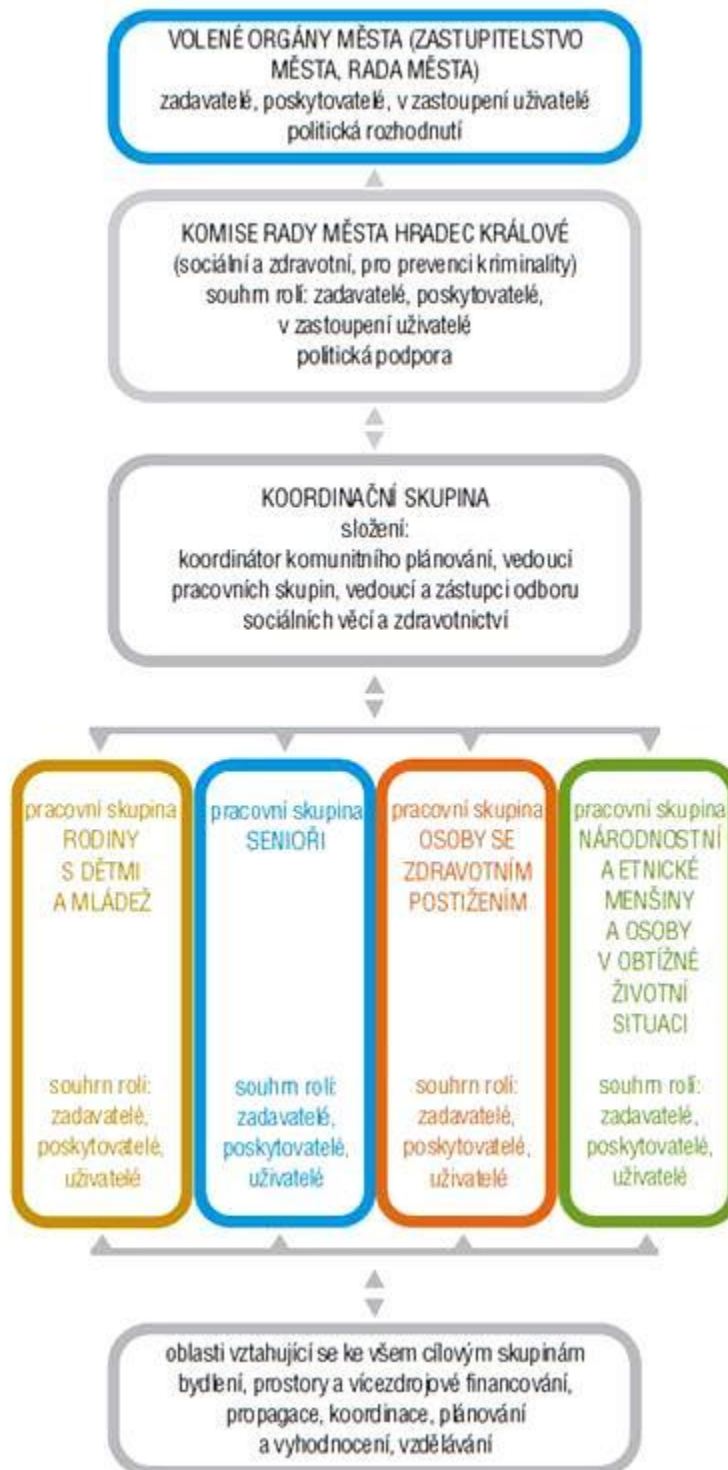
V: Je při komunitním plánování služeb pro rodiny s dětmi věnována dostatečná pozornost službám pro děti do 3 let, či nejsou speciálně zohledňovány?

I5: *„Nejsou speciálně zohledňovány.“*

V: Jsou podle Vašeho názoru služby pro rodiny s dětmi do 3 let (ať už sociální či jiné) frekventované a využívány?

I5: *„Ano, jsou.“*

Příloha 3: Struktura komunitního plánování

Zdroj: Statutární město Hradec Králové, Struktura a kontakty: struktura komunitního plánování v Hradci Králové [online].

Příloha 4: Ukázka komunitního cíle

1.1 Cíl	Na území města je zajištěna síť sociálních služeb a navazujících aktivit pro rodiny s dětmi ohroženými nepříznivou sociální situací v potřebném rozsahu
Krátký popis	Na území města existuje nabídka služeb pro rodiny s dětmi v předškolním a školním věku, které jsou ohroženy nepříznivou sociální situací. Rodinám jsou dle jejich potřeb nabízeny sociální, sociálně-pedagogické, volnočasové aktivity. Služby jsou realizovány jednak prostřednictvím komunitních center, která jsou umístěna v lokalitách s vyšší koncentrací romského obyvatelstva. Další služby jsou poskytovány rodinám, ve kterých jsou zjišťovány prvky násilí nebo závažných vztahových konfliktů, rodinám, které nezvládají základní sociální dovednosti při vedení domácnosti (finanční gramotnost, příprava dětí do školy, hygiena apod.) a rodinám v obtížné sociální situaci, které selhávají v naplňování rodičovských povinností ve vztahu k povinné školní docházce nezletilých dětí. Cílem je umožnit těmto rodinám zůstat součástí přirozeného prostředí a posilovat jejich kompetence pro zvládnutí obtížných životních situací. Podpořit spolupráci rodiny, předškolních a školních zařízení, pracovníků oddělení sociálně právní ochrany dětí a nestátních neziskových organizací. Působit v rodinách preventivně s cílem předcházet represivním opatřením ze strany oddělení sociálně právní ochrany dětí včetně odebrání dítěte z rodiny.
Opatření, která vedou k naplnění	1.1.1 Zachovat kapacity sociálních služeb pro rodiny s dětmi ohroženými nepříznivou sociální situací 1.1.2 Podporovat navazující aktivity na služby pro rodiny s dětmi ohroženými nepříznivou sociální situací 1.1.3 Podporovat meziresortní spolupráci při řešení konkrétních jevů, které působí na rodiny s dětmi v nepříznivé sociální situaci

Opatření 1.1.1	Zachovat kapacity sociálních služeb pro rodiny s dětmi ohroženými nepříznivou sociální situací
Charakteristika	Jde o zachování stávajících kapacit služeb pro rodiny s dětmi, které jsou ohroženy nebo se nacházejí v nepříznivé sociální situaci a tuto nedokážou řešit vlastními silami. Město má v současné době síť služeb nízkoprahových zařízení pro děti a mládež, služeb sociální aktivizace pro rodiny s dětmi, dětské krizové centrum. Snahou města je zajistit optimální prostředky pro další fungování těchto služeb.
Předpokládané dopady	Služby typu nízkoprahových zařízení pro děti a mládež, sociální aktivizace pro rodiny s dětmi a krizová pomoc jsou optimálně zajištěny z pohledu finančního, prostorového i personálního. Je nastavena funkční spolupráce mezi městem a jednotlivými poskytovateli tak, aby byla situace v potřebných rodinách stabilizována a příznivě ovlivňována (změna kvality života, přijetí společensky uznávaných norem, vytváření a udržování příznivých vztahů v komunitě, redukce společensky nežádoucího chování, prosazení se v neromském prostředí, zvýšení školní úspěšnosti, zvýšení kompetencí dětí i rodičů ve vzdělávání a rekvalifikacích, získávání potřebných dovedností při vedení domácnosti, přípravě dětí do školy, při řešení konfliktů, u kterých jsou děti přítomny apod.).
Předpokládaná výše finančních nákladů na realizaci	47 500 000 Kč na plánované období, z toho 6 500 000 Kč z rozpočtu města (tj. 6,5 % z celkově alokované částky na sociální služby a navazující aktivity)
Předpokládané finanční zdroje	statutární město Hradec Králové, Královéhradecký kraj, příp. jiné veřejné zdroje, obce v ORP, EU
Předpokládané počty uživatelů	1 200 uživatelů ročně
Předpokládaní partneři k zajištění	Salinger, z.s., PROSTOR PRO, o.p.s., NOMIA, z.ú.
Jde o novou službu či program	NE

Zdroj: Statutární město Hradec Králové. 5. plán rozvoje sociálních a souvisejících služeb na území města Hradec Králové na období 2016 – 2018 [online].